

СПІВЗАСНОВНИКИ:

Державна наукова установа
"Книжкова палата України імені Івана Федорова";
Харківська державна академія культури

Шеф-редактор — Сенченко М.
Головний редактор — Давидова І.
Заступниця головного редактора — Васьківська О.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Давидова І. — д-р наук з соц. комунікацій, проф.
(голова редколегії), Україна
Сенченко М. — д-р техн. наук, проф. (заступник голови
редколегії), Україна
Бруй О. — канд. наук з соц. комунікацій, Україна
Гандзюк В. — канд. наук з соц. комунікацій, доц., Україна
Льганасва В. — д-р іст. наук, проф., Україна
Киричок А. — канд. наук з соц. комунікацій, доц.,
Україна
Лопатовська І. — д-р філософії, доц., США
Мар'їна О. — д-р наук з соц. комунікацій, доц., Україна
Маркова В. — д-р наук з соц. комунікацій, проф.,
Україна
Мацюк Г. — канд. наук з соц. комунікацій, Україна
Сербін О. — д-р наук з соц. комунікацій, Україна
Ткаченко В. — д-р техн. наук, проф., Україна
Федушко С. — канд. техн. наук, доц., Україна
Шейко В. — д-р іст. наук, проф., Україна
Шпак В. — д-р іст. наук, проф., Україна

Рекомендовано до друку вченою радою Книжкової палати України (протокол № 9 від 25.09.2022).

Відповідальна за випуск — Жданова Н.
Коректура — Панченко Є.
Комп'ютерні складання та верстання — Алексанян А.

Журнал "Вісник Книжкової палати" Атестаційною колегією Міністерства освіти і науки України віднесено до наукових фахових видань України в галузі соціальних комунікацій (наказ МОН від 29.06.2021 № 735).

Використання у будь-якій формі матеріалів, що опубліковані в журналі, узгоджується з редакцією. Посилання на видання обов'язкові. Авторські оригінали не повертаються. Редакція не завжди поділяє точку зору авторів статей.

Редакція, видавець і виготовлювач: Державна наукова установа "Книжкова палата України імені Івана Федорова".

Адреса: просп. Ю. Гагаріна, 27, Київ, Україна, 02094
Тел.: +380 (44) 292-01-34 (приймальня),
+380 (44) 292-30-11 (редакція)
Факс: +380 (44) 296-71-15
E-mail: visnyk@ukrbook.net

CO-FOUNDERS:

Ivan Fedorov Book Chamber of Ukraine
State Research Institution;
Kharkiv State Academy of Culture

Editorial director — Senchenko M.
Editor-in-Chief — Davydova I.
Deputy Editor — Vaskivska O.

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD:

Davydova I. — Dr of Social Communication, Prof. (chairman of the editorial board), Ukraine
Senchenko M. — Dr of Technical Sciences, Prof. (deputy chairman of the editorial board), Ukraine
Bruy O. — PhD of Social Communication, Ukraine
Handziuk V. — PhD of Social Communication, Assoc. Prof., Ukraine
Ihmanaeva V. — Dr of Historical Sciences, Prof., Ukraine
Kyrychok A. — PhD of Social Communication, Assoc. Prof., Ukraine
Lopatovska I. — PhD, Assoc. Prof., USA
Mariina O. — Dr of Social Communication, Assoc. Prof., Ukraine
Markova V. — Dr of Social Communication, Prof., Ukraine
Matsiuk H. — PhD of Social Communication, Ukraine
Serbin O. — Dr of Social Communication, Ukraine
Tkachenko V. — Dr of Technical Sciences, Prof., Ukraine
Fedushko S. — PhD of Technical Sciences, Assoc. Prof., Ukraine
Sheyko V. — Dr of Historical Sciences, Prof., Ukraine
Shpak V. — Dr of Historical Sciences, Prof., Ukraine

The Academic Council of the Book Chamber recommends printing this Bulletin (Protocol № 9 from 25.09.2022).

Editor — Zhdanova N.
Proofreader — Panchenko E.
Computer layout — Aleksanyan A.

The Board of Attestation of the Ministry of Education and Science designed the Bulletin of the Book Chamber of Ukraine as the professional scientific publication of Ukraine in the field of social communication. (Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 735 of June 29, 2021).

You can use the materials printed in the Bulletin by an agreement with editorial staff. A reference to publications is necessary. Manuscripts are not returned. Editors are not always agreeing with point of view of the author.

Ivan Fedorov Book Chamber of Ukraine, State Research Institution is the editorial office, publisher and manufacturer.

Address: Pr. Yu. Gagarin, 27, Kyiv, Ukraine, 02094
Tel.: +380 (44) 292-01-34 (reception),
+380 (44) 292-30-11 (editors)
Fax: +380 (44) 296-71-15
E-mail: visnyk@ukrbook.net

З М І С Т

СТОРИНКА ШЕФ-РЕДАКТОРА

СЕНЧЕНКО М. Від ери Гутенберга до ери Цукерберга 3

КНИГОЗНАВСТВО. ВИДАВНИЧА СПРАВА

МУРАХОВСЬКИЙ А., МУРАВЬОВА В. Ліцензійне забезпечення впровадження національного еталона Універсальної десятикової класифікації (УДК) в Україні: шляхи та перспективи актуалізації й оновлення 4

БІБЛОТЕЧНА СПРАВА

ЕЙСМОНТ Ю. Бібліотеки у процесах дистанційної наукової комунікації: досвід НБУВ 13

ЛІСІНА С. Інформаційний ресурс енциклопедичних видань науково-технічної бібліотеки Національного університету "Львівська політехніка" 17

ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО

БАЧИНСЬКА Н. Система документно-інформаційних комунікацій: термінологічний аналіз 24

З АРХІВУ КНИЖКОВОЇ ПАЛАТИ УКРАЇНИ

ШУЛЬЖЕНКО С., ШУЛЬЖЕНКО К. Опрацювання фонду газетної періодики через утворення електронних баз ретроспективної бібліографії 33

ІСТОРИЧНІ РОЗВІДКИ

ЯКУБОВА Т., МАТВІЙШИЙ Я. Видатний дослідник польської й української історії Й. Ролле та його книги у фондах НБУВ 41

ЗА РУБЕЖЕМ

ГУМЕНЧУК А. Вплив Шіалі Ранганатана на розвиток вищої бібліотечної освіти Індії 49

CONTENT

EDITORIAL DIRECTOR'S PAGE

SENCHENKO M. From the Gutenberg era to the Zuckerberg era..... 3

BOOKSCIENCE. PUBLISHING

MURAKHOVSKYI A., MURAVIOVA V. Licensing support for the implementation of the national standard Universal Decimal Classification (UDC) in Ukraine: ways and perspectives of actualization and renewal 4

LIBRARIANSHIP

EYSMONT Yu. Libraries in the processes of distance scientific communication: the experience of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine 13

LISINA S. Information resource of encyclopedic publications in Scientific and Technical Library of the Lviv Polytechnic National University 17

DOCUMENTARY SCIENCE

BACHYNSKA N. The system of document and information communications: a terminological analysis 24

FROM THE ARCHIVE OF THE BOOK CHAMBER OF UKRAINE

SHULZHENKO S., SHULZHENKO K. Processing of the newspaper fund by creating an electronic database of a retrospective bibliography 33

HISTORICAL INTELLIGENCE

YAKUBOVA T., MATVIYISHYN Ya. An outstanding researcher of Polish and Ukrainian history J. Rolle and his books in the funds of the VNLU 41

ABROAD

HUMENCHUK A. Shiyali Ranganathan's developmental impact of higher library education in India 49

УДК 028.1.02:002.1-028.25-028.27](045)

Микола Сенченко,

директор Книжкової палати України, професор,
e-mail: director@ukrbook.netORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7445-5185>

Від ери Гутенберга до ери Цукерберга*

З геймерів у терористи?

Що може статися з дітьми, які забагато грають у відеоігри?

Комп'ютери, смартфони й інтернет щороку стають дедалі доступнішими. Разом із гаджетами в наше життя впевнено входить індустрія цифрових розваг. Нині ця галузь перебуває на злеті: доходи виробників відеоігор порівнянні з доходами виробників зброї, враховуючи що ринок зброї є одним із найприбутковіших.

Згідно з даними Американської асоціації виробників програмного забезпечення та комп'ютерних ігор (Entertainment Software Association), щодня громадяни США витрачають 200 млн годин на відеоігри. За підрахунками експертів, середньостатистичний 21-річний американець присвятив відеоіграм вже понад 10 тис. годин. Це рівноцінно п'яти рокам роботи на повну ставку по 40 годин на тиждень!

Що це означає? Навіть якщо ця статистика певною мірою перебільшена, очевидно, що відеоігри — це не лише засіб проведення дозвілля, а повноцінна частина життя сучасної людини. Вони чинять прямий та опосередкований вплив на соціалізацію молоді. Вони набули культуротворчої ролі й становлять конкуренцію книгам і фільмам. Через ігри транслюються певні ідеї, цінності й моделі поведінки. Довкола ігор гуртуються великі спільноти геймерів, в яких користувачі активно взаємодіють.

Чи замислюються батьки, які дають дітям можливість годинами "зависати" у відеоіграх, наскільки шкідливою є така форма дозвілля? Ось, наприклад, підліток завантажив нову відеогру та із захватом занурився у віртуальний світ. А чи впевнені дорослі, що в цій грі немає, наприклад, прихованої ЛГБТ-пропаганди? Чи навчає ця гра добра, чи має користь для розвитку або принаймні не шкодить йому? Якщо стосовно книг, які читає дитина, і фільмів, які дивиться, батьки можуть скласти певне уявлення, то чи багато їм відомо про ігри, які вона обирає?

Інший бік питання полягає в тому, що віртуальне геймерське середовище приваблює не тільки шанувальників відеоігор, і реальну небезпеку позаекранного світу не варто недооцінювати.

Один із найбільших британських банків Lloyds опублікував дослідження, яке свідчить, що майже п'ята частина гравців в онлайн-ігри на кшталт Roblox, Fortnite і FIFA стали жертвами аферистів чи були свідками того, як користувачів намагалися обдурити.

"Шахраї щоразу вигадують нові способи як ошукати людей, і світ відеоігор не виняток", — наголошує представник банку Ф. Робінсон. Він переконаний, що організованим злочинним групам все одно, кого обманювати. Аферисти прагнуть завоювати довіру молодих гравців, аби дістати доступ до особистої інформації. Вони використовують специфіку геймерського середовища, в якому люди більше схильні довіряти незнайомцям, і це відкриває широкі можливості для численних махінацій.

Ще яскравіший приклад — використання онлайн-відеоігор мексиканськими наркокартелями для залучення молоді до своїх злочинних структур. Агенція The Associated Press оприлюднила подробиці інциденту, коли наркомафія спробувала завербувати трьох підлітків у віці 11—14 років через чати онлайн-ігри Garena Free Fire. Цю спробу зупинила мексиканська поліція, але ніхто не знає, скількох неповнолітніх злочинцям вдалося спокусити в такий спосіб.

Помічник міністра громадської безпеки Мексики Р. Мехіа наголосив, що практика вербування молоді через відеоігри доволі поширена. Наркокартелі зв'язуються з гравцями через чати таких ігор, як Call of Duty, Gears of War і Grand Theft Auto V, і ведуть агітацію у визначеній цільовій групі — серед молодих людей, здебільшого чоловічої статі, які захоплюються віртуальною стрільбою.

Правоохоронні органи також зосередили увагу на цій проблемі, адже вербування молоді в чатах мережових відеоігор здійснюють не лише злочинці та аферисти, а й терористи. В інтернеті навіть розгорнуто інфраструктуру, спрямовану на залучення майбутніх терористів. "В особливій групі ризику — молодь, психологічна обробка якої ведеться в соціальних мережах і популярних ігрових чатах, розрахованих на широке коло учасників комп'ютерних ігор. Більше того, угруповання ісламізму вже вийшли на рівень створення власних

* Продовження. Початок див.: Вісник Книжкової палати. 2022. № 6. С. 3—6; № 7. С. 3—4. № 8. С. 3—5.

клонів ігор, що дають змогу впливати на свідомість потенційних прибічників тероризму й екстремізму не лише через голосове спілкування, а й завдяки введенню користувача в ігрові ситуації здійснення терактів", — було наголошено на IX Московській конференції з міжнародної безпеки в червні 2021 р.

Слід удосконалювати правові норми щодо захисту дітей від ідеології насильства в інтернеті та відеоіграх. Американські законодавці також закликають до таких дій, зокрема в серпні 2021 р. конгресмени надіслали листи керівникам 12 найвідоміших ігрових компаній, як-от Microsoft, Nintendo, Sony, Activision і Epic Games, із проханням розробити програму захисту дітей в інтернеті.

Урядовців США турбують не лише "мережеві хижакі", а й "хижі" апетити виробників відеоігор. Вони давно зрозуміли, що значно більше прибутків можна отримати не від продажу своєї продукції через крамниці, а від ігрових мікротранзакцій, коли геймери платять реальні гроші за придбання віртуальних товарів і послуг.

Розробники не приховують: що більше користувач прив'язаний до гри, то більше часу він у ній проводить, а отже більше грошей зможе витратити. Сучасні ігри "заточені" на те, аби максимально прив'язати гравця й постійно спонукати його купувати віртуальні аксесуари. Представники Конгресу США стурбовані особливою вразливістю неповно-

літніх до різноманітних маніпуляцій, а це нерідко призводить до того, що підлітки витрачають на ігри чималі гроші без відома батьків.

Отже, проблема безпеки сучасних відеоігор для молоді доволі складна. Наразі жодних надійних способів захистити дитину від небажаного контенту й "мережевих хижаків" не винайшли.

У питаннях забезпечення молоді від негативного впливу відеоігор лідирує Китай, який, з одного боку, почав дуже ретельно перевіряти зміст кожної гри, а з іншого — оголосив ігри "духовним опіумом" і суттєво обмежив неповнолітніх у виборі цього виду дозвілля.

Україні, на жаль, далеко до Китаю. У нас питання про згубний вплив відеоігор на молодь якщо й порушують, то лише епізодично. Крім того, залучення дітей до комп'ютерних ігор відбувається й на державному рівні — через популяризацію кіберспорту. Таку політику не можна назвати мудрою чи далекоглядною.

Проте ніщо не заважає українським родинам узяти справу у свої руки та наслідувати приклад американських батьків із Кремнієвої долини — заборонити своїм дітям гаджети, відеоігри й інтернет до повноліття. Нагадаємо, що у цьому регіоні розташовано штаб-квартири найбільших світових ІТ-компаній, а отже, йдеться не про ретроградів, а про американську інтелектуальну еліту.

(Далі буде)

Список використаної літератури

1. Сенченко М. Від ери Гутенберга до ери Цукерберга... Переваги і недоліки сприйняття друкованого та електронного тексту / Микола Сенченко, Оксана Сенченко. — Київ : Ліра-К, 2021. — 128 с.

Надійшла до редакції 5 вересня 2022 року

КНИГОЗНАВСТВО. ВИДАВНИЧА СПРАВА

УДК 025.45.05УДК:005.591.43](477)(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2022.9(314).4-12

Анатолій Мураховський,

кандидат наук із соціальних комунікацій, перший заступник
директора з наукової роботи Книжкової палати України,

e-mail: amurakh@ukrbook.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0746-7837>

Валентина Муравйова,

завідувач відділу класифікаційних систем Книжкової палати України,
e-mail: udc@ukrbook.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1493-3712>

Ліцензійне забезпечення впровадження національного еталона Універсальної десятикової класифікації (УДК) в Україні: шляхи та перспективи актуалізації й оновлення

У статті розглянуто процеси підготовки та видання таблиць національного еталона Універсальної десятикової класифікації, розроблено й підтримувано фахівцями Книжкової палати України відповідно до ліцензій, наданих Консорціумом УДК, у період від 1997 р. до теперішнього часу для впровадження в роботу бібліотек, видавництв та інших суб'єктів інформаційної діяльності. Увагу також зосереджено на актуальних і перспективних виданнях УДК, над якими працює Книжкова палата України.

Ключові слова: *Універсальна десяткова класифікація (УДК); таблиці УДК; національний еталон УДК; Консорціум УДК (УДКК); Книжкова палата України; ліцензійні угоди; УДК онлайн; видання УДК; актуалізація; впровадження*

Постановка проблеми. Книжкова палата України є ексклюзивним власником ліцензії Універсальної десяткової класифікації в Україні, що дає виключне право на підготовку, випуск і розповсюдження таблиць УДК українською мовою та передбачає обов'язок щодо їх актуалізації. Установа щорічно сплачує ліцензійні внески відповідно до угод із Консорціумом УДК.

Сьогодні в Україні національний еталон УДК використовують як єдину класифікаційну систему в бібліотеках, видавництвах, інформаційних центрах тощо для систематизації документів, пошуку інформації та організації фондів з усіх галузей знань. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 22.03.2017 № 177 "Про припинення використання Бібліотечно-бібліографічної класифікації та впровадження Універсальної десяткової класифікації" методичне забезпечення впровадження Універсальної десяткової класифікації здійснює Державна наукова установа "Книжкова палата України імені Івана Федорова".

Тож нагальним питанням є визначення оптимального варіанта ліцензійного забезпечення та джерел фінансування, враховуючи потреби користувачів УДК в Україні. Це надасть можливість подальшого використання УДК, сприятиме впровадженню системи та безперервному підтриманню її в актуальному стані для забезпечення полегшеного та прискореного пошуку потрібних індексів під час процесу систематизації документного потоку, а також для поліпшення його якості.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. У 1997 р. розроблено проєкт "Класифікаційна система України", що передбачав створення УДК українською мовою (на той час вітчизняні користувачі застосовували російськомовні видання класифікаційних систем).

Надалі Книжкова палата України взяла участь у створенні онлайн-варіанта "Скорочених таблиць УДК" українською мовою на платформі Консорціуму УДК. Уперше ліцензіат репрезентував їх у жовтні 2009 р. (останнє оновлення відповідно до наданих матеріалів — серпень 2012 р.) на умовах ліцензії Creative Commons Attribution Share Alike 3.0. Відповідно до цієї ліцензії дозволяється копіювати таблиці УДК і користуватися ними в межах поданих матеріалів. Скорочені таблиці УДК — це ретельно підібраний набір класів, що відбивають актуальну версію. Їх використовують бібліотеки та бібліотечні школи у всьому світі для навчання та індексування.

Об'єкт дослідження: ліцензійні угоди Консорціуму УДК на видання таблиць Універсальної десяткової класифікації УДК українською мовою; таблиці Універсальної десяткової класифікації (УДК) та інші видання, розроблені на їх основі.

Мета статті полягає в пошуку найбільш раціонального варіанта вибору ліцензійних вимог Консорціуму УДК, з огляду на фінансування Державної наукової установи "Книжкова палата України імені Івана Федорова" та потреби бібліотек і видавництв щодо таблиць Універсальної десяткової класифікації; визначення пріоритетних шляхів подальшого впровадження національного еталона УДК, актуалізованого й удосконаленого змінами та доповненнями за 2014—2015 рр., а також інших методичних видань, розроблених на його основі, не порушуючи авторського права власників.

Виклад основного матеріалу дослідження. У Книжковій палаті України від 1995 р. розпочалася робота, спрямована на моніторинг та аналіз класифікаційних систем задля їх (або однієї з них) перспективного розроблення державною мовою, адаптування та використання на теренах України. Після ґрунтовного вивчення та критичного аналізу переваг і недоліків прийнятних для України й світу класифікаційних систем було обрано Універсальну десяткову класифікацію з урахуванням її міжнародного статусу та нагромадженого досвіду роботи з нею.

Універсальна десяткова класифікація — це міжнародна система, що об'єднує всі галузі знань в єдиній універсальній структурі. Таблиці УДК є інтелектуальною власністю Консорціуму УДК (м. Гаага, Нідерланди), який координує діяльність із розповсюдження, ведення та розвитку класифікації, здійснює перегляд та актуалізацію класів міжнародного англомовного еталона УДК Master Reference File (MRF) на підставі пропозицій членів Консорціуму й подальшого висновку експертів із різних галузей науки. В еталонну базу щорічно вносять зміни та доповнення для підтримання класифікаційної системи у відповідності до сучасного стану знань і потреб інформаційної діяльності. Процес завершується створенням електронних текстових файлів із вилучених (застарілих або перенесених), змінених чи модифікованих, нових класів, які разом з оновленою (останньою) електронною версією MRF розсилають ліцензіатам.

Таблиці УДК використовують понад 130 країн світу, і ця кількість постійно зростає (більше ніж

35 країн застосовують УДК як єдину й основну систему), їх частково чи повністю перекладено 57 мовами (за даними УДКК, станом на січень 2022 р.) [1]. У кожній країні світу є спеціально визначені організації чи установи, які відповідають за підготовку еталонних таблиць національною мовою.

Сьогодні в Україні національний еталон УДК використовують як єдину класифікаційну систему в бібліотеках, видавництвах, інформаційних центрах тощо для систематизації видань, пошуку інформації та організації фондів документів з усіх галузей знань. Саме тому важливо сприяти впровадженню УДК, а також безперервно підтримувати її в актуальному стані для забезпечення користувачам полегшеного та прискореного пошуку потрібних індексів під час систематизації документного потоку, а також для поліпшення його якості. Упровадження УДК в Україні позитивно позначиться і на міжкультурному діалозі й іміджі країни, адже більшість бібліотек та інформаційних центрів світу, переважно європейських, використовують цю класифікаційну систему.

Майже всі країни світу видають таблиці УДК відповідно до схеми:

1. **Таблиці УДК:** станом на *xxxx рік* —
2. **Зміни та доповнення (ЗД):** за *уууу рік* (*Зазвичай друкують від 4 до 6 ЗД за певні роки. Надалі, як свідчить практика, незручно використовувати основне видання таблиць УДК і до нього одночасно постійно переглядати понад 6 видань ЗД*). Тому наступний етап: — 3. **Таблиці УДК:** станом на *уууу рік* (*де в основний масив таблиць вносять останні ЗД (змінені, нові та вилучені)*), і це видання автоматично відповідає п. 1. Аналогічні зміни відбуваються і в "Алфавітно-предметному покажчику" (АПП) до таблиць УДК. Далі цикл повторюється. Саме така схема дає змогу завжди мати актуальну версію УДК, з якою зручно працювати і яка відповідає міжнародній класифікаційній системі. Продемонструємо на прикладі України:

Таблиці УДК (станом на **2006 рік**) вийшли друком у восьми книгах 2008 (книги 1—4) і 2011 рр. (книги 5—8).

Наступні зміни та доповнення до УДК було випущено впродовж 2011—2015 рр.:

— 2011 р. — Універсальна десяткова класифікація (УДК). Зміни та доповнення (2007—2008);
— 2012 р. — Універсальна десяткова класифікація (УДК). Зміни та доповнення (2009);
— 2013 р. — Універсальна десяткова класифікація (УДК). Зміни та доповнення (2010);
— 2015 р. — Універсальна десяткова класифікація (УДК). **Зміни та доповнення (2011).**

Таблиці УДК вийшли друком у двох книгах 2017 р. Це остання друкowana версія, яку використовують бібліотеки. Формування таблиць національного еталона УДК та їх актуалізацію здійснює Книжкова палата України, яка є єдиним у державі власником ексклюзивної ліцензії УДКК, що дає право на підготовку, випуск і розповсюдження таблиць УДК українською мовою без права передачі третім особам.

У 2016 р. Книжкова палата України отримала від Консорціуму УДК видання "Універсальна десяткова класифікація (УДК). Зміни та доповнення (ЗД) (2012—2013)" (2017 р. перекладено, 2018 р. внесено в основний масив таблиць УДК), а наприкінці грудня 2019 р. отримано видання "Універсальна десяткова класифікація (УДК). Зміни та доповнення (2014—2015)" (2020 р. перекладено, 2022 р. проводиться внесення в основний масив таблиць УДК і "Алфавітно-предметного покажчика"). Відповідно до придбаної ліцензійної угоди на довидавничу роботу ці два видання окремо не виходили друком.

Щоб донести нову інформацію до користувачів УДК і підтримувати еталон українською мовою в актуальному стані щодо останніх ЗД за 2012—2015 рр., фахівці Книжкової палати України 2017 р. започаткували низку семінарів (карантин не став на заваді, тому від 2020 р. заходи проходять онлайн) з оглядом найновіших змін і доповнень до Основних таблиць УДК: за 2012—2013 та 2014—2015 рр. відповідно (презентації можна переглянути за посиланням http://www.ukrbook.net/UDC/UDC_seminar.html) [2]. У межах цієї тематики опубліковано статті у журналі "Вісник Книжкової палати"¹ та надано методичні рекомендації щодо актуалізації видання УДК станом на 2011 р.

У 2017 р. Виконавчий комітет Консорціуму УДК (ВК УДКК) було поінформовано щодо збільшення кількості бібліотек України, які потребують доступу до таблиць УДК (згідно з постановою²).

Книжкова палата України тісно співпрацює з УДКК вже понад 20 років. Тривала та плідна взаємодія дала змогу заручитися підтримкою й отримати пропозицію від головного редактора А. Славик і програміста Консорціуму УДК щодо запиту Книжкової палати України 2018 р. про на-

¹ Муравйова В., Солодовнік В. Нове в УДК: зміни та доповнення у головному файлі MRF12. Вісник Книжкової палати. 2019. № 2. С. 31—33.; Діденко А., Набхан Ю. Огляд найновіших змін та доповнень до УДК: 2014—2015. Вісник Книжкової палати. 2020. № 12. С. 31—33.

² Постанова Кабінету Міністрів України від 22.03.2017 № 177 "Про припинення використання Бібліотечно-бібліографічної класифікації та впровадження Універсальної десяткової класифікації".

дання безоплатного доступу до перекладу баз даних як винагороди за внесок у розвиток міжнародної класифікаційної системи, адже останні 10 років редагування УДК із боку України було вагомим. Виконавчий комітет УДК обговорив запит на засіданні, що відбулось 25.02.2019 у м. Гаазі. Члени ВК УДКК дійшли висновку, що надання Книжковій палаті України безоплатного доступу до бази даних перекладу принесе користь редакторам УДК обох установ, а надалі — користувачам класифікації в Україні за умови придбання відповідної ліцензії. Доступ до баз даних полегшить роботу з формування зауважень і пропозицій, які подає Книжкова палата України з метою оперативного внесення в головний файл MRF, тому ВК УДКК одногослоно ухвалив рішення про надання такого доступу. Починаючи, з 2019 р. Книжкова палата України розпочала підготовку "УДК онлайн" українською мовою.

За рекомендацією Консорціуму УДК, враховуючи досвід співпраці з країнами світу щодо впровадження УДК, Книжковій палаті України запропоновано підписати ліцензійну угоду на довидавничу роботу у двох напрямках: УДК онлайн і друковане видання. Ця ліцензія не дає права випускати видання, а лише регламентує можливість отримати матеріали (найновішу на момент підписання ліцензії версію MRF і ЗД) для здійснення довидавничої роботи з подальшим вибором ліцензії для "Друку/CD" або "Інтернет" (див. докладніше за посиланням: https://udcc.org/index.php/site/page?view=publishing_licence) [1].

Оскільки Консорціум УДК передбачає ліцензування будь-якої діяльності з випуску та поширення системи УДК у різних країнах світу, Книжкова палата України — як відповідальна у своїй державі установа за розвиток УДК — має щорічно сплачувати ліцензійний внесок для отримання права здійснювати довидавничу роботу, випускати у світ та розповсюджувати видання УДК, отримувати доступ до міжнародної бази даних класифікаційної системи. Формати ліцензій УДК передбачають різні роботи з таблицями.

Поточна ліцензія Книжкової палати України на довидавничу роботу, термін якої добігає кінця 2022 р., не дає права випускати й розповсюджувати будь-які нові / оновлені видання УДК, а також користуватися базою даних "УДК онлайн". Водночас цих видань гостро потребують українські бібліотеки та видавництва.

Зважаючи на це, а також враховуючи досвід інших держав, де УДК є головною класифікаційною системою, Консорціум УДК рекомендує Книжковій палаті України придбати 2022 р. ліцензію на доступ до бази даних "УДК онлайн". Ліцензію на-

дають на чотири роки, а ліцензійний внесок становить 4500 євро (приблизно 145 тис. грн) на рік (у разі здійснення одного платежу на рік, упродовж чотирьох років) або 16 200 євро (приблизно 523 тис. грн) за чотири роки одним платежем. Також потрібно 600 євро (20 тис. грн) на рік на підтримання сервера (ці суми сплачуються щорічно впродовж періоду, доки національний еталон УДК українською мовою репрезентовано онлайн). Окрім цього, потрібно одноразово сплатити 2000 євро (65 тис. грн) за послуги програміста із запуску українського онлайн-сервісу УДК. У разі оплати одним платежем за чотири роки економія становитиме 1640 євро (53 тис. грн).

Книжкова палата України 2021 р. поінформувала Державний комітет телебачення і радіомовлення України щодо готовності продовжувати методичне забезпечення процесу впровадження УДК в Україні та потреби у фінансуванні відповідної ліцензії. Також принагідно нагадуємо тим, хто використовує Універсальну десяткову класифікацію, що згідно з постановою Кабінету Міністрів України, Книжкова палата України відповідає саме за методичне забезпечення (виданню УДК і методичним матеріалам, розробленим на їхній основі, присвячено окрему статтю³). Упродовж 2019 р. вийшли друком і скорочені таблиці УДК для публічних бібліотек⁴. Проте лише випуску видань і методичних матеріалів замало, потрібно ще організувати супровід впровадження, і в цьому разі важко не погодитися з Т. Добко (завідувач відділу науково-бібліографічної інформації Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського): "Слід також відзначити, що у галузі недостатньо налагоджено організаційно-методичне керівництво впровадженням УДК" [3, с. 21]. Ще й досі немає наказу Міністерства культури та інформаційної політики України та не визначено відповідальних осіб за організаційно-методичне забезпечення,

³ Муравйова В. Методичне забезпечення діяльності публічних бібліотек з впровадження Універсальної десяткової класифікації (До 100-річчя Книжкової палати України). Бібліотечна планета. 2018. № 3 (81). С. 19—22.

⁴ Розташування бібліографічних записів у каталогах публічних бібліотек за Універсальною десятковою класифікацією: у 2-х т. : Т. 1. Скорочені допоміжні та основна таблиці (станом на 2011 р.) / підгот. вид. : В. М. Муравйова та ін. ; Держ. наук. установа "Кн. палата України імені Івана Федорова". Київ : Кн. палата України, 2019; Розташування бібліографічних записів у каталогах публічних бібліотек за Універсальною десятковою класифікацією: у 2-х т. : Т. 2. Алфавітно-предметний покажчик / підгот. вид. : В. М. Муравйова та ін. ; Держ. наук. установа "Кн. палата України імені Івана Федорова". Київ : Кн. палата України, 2020; Визначення індексів УДК для наукових документів : метод. рекомендації / [уклад.: М. Й. Ахвердова та ін.] ; Держ. наук. установа "Кн. палата України ім. Івана Федорова". Вид. 3-тє, оновлене. Київ : Кн. палата України, 2017.

хоча дві інші державні установи⁵ затвердили відповідні до постанови накази ще 2017 р. На жаль, "як засвідчує досвід, перехід на іншу схему класифікації повинен мати належне методичне, кадрове і фінансове забезпечення. Нині бібліотеки, як і країна загалом, переживають не найкращі часи" [3, с. 19]; усі складники переходу пов'язані між собою, і насамперед це не тільки фінансування, а й державна підтримка. У період 2003—2015 рр. усі видання УДК виходили за фінансової підтримки держави за програмою "Українська книга" й безоплатно розповсюджувалися серед бібліотек. Від 2016 р. підтримка видання з боку держави не здійснюється.

Розгляньмо цінову політику та перспективи щодо вибору ліцензій із запропонованих Консорціумом УДК на друк чи публікування онлайн Універсальної десяткової класифікації.

Ліцензія на доступ до баз даних і на розміщення в інтернеті є найдорожчою серед решти ліцензій УДКК, її сплачують постійно. За умови передоплати на чотири роки діє знижка 10%. Це новий вид діяльності, який запроваджують у світі.

Для використання цієї ліцензії потрібна тривала фінансова підтримка, як переконає досвід і практика Хорватії, котра вивчала можливості онлайн-доступу та оголосила передплату серед своїх бібліотек. Зголосилося лише чотири установи. Звісно, це дуже вартісна послуга: 1100 євро за одну бібліотеку на рік за умови укладання угоди щонайменше на чотири роки. Через це Хорватія пішла шляхом інших установ, відповідальних за УДК у своїй країні, які заручилися фінансовою підтримкою держави. Це найзручніший спосіб отримання безоплатного доступу до "УДК онлайн" рідною мовою користувачів. У 2015 р. національні бібліотеки Словаччини, Чехії, Словенії та Хорватії (які є видавцями УДК у своїх країнах) приєдналися до "УДК онлайн". Угорщина, Румунія та Сербія виявили зацікавленість і теж збиралися приєднатися 2016 р., але станом на 01.01.2022 долучилася лише Сербія (фото 1).

Публікація національного еталона Універсальної десяткової класифікації на інтернет-концентраторі УДК є найбільш прийнятним і довгостроковим (хоча й вартісним) варіантом із постійною підтримкою. Обравши його один раз, можемо бути впевненими, що українська версія завжди відповідатиме найновішій версії УДК, а всі користувачі матимуть можливість роздрукувати з бази даних будь-яку частину таблиць.

⁵ Наказ Державного комітету телебачення і радіомовлення України від 03.04.2017 № 60 "Про заходи з впровадження Універсальної десяткової класифікації"; Наказ Міністерства освіти і науки України від 26.06.2017 № 929 "Про впровадження Універсальної десяткової класифікації в практику роботи бібліотек".

Більше не доведеться видавати друком зміни та доповнення до УДК, оскільки їх введуть у базу даних онлайн, а споживачі зможуть бачити посилення на класи та використовувати їх. Ця ліцензія також передбачає і випуск друкованих видань.

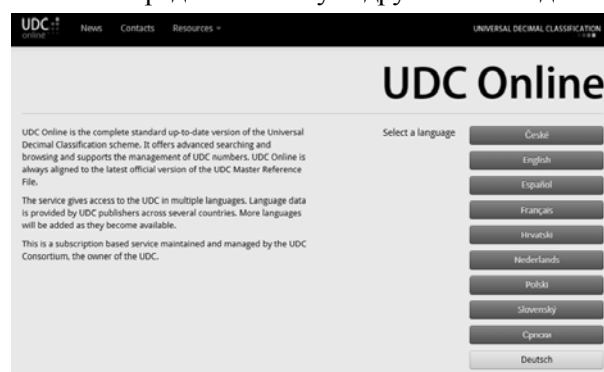

Фото 1. Фрагмент сторінки "УДК онлайн"⁶.
Перелік УДК доступними мовами

"УДК онлайн" — це повна стандартна сучасна версія схеми Універсальної десяткової класифікації. Ресурс пропонує розширений пошук і перегляд індексів УДК, а кожна країна виконує управління та актуалізацію. "УДК онлайн" завжди відповідає останній офіційній версії головного довідкового файлу УДК MRF12 станом на 2015 р., що містить понад 72 000 класів. Сервіс надає доступ до УДК кількома мовами. Мовні дані передають видавці УДК із кількох країн. З розширенням їхнього кола додаватиметься й більше мов. Книжкова палата України працює та готова до під'єднання національної еталонної бази Універсальної десяткової класифікації на сайті УДКК і публікації "УДК онлайн" українською мовою.

Створення національної бази УДК сприятиме безпечній роботі в майбутньому (захищає авторське право, прописуючи не тільки всі IP-адреси доступу, а й іншу інформацію), значно спростить завдання ведення та випуску таблиць УДК, надасть можливість уникати помилок і швидко їх редагувати. Можна здійснювати експорт даних із бази у будь-який час.

Ліцензія на публікування української "УДК онлайн" відкриває чимало можливостей. Зокрема, дозволяє нашій країні не лише продовжити розвиток і розповсюдження УДК, а й репрезентувати Класифікацію українською мовою на новому етапі можливостей використання — на рівні з іншими європейськими країнами, де онлайн-сервіс УДК успішно застосовують, розвивають і підтримують численні користувачі. Національний еталон УДК завжди буде відповідати останній еталонній версії англійською мовою.

Для користувачів буде зручним не тільки пошук за текстом, індексом УДК, а й інтерфейс

⁶ <https://udc-hub.com/>.

побудови індексів і нагромадження авторитетних індексів у власних базах даних. Дуже містким, хоча й трохи іншого формату, ніж АПП, є алфавітно-предметний ланцюжковий покажчик, що надає можливість точніше систематизувати видання, уникаючи неправильних індексів. Також додано функцію "перевірка/розбір", що поки працює в тестовому режимі. Доступ надаватиметься цілодобово у зручний для користувача час.

Фахівці Книжкової палати України провели велику та копітку працю, результат якої в майбутньому стане у пригоді численним користувачам класифікаційної системи. Щоб імпортувати файли УДК українською мовою в базу даних, потрібний відповідний формат (аби не загубилися спеціальні знаки кирилиці), який є в текстовому експорті даних. Також промарковано тегами початок кожного поля 72 000 класів, які поділяються так: індекс УДК, описання розділу, включення: словесні приклади до класу, приклади комбінування: повна нотація та опис тощо. Усього 10 тегів до кожного індексу. Електронний інформаційний масив Основних таблиць класів 0/9 узгоджено з еталоном Універсальної десятикової класифікації завдяки наданому Консорціумом УДК безоплатному доступу до перекладу міжнародної бази даних англійською мовою (фото 2), що дало змогу порівняти класи та їхнє відповідне наповнення для уникнення помилок під час експортування у базу даних.

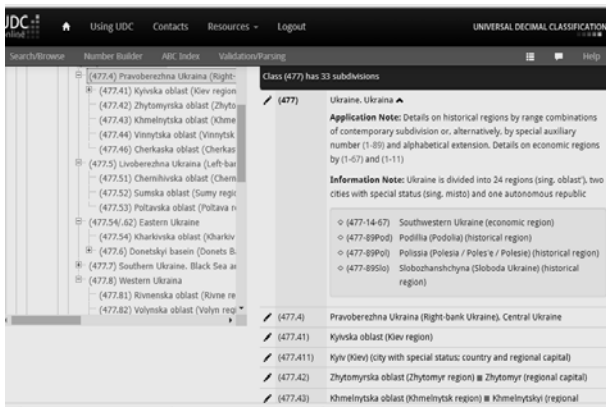

Фото 2. Фрагмент "УДК онлайн" англійською мовою

У разі підписання зазначеної ліцензії Універсальну десяткову класифікацію українською мовою буде завантажено у багатомовну базу даних УДК, а Книжковій палаті України надано онлайн-доступ до користування та редагування на період дії ліцензійної угоди.

Редагування класифікаційної системи полягає в коригуванні та відповідності рознесенню промаркованих полів даних. В електронному варіанті УДК не дозволено вводити власні при-

клади комбінування, оскільки вони мають бути однаковими для всіх. Приємно відзначити, що приклади комбінування щодо України подано не лише в національному еталоні УДК українською мовою, а й в еталонному варіанті англійською мовою та відповідно у варіантах усіма іншими мовами споживачів, які використовують класифікаційну систему. Наступний етап полягатиме в редагуванні таблиць УДК в інтерфейсі редактора (фото 3).

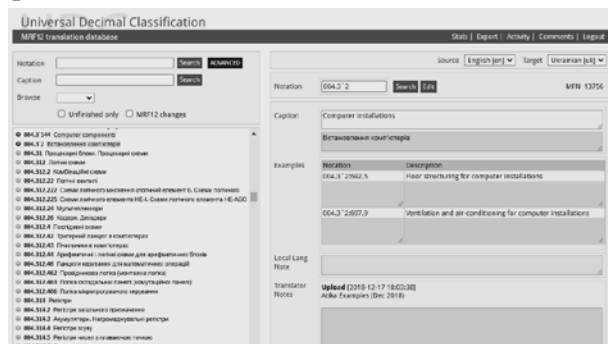

Фото 3. Фрагмент Універсальної десятикової класифікації українською мовою бази даних УДКК. Інтерфейс редактора УДК

Ці заходи забезпечать підтримання національного еталона "УДК онлайн" в актуальному стані відповідно до міжнародного еталона УДК, що надасть можливість Україні вийти на світовий рівень.

Ліцензія на видавництво (друк/CD) видається щонайменше на чотири роки. Такий вид ліцензійної угоди обумовлений із Консорціумом УДК ще 1997 р. завдяки проекту "Класифікаційна система України", що передбачав її створення українською мовою (на той час вітчизняні користувачі застосовували російськомовні видання класифікаційних систем). Керівником проекту була перший заступник директора Книжкової палати Н. Петрова [2].

Ліцензійний внесок на повне видання УДК становить 2100 євро (приблизно 68 тис. грн) на рік (у разі здійснення одного платежу на рік, упродовж чотирьох років) або 7560 євро (приблизно 244 тис. грн) за чотири роки одним платежем. Сума на рік начебто невелика, але враховуючи постійне недофінансування та брак підтримки Книжкової палати України з боку держави, це непосильне зобов'язання перед Консорціумом УДК. І це лише сума ліцензійної угоди, а є ще й інші витрати на друкування таблиць. Як свідчить практика, УДК є некомерційним виданням і потребує стабільного фінансування та підтримки з боку держави. Без цих умов оновлене видання УДК станом на 2015 р. коштуватиме в рази дорожче, аніж попереднє (враховуватиме ліцензію не за два роки (із дозволу Консорціуму УДК),

а за чотири) й автоматично стане недоступним для більшості бібліотек. У 2022 р. Книжкова палата України готова видати таблиці УДК станом на 2015 р., але це завдання потребує відповідного фінансування.

Такий варіант ліцензійної угоди є оптимальним для всіх користувачів УДК в Україні, оскільки дає змогу видати повне видання таблиць УДК станом на 2015 р. (буде актуальним найближчі три роки) для всіх національних, державних та обласних бібліотек, а також на його основі — і скорочені таблиці УДК станом на 2015 р., які використовуватимуть у мережі публічних бібліотек.

Перевагою є й те, що у друкованому виданні дозволено вносити свої та конвертувати національні приклади комбінування на основі запропонованих Консорціумом УДК. Тому майже у всіх основних класах фахівці Книжкової палати України наводять приклади побудови з урахуванням індексів УДК "161.2 українська" та "(477) Україна" для полегшення визначення й побудови індексу УДК користувачами національного еталона класифікації. Слід також враховувати той чинник, що сьогодні не всі бібліотеки забезпечені потужною комп'ютерною технікою зі швидкісним доступом до інтернету, тож отримання саме друкованого видання для них буде оптимальним.

Звичайно, можна обрати варіант ліцензії на видання УДК у межах 50% повної суми. У цьому разі ліцензійний внесок становить 1000 євро (приблизно 32 тис. грн) на рік і відповідно 3600 євро (приблизно 117 тис. грн) за чотири роки одним платежем. Однак втрачається можливість, як для всіх галузевих, так і для національних, державних та обласних наукових бібліотек, бути гідно представленими в міжнародній корпоративній системі користувачів УДК. Адже Універсальна десяткова класифікація покликана не тільки систематизувати видання (з боку України), а й проводити пошук видань у каталогах України (з боку користувачів світу), як вивчаємо їхній досвід ми⁷.

Щодо електронного видання УДК на CD-дисках, то воно відповідає ліцензії на видавництво "Друк/CD". Перше видання такого формату 2001 р. розробили на замовлення Книжкової палати України фахівці Інституту математичного моделювання "Фраксім" разом із друкованим виданням УДК у межах проекту "Класифікаційна система України".

Електронне видання було створено у програмному середовищі "Фоліо" й містило базу даних із пошуковою системою до неї та зручним екранним інтерфейсом. Система давала змогу формувати складні та складені індекси, однак мала певні недоліки. Зокрема, у результаті пошуку на екран виводився перший зі знайдених варіантів індексу, після чого пошук припинявся. Інші варіанти, а їх могло бути кілька, система не знаходила. Це певною мірою обмежувало пошук, однак дозволяло формувати індекси.

Оскільки проект реалізовувався за грантові кошти, то електронне видання розповсюдили серед бібліотек України безоплатно, проте широкого використання воно не знайшло. Причиною було те, що 2001 р. більшість бібліотечних установ тільки розпочинали впроваджувати інформаційні технології у процесі обслуговування. Зазвичай першими підлягали автоматизації процеси комплектування літературою й передплати на періоду. Загальний рівень забезпечення бібліотек комп'ютерною технікою був доволі низьким.

Книжкова палата України використовувала електронне видання УДК упродовж кількох років у процесі аналітико-синтетичного опрацювання документного потоку обов'язкового примірника. Однак установа отримувала зміни та доповнення до УДК, які виходили друкованими виданнями та використовувалися під час створення індексів. В електронному виданні база даних не актуалізувалася, тому з плином часу цей формат морально застарів і його використання було припинено.

Наступні електронні видання на CD-дисках розробляли на базі видання УДК і ЗД до них. Оригінал-макети електронних видань, етикеток і вкладок до пакування є власною розробкою Книжкової палати України. Наклад CD-дисків виготовила компанія CdCopy, що спеціалізується на запису й тиражуванні електронних видань на CD- та DVD-дисках. Попри те, що на зовнішньому пакуванні, етикетці диска та титульному екрані видання зазначено авторські права Консорціуму УДК і Книжкової палати України, невдовзі після розповсюдження дисків працівники стали виявляти випадки порушення авторського права різними установами, зокрема копіювання й поширення таблиць УДК через вебсайти.

Згідно з ліцензійною угодою Книжкова палата України зобов'язана повідомляти Консорціуму УДК про випадки порушення авторського права. Тому з метою запобігання кримінальній відповідальності, міжнародному судовому процесу та шкодуючи порушників із державних бібліотек Книжкова палата України припинила випуск електронних видань УДК.

⁷ <https://www.nsk.hr/ispis-rezultata/>;
<https://plus.si.cobiss.net/opac7/bib/search?db=cobib>.

Схожу ситуацію сьогодні спостерігаємо зі скороченими таблицями "УДК онлайн". Консорціум УДК не квапиться оновлювати скорочену версію класифікаційної системи: вона представлена станом на 2011 р. і від 2014 р. не оновлювалася.

Власник еталонної повної версії — Консорціум УДК — розробив скорочені таблиці УДК (UDC Summary) англійською мовою. За участі волонтерів, редакторів і ліцензіатів УДК із різних держав, які опікуються випуском класифікації національними мовами, було розроблено скорочені таблиці УДК іншими мовами на базі англомовного варіанта, що налічують майже 2600 рубрик. Вони містять основні класи (розділи, підрозділи), загальні та спеціальні визначники. У скорочених таблицях індекси подано з повним описом, як і у стандартному варіанті УДК: із прикладами комбінування, примітками, методичними вказівками, посиланнями. "УДК онлайн" має рівномірне охоплення всіх галузей знань, що містяться у класах.

Консорціум надає можливість безоплатного користування скороченими таблицями "УДК онлайн". Уперше їх було випущено в жовтні 2009 р. за ліцензією Creative Commons Attribution Share Alike 3.0 у форматах TXT, MARC, XML, RDF/XML. З цією ліцензією можна копіювати та повторно використовувати скорочені таблиці "УДК онлайн" за умови перенаправлення на сторінку Консорціуму УДК. Будь-яке перерозповсюдження має здійснюватися за тією самою ліцензією. Книжкова палата України дотримується всіх авторських умов та академічної доброчесності щодо впровадження та розповсюдження УДК (фото 4) [2].

Фото 4. Скорочені таблиці "УДК онлайн"

За даними УДКК, скорочені таблиці вже частково чи повністю доступні для використання 57 мовами (станом на 01.01.2022). Розроблення багатомовної версії скорочених таблиць триває й нині, вони доступні для кожної країни. Збагачення оригінального набору мов Універсальної десяткової класифікації та їх відображення за-

лежить від добровільного внеску спільнот користувачів класифікаційної системи у всьому світі.

Книжкова палата України від 2010 р. бере участь у підготовванні скороченого варіанта УДК українською мовою та продовжує роботу над його вдосконаленням, актуалізацією й оновленням. Попередня ревізія відбулася 2021 р. і відповідає останній англомовній версії.

Рекомендуємо використовувати цей варіант як робочу версію для бібліотек України з невеликою кількістю фондів (передусім це мережа освітянських бібліотек). Скорочені таблиці "УДК онлайн" використовували й у процесі проведення лабораторних і практичних робіт під час навчання працівників бібліотек за програмою підвищення кваліфікації "Впровадження УДК в практику роботи наукових та публічних бібліотек". Як переконує досвід, це зручний і дієвий інструмент для організації та пошуку інформації, здійснення наукових досліджень, а також оптимальна демонстраційна версія для ознайомлення та вивчення системи УДК. Цей варіант можна сміливо назвати тренажером УДК.

Завдяки діяльності Книжкової палати України щодо УДК забезпечується вдосконалення й підтримання національних еталонних таблиць класифікаційної системи в актуальному стані, що досягається за допомогою внесення всіх змін і доповнень, розроблених Консорціумом УДК. Наукове редагування УДК українською мовою, введення усталених, унормованих понять і словосполучень, уніфікація термінології в різних класах дають змогу поліпшити текст рубрик і чіткіше їх відобразити для якнайповнішого забезпечення пошукових потреб користувачів УДК за всіма зазначеними напрямками.

Робота над актуалізацією таблиць УДК триватиме й надалі, оскільки вони потребують безперервного оновлення відповідно до стандартного варіанта класифікаційної системи й потреб її користувачів в Україні.

Висновки. Класифікаційна система УДК не є завершеною та має тривалу перспективу, оскільки є рухомою, постійно розвивається й вдосконалюється відповідно до розвитку світової науки.

Починаючи з 2010 р., Консорціум УДК не видає ЗД щороку, а отже йде невідповідність поточному року. Цей процес схожий із законотворючим полем України: одні закони потребують щорічного оновлення та внесення змін, інші не переглядають роками. Тож зміни та доповнення

до УДК залежать від зауважень і потреби оновлення ліцензіатами (у середньому ЗД — це 170 сторінок тексту українською мовою, також кожна країна за бажанням розробляє до індексів УДК "Алфавітно-предметний показчик"). Наприклад, останню версію MRF12 разом із ЗД за 2014—2015 рр. було завантажено в еталон англійською мовою (автоматично відобразилися й у споживачів, які використовують "УДК онлайн") у грудні 2019 р., електронний варіант розіслано ліцензіатам. Безумовно, плануючи в листопаді 2019 р. роботу на 2020 р., співробітники Книжкової палати ризикували, включаючи це видання в роботу, але заручилися підтримкою Консорціуму УДК про його отримання.

Аналізуючи оновлення та актуалізацію головного файлу MRF на цьому етапі, можна спрогнозувати, що наступне завантаження MRF13

(ЗД 2016—2017?) може відбутися 2022 р. (за інформацією Консорціуму УДК, планується) або наступними роками (адже пандемія внесла корективи у діяльність усіх країн світу). Якщо враховувати, що на опрацювання змін і доповнень 2016—2017 рр. Книжкова палата України витратить щонайменше два роки від дати отримання, то як окреме видання ЗД вийдуть друком 2025 р., а якщо вносити їх в основний масив, то лише 2027 р. Доцільно вибрати ліцензію УДК на видання вже 2022 р. відповідно до потреб користувачів в Україні. Методично Книжкова палата України готова як до "УДК онлайн" українською мовою, так і до друкованого видання таблиць УДК станом на 2015 р. (остання версія на сьогодні у світі). Залишилося лише фінансове питання.

Вибір за користувачем.

Список використаних літератури та джерел

1. Консорціум УДК : вебсайт // UDC Consortium. — Режим доступу: <http://udcc.org/index.php> (дата звернення: 05.02.2022). — Назва з екрана.
2. Державна наукова установа "Книжкова палата України імені Івана Федорова" : вебсайт // Книжкова палата України. — Режим доступу: http://ukrbook.net/UDC/UDC_1.html (дата звернення: 05.02.2022). — Назва з екрана.
3. Добко Т. Впровадження УДК і ББК бібліотеками України: історичні паралелі і реалії сьогодення / Тетяна Добко // Бібліотечний вісник. — 2018. — № 2 (244). — С. 10—23.

Anatolii Murakhovskiy,

PhD of Social Communications,

*First Deputy Director for Scientific Work
of the Book Chamber of Ukraine*

Valentina Muraviova,

*Head of the Classification Systems Department
of the Book Chamber of Ukraine*

Licensing support for the implementation of the national standard Universal Decimal Classification (UDC) in Ukraine: ways and perspectives of actualization and renewal

The article examines the processes of preparation and publication of tables of the national standard Universal Decimal Classification, developed and supported by specialists of the Book Chamber of Ukraine in accordance with the licenses granted by the UDC Consortium, in the period from 1997 to the present for implementation in the work of libraries, publishers and other entities information activities. Attention is also focused on current and promising publications of the UDC, on which the Book Chamber of Ukraine is working.

Keywords: *Universal Decimal Classification (UDC); table UDC; national standard UDC; UDC Consortium; Ivan Fedorov Book Chamber of Ukraine; licence agreement; UDC online; edition UDC; updates; implementation*

References

1. *UDC Consortium : vebсайт* [online]. Available at: <http://udcc.org/index.php> [Accessed: February 05, 2022].
2. *Derzhavna naukova ustanova "Knizhкова palata Ukrainu imeni Ivana Fedorova" : vebсайт* [online]. Available at: http://ukrbook.net/UDC/UDC_1.html [Accessed: February 05, 2022].
3. Dobko T. (2018) Vprovadjennya UDK i BBK bibliotekamu Ukrainu: istorichni paraleli i realii sгодennya. *Bibliotechnij visnik*, 2 (244), pp. 10—23.

Надійшла до редакції 20 вересня 2022 року

УДК 027.081-024.87НБУВ(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2022.9(314).13-17

Юлія Ейсмонт,

молодший науковий співробітник

відділу наукового формування

національних реферативних ресурсів НБУВ,

e-mail: sunny1234@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3203-8471>

Бібліотеки у процесах дистанційної наукової комунікації: досвід НБУВ

Обґрунтовано потребу в електронних інформаційних ресурсах НБУВ на сучасному етапі. Проаналізовано міжнародні бази даних наукової інформації, до яких бібліотека надає доступ вітчизняним ученим на час карантину та воєнного стану в Україні. Розглянуто проекти НБУВ, створені для забезпечення інформаційних потреб внутрішньо переміщених осіб. З'ясовано переваги та недоліки дистанційної роботи бібліотекарів. Особливу увагу приділено поповненню електронних ресурсів бібліотек.

Зауважено про значну активізацію участі бібліотеки в міжнародних, всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях, наукових семінарах та інших науково-організаційних заходах у режимі онлайн. Визначено ефективність дистанційної роботи бібліотечних працівників за умов карантину та воєнного стану в Україні. Наголошено, що організація віддаленої роботи бібліотечних установ дає змогу зберегти інтелектуальний потенціал країни за складних умов сьогодення.

Ключові слова: дистанційна робота; віддалений користувач; карантин; воєнний стан; НБУВ; бібліотека; електронні ресурси; бібліотечні портали знань

Постановка проблеми. За умов карантину та воєнного стану Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (далі — НБУВ) спрямовує основні зусилля на налагодження роботи в дистанційному режимі [9; 10].

Розгляньмо докладніше бібліотечні портали знань і цифрові колекції НБУВ, виокремимо їхні особливості та проаналізуємо затребуваність електронних інформаційних ресурсів згідно зі статистичними даними.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Питанням, пов'язаним із різноманітними аспектами дистанційної роботи, приділяли увагу багато вчених. Зокрема, наукову та бібліотечно-інформаційну діяльність НБУВ в умовах карантину висвітлювали Т. Коваль, В. Горєва, Т. Кулаковська, Л. Матвійчук [5]. Проблеми формування дистанційних форм зайнятості в Україні досліджувала М. Моцар [8]. Переваги віддаленого режиму роботи розглянув М. Іншин [4]. Окремі аспекти регулювання дистанційної роботи в сучасному законодавстві України вивчала О. Серєда [12]. Поняття та юридичну природу альтернативних форм зайнятості за сучасних умов проаналізувала Л. Котова [6]. Дистанційна робота як один із видів зайнятості перебувала у центрі досліджень Я. Свічкарьової [11], С. Вишневецької [3] та інших.

Для вдосконалення дистанційної комунікації науковці НБУВ розробили низку методичних по-

сібників, зокрема "Створення та впорядкування профілів наукових установ у Scopus та Web of Science", "Наукометричний профіль дослідника й установи у Google Scholar" (С. Гарагуля) тощо.

Мета статті — висвітлити роботу НБУВ на сучасному етапі; схарактеризувати найпопулярніші та найзатребуваніші електронні ресурси НБУВ, зокрема бібліотечні портали знань; визначити ефективність дистанційної роботи бібліотечних працівників за умов карантину та воєнного стану в державі.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Фахівці НБУВ розробили "Бібліотечний портал НАН України" для вдосконалення організації обліку й відстеження публікаційної та видавничої активності НАН України. Ресурс забезпечує відкритість результатів наукової діяльності; збереження цифрового наукового надбання, а також дає змогу уніфікувати подання великого обсягу даних, які є результатом наукової діяльності НАНУ тощо.

У складних реаліях сьогодення НБУВ надає українським ученим віддалений доступ до міжнародних баз даних (БД) наукової інформації Scopus і Web of Science. У вільному доступі — Поточний електронний архів наукових публікацій American Physical Society; електронні продукти на платформі EBSCO; повнотекстова база даних наукових публікацій ScienceDirect.

Наукові співробітники НБУВ розробили інформаційну архітектуру цифрової платформи

ResearchUA, спрямовану на розвиток електронної дослідницької інфраструктури України й формування бібліотечного сегмента всеукраїнського цифрового наукового простору, та реалізували в тестовому режимі відповідний інтерфейс на порталі НБУВ (чл.-кор. НАН України Л. Дубровіна).

Репрезентовано проєкт створення Репозитарію Національної академії наук України, що функціонуватиме на корпоративних засадах із науково-дослідними установами Академії на базі цифрової платформи "Бібліотечний портал НАН України — LibNas UA" [1].

На вимогу часу Національна юридична бібліотека України у співпраці з Інститутом інформаційних технологій НБУВ започаткували роботу інформаційно-аналітичного ресурсу "Біженці та вимушено переміщені особи / Refugees and internally displaced persons" (nbuv.gov.ua/powar).

Проєкт містить структуровану базу даних, що відображає національні та міжнародні напруження у сфері захисту прав вимушених переселенців, їх інтеграції в нові громади, використання соціального потенціалу внутрішньо переміщених осіб (ВПО), широке залучення ВПО до розвитку територіальних громад.

У НБУВ розроблено бібліотечний портал "Наука України: доступ до знань". Ресурс містить авторитетні файли, розширені довідковою інформацією, зокрема щодо вітчизняних наукових бібліотек, їхніх науково-інформаційних ресурсів, наукових фахових видань, наукових установ тощо (www.irbis-nbuv.gov.ua/Sci_Lib_UA). На думку керівника проєкту К. Лобузіної, основною метою формування загальнонаціонального порталу "Наука України: доступ до знань" є надання інтегрованого доступу до бази знань наукового надбання країни через науково-інформаційні ресурси бібліотек [7].

Серед популярних електронних ресурсів НБУВ, інформацію про які надає зазначений портал, варто виокремити загальнодержавну реферативну базу даних "Україніка наукова" (далі — РБД "Україніка наукова"), що є національним електронним науковим ресурсом НБУВ і не має аналогів в Україні, оскільки охоплює всі галузі знання. Професійне наповнення та редагування інформаційного масиву РБД "Україніка наукова" здійснюють співробітники відділу наукового формування національних реферативних ресурсів. РБД "Україніка наукова" встановлено на інтернет-вузлі НБУВ у вільному доступі (<http://www.nbuv.gov.ua/>).

Електронна бібліотека "Україніка" — інтегрований національний електронний інформацій-

ний ресурс. Його унікальність полягає в тому, що він розкриває всю документальну спадщину України з організацією доступу до науково-довідкових, бібліографічних і текстових ресурсів.

Платформу розробили, підтримують, наповнюють та обслуговують співробітники Інституту інформаційних технологій. Важливо, що записи бібліотеки "Україніка" можуть бути репрезентовані багатьма мовами. Мета проєкту — акумулювати у цифровому форматі твори всіма мовами, незалежно від місця видання, про українську націю, територію нашої держави та про всі народи, які жили або живуть на цих теренах.

Серед користувачів НБУВ також мають попит картотеки та каталоги, сервіси "Наукова періодика України", "Наукова електронна бібліотека", "Репозитарій НБУВ", "Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини", "Інформаційно-аналітичні ресурси Центру досліджень соціальних комунікацій" тощо.

На сучасному етапі у НБУВ також розроблено цифрові тематичні колекції, зокрема "Скородіана" та "Кримський Агатангел Юхимович"; розпочато роботи зі створення цифрового ресурсу "Репресована література"; здійснено формування "Репозитарію НБУВ" і підтримку сайтів наукових періодичних фахових видань НБУВ, організацію наукових метаданих для отримання ідентифікаторів DOI [1].

Про ефективність дистанційної роботи співробітників НБУВ, головні зусилля яких спрямовано на підтримання й наповнення електронних ресурсів установи, зокрема бібліотечних порталів знань, свідчать статистичні дані збільшення на 75% кількості користувачів у 2020 р. порівняно з 2019 р. [5]. За даними програми аналізу log-файлів вебсерверів WebLogExpert, упродовж 2020 р. до порталу НБУВ зафіксовано 33 млн сеансів; 951 млн звернень до вебматеріалів; 23,8 млн переглядів вебсторінок; 394 млн файлів завантажень повнотекстових ресурсів. Кількість щоденних сеансів роботи зросла на 20%, відповідно до кількості звернень до інформаційних ресурсів порталу НБУВ популярність останніх збільшилася на 50% [2]. Доволі високу динаміку відвідуваності електронних ресурсів бібліотеки спостерігаємо й 2021 р. Зокрема, торік до порталу НБУВ було здійснено 31 млн сеансів, звернень до вебматеріалів — 805 млн, переглядів вебсторінок — 18,5 млн, завантажень повнотекстових ресурсів — 445 млн файлів [1].

Бібліотека досягла помітних результатів і в інтеграції наукової інформації на всіх видах носіїв; інформаційному та науково-аналітичному

забезпеченні потреб науки, освіти, культури, державного управління; розбудові електронних ресурсів: електронних бібліотек, архівів, баз даних, репозитарію електронних версій наукової періодики; ресурсів бібліо- та наукометричної інформації; організації доступу наукових установ до зарубіжних БД наукової інформації; розвитку системи цільового інформаційного забезпечення дослідницької та управлінської сфер [5].

Успішно налагодили дистанційну наукову комунікацію зі своїми користувачами й інші провідні вітчизняні бібліотеки. Зокрема, науково-технічна бібліотека імені Г. І. Денисенка КПІ ім. Ігоря Сікорського, працюючи дистанційно, надає можливість скористатися електронними ресурсами, як-от бази даних, які можуть знадобитися для навчання та досліджень і містять посилання на реферативні та повнотекстові БД, пошукові системи, вебпортали, депозитарії тощо.

А Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого запропонувала користувачам власні онлайнві інформаційні ресурси: електронну бібліотеку "Культура України", електронний каталог, бази даних, віртуальну довідку тощо.

Висновки. Через запровадження на території нашої держави карантину з березня 2020 р. і воєнного стану з лютого 2022 р. співробітники НБУВ успішно працюють у дистанційному режимі. Про ефективність такого виду діяльності свідчать статистичні дані програми аналізу log-файлів вебсерверів WebLogExpert, здобуті впродовж останніх років. Згідно з цими даними, провідна наукова бібліотечна установа України, НБУВ, не лише не втратила своїх користувачів, а й здобула нових.

Дистанційна робота бібліотекарів має низку переваг, зокрема можливість виконувати робочі завдання у віртуальному середовищі з використанням інформаційних і комунікаційних технологій; гнучкий графік роботи, який дає змогу розподіляти робочий час на власний розсуд; економічна вигода для установи, адже дистанційна робота сприяє зменшенню витрат на офісні приміщення та технічне забезпечення співробітників [4].

Результатом дистанційної роботи НБУВ стало значне підвищення ефективності діяльності в галузі інтеграції наукової інформації на всіх

видах носіїв; інформаційного та науково-аналітичного забезпечення потреб науки, освіти, культури та державного управління, бібліотечно-інформаційного обслуговування віддалених користувачів. Значно активізувалася участь НБУВ у режимі онлайн у міжнародних, всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях, наукових семінарах та інших науково-організаційних заходах [5].

За складних умов сьогодення особливу увагу бібліотечні співробітники НБУВ приділили поповненню електронних ресурсів. Популярність серед віддалених користувачів здобули такі інформаційні сервіси, як "Наука України: доступ до знань", "Бібліотечний портал НАН України" й електронна бібліотека "Україніка". Перевагами зазначених бібліотечних порталів знань є надання користувачам доступу до інформації щодо всіх наявних у фондах бібліотеки документів незалежно від первинної точки входу, значне спрощення формулювання пошукового запиту та скорочення часу здобуття необхідної інформації [7].

На час карантину та воєнного стану НБУВ надала українським ученим віддалений доступ до міжнародних баз даних наукової інформації Scopus і Web of Science. Наукові співробітники бібліотеки розробили інформаційну архітектуру цифрової платформи ResearchUA.

На вимогу часу фахівці головної книгозбірні країни також надають інформаційну підтримку найвразливішим категоріям українських громадян на час війни — внутрішньо переміщеним особам. Так, Національна юридична бібліотека України у співпраці з Інститутом інформаційних технологій НБУВ започаткували роботу інформаційно-аналітичного ресурсу "Біженці та вимушено переміщені особи / Refugees and internally displaced persons" (nbuv.gov.ua/novar).

Організація дистанційної роботи бібліотечних співробітників дає змогу забезпечити доступ віддалених користувачів до систем наукових електронних ресурсів провідних бібліотек України; надати інформаційно-аналітичну підтримку ВПО; зберегти інтелектуальний потенціал країни за складних умов сьогодення, а також сприяє підвищенню кваліфікації та самовдосконаленню бібліотекарів.

Список використаної літератури

1. *Звіт* про діяльність Національної академії наук України у 2021 р. / НАН України. — Київ : Академперіодика, 2022. — 637 с.
2. *Звіт* про діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського у 2020 р. / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського; керівники НДР Л. А. Дубровіна, К. В. Лобузін, О. С. Онищенко, Л. М. Яременко, О. П. Степченко, Г. І. Ковальчук, В. М. Горвий, Ю. М. Половинчик, С. В. Полтавець. Затв. вченою радою НБУВ 15.01.2021. — Київ, 2021 р. — 130 с.

3. Вишновецька С. В. Дистанційний режим роботи як одна із істотних умов праці / С. В. Вишновецька, Ю. О. Артеменко // *Право і суспільство*. — 2020. — № 5. — С. 49—54.
4. Іншин М. І. Види та зміст переваг дистанційної зайнятості працівників в Україні / М. І. Іншин // *Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття*. — Харків : НДІ ППСН, 2020. — С. 48 — 51.
5. Коваль Т. М. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського: наукова та бібліотечно-інформаційна діяльність в умовах карантину (2020 р.) / Т. М. Коваль, В. В. Горєва, Т. Л. Кулаковська, Л. О. Матвійчук // *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. — 2021. — Вип. 61. — С. 167—191.
6. Котова Л. В. Поняття та юридична природа альтернативних форм зайнятості у сучасних умовах / Л. В. Котова // *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. — 2012. — № 25. — С. 83—95.
7. Лобузін К. В. Портали знань національних бібліотек / К. В. Лобузін // *Бібліотека. Наука. Комунікація: актуальні тенденції у цифрову епоху : матеріали Міжнар. наук. конф., 8—10 жовт., 2019 р.* — Т. 1. — С. 341—345.
8. Моцар М. М. Проблеми формування дистанційних форм зайнятості в Україні / М. М. Моцар // *Наукові праці МАУП*. — 2013. — Вип. 2 (37). — С. 123—128.
9. *Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання дистанційної, надомної роботи та роботи із застосуванням гнучкого режиму робочого часу : закон України від 04.02.2021 № 1213-ІХ*. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua>. — Назва з екрана (дата перегляду: 14.03.2022).
10. *Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19) : закон України від 17.03.2020 № 530-ІХ*. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua>. — Назва з екрана (дата перегляду: 14.03.2022).
11. Свічкарьова Я. В. Дистанційна робота як одна із форм атипової зайнятості / Я. В. Свічкарьова // *Держава та регіони. Серія: Право*. — 2013. — № 1 (39). — С. 129—134.
12. Серєда О. Г. Деякі аспекти впровадження регулювання дистанційної роботи в сучасному законодавстві / О. Г. Серєда // *Актуальні проблеми юридичної науки на шляху сучасної розбудови держави і суспільства : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 5—7 черв., 2014 р.* — Суми : СумДУ, 2014. — С. 245—248.

Yuliya Eysmont,

Junior Researcher,

Abstracting Department, Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Libraries in the processes of distance scientific communication: the experience of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

The demand for electronic information resources of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine at the current stage is substantiated. International databases of scientific information, access to which was provided by the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine for domestic scientists during the quarantine and martial law in Ukraine, are given. The projects of the Library, created to ensure the information needs of internally displaced persons, were considered. The advantages and disadvantages of remote work of librarians are analyzed. Special attention was paid to the replenishment of electronic resources of libraries. The important library resources of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine are characterized, in particular the portal "Science of Ukraine: access to knowledge", "Library portal of the National Academy of Sciences of Ukraine" and the electronic library "Ukrainika". Emphasis is placed on the value of such information services for remote users under the conditions of the COVID-19 pandemic and martial law in the state. It is emphasized that library knowledge portals play an important role in promoting scientific knowledge in Ukraine and beyond; provide extended access to them due to the use of library and information resources of scientific domestic library institutions and the latest web technologies. Attention is paid to the national DB "Ukrainika scientific", which is one of the important and significant electronic resources of the Library. Various types of remote work of library employees of individual domestic scientific libraries of Ukraine during 2020—2022 are considered. Statistical data of the WebLogExpert web server log file analysis program regarding visits to electronic resources of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine in recent years are presented. It has been noted that the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine has significantly increased its online participation in international, all-Ukrainian scientific and scientific-practical conferences, scientific seminars and other scientific-organizational events. The effectiveness of remote work of library workers under the conditions of quarantine and martial law in Ukraine was determined. It was emphasized that the organization of remote work of library institutions made it possible to preserve the country's intellectual potential under today's difficult conditions.

Keywords: *remote work; remote user; quarantine; martial law; V. I. Vernadsky National Library of Ukraine; library; electronic resources; library knowledge portals*

References

1. *Zvit pro diialnist Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy u 2021 r.* (2022). [Report on the activities of the National Academy of Sciences of Ukraine in 2021]. Kyiv: Akadempriodyka.
2. *Zvit pro diialnist Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho u 2020 r.* (2021). [Report on the activities of the V. I. Vernadsky National library of Ukraine in 2020]. Kyiv: V. I. Vernadsky National Library of Ukraine, 130 p.
3. Vyshnovetska S. V. & Artemenko Yu. O. (2020). Dystantsiyni rezhym roboty yak odna iz istotnykh umov pratsi [Remote mode of work as one of the essential working conditions]. *Law and society*, 5, pp. 49—54.
4. Inshyn M. I. (2020). Vydy ta zmist perevah dystantsiynoi zainiatosti pratsivnykiv v Ukraini [Types and content of advantages of remote employment of employees in Ukraine]. *Theoretical issues of jurisprudence and problems of law enforcement: challenges of the XXI century*. Kharkiv: Public Policy and Social Sciences Research Institute, pp. 48—51.
5. Koval T. M., Horieva V. V., Kulakovska T. L. & Matviichuk L. O. (2021). Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: naukova ta bibliotечно-informatsiina diialnist v umovakh karantynu (2020 r.) [The V. I. Vernadsky National library of Ukraine: the scientific and library and information activities in quarantine (2020)]. *Academic Papers of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 61, pp. 167—191.
6. Kotova L. V. (2012). Poniattia ta yurydychna pryroda alternatyvnykh form zainiatosti u suchasnykh umovakh [Concept and legal nature of alternative forms of employment in modern conditions]. *Actual problems of law: theory and practice*, 25, pp. 83—95.
7. Lobuzina K. V. (2019). Portaly znan natsionalnykh bibliotek [Portals of Knowledge of National Libraries]. *International Scientific Conference "Library. Science. Communication: Current Trends in the Digital Age"*, Kyiv. Available at: <http://conference.nbuv.gov>.
8. Motsar M. M. (2013). Problemy formuvannia dystantsiynnykh form zainiatosti v Ukraini [Problems of forming remote forms of employment in Ukraine]. *Academic Papers of Interregional Academy of Personnel Management*, 2 (37), pp. 123—128.
9. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo udoskonalennia pravovoho rehuliuвання dystantsiynoi, nadomnoi roboty ta roboty iz zastosuvanniam hnuchkoho rezhymu robochoho chasu. (2021). *Law of Ukraine on February*, 4, № 1213-IX. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua>. [Accessed: 14.03.2022].
10. *Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy, spriamovanykh na zapobihannia vynyknenniu i poshyrenniu koronavirusnoi khvoroby (COVID-19)*. (2020). Law of Ukraine on March 17, № 530-IX. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua>. [Accessed: 14.03.2022].
11. Svichkaryova Ya. V. (2013). Dystantsiina robota yak odna iz form atypovoi zainiatosti. [Remote work as one of the forms of atypical employment]. *State and Regions. Series: Law*, 1 (39), pp. 129—134.
12. Sereda O. G. (2014, June). Deiaki aspekty vprovadzhennia rehuliuвання dystantsiynoi roboty v suchasnomu zakonodavstvi [Some aspects of the implementation of remote work regulation in modern legislation]. *Actual problems of legal science on the path of modern development of the state and society. Proceedings of International Science Conference*, pp. 245—248. Sumy State University. Sumy, Ukraine.

Надійшла до редакції 16 вересня 2022 року

УДК 027.7НТБ_НУ_Львівська_політехніка:[004.65:030]](045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2022.9(314).17-24

Світлана Лісіна,

кандидат іст оричних наук,
доцент кафедри соціальних комунікацій та інформаційної діяльності
Національного університету у "Львівська політехніка",
e-mail: Svitiva@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2929-2652>

Інформаційний ресурс енциклопедичних видань науково-технічної бібліотеки Національного університету у "Львівська політехніка"

У статті розглянуто масив довідкових видань науково-технічної бібліотеки Національного університету у "Львівська політехніка" (далі — НТБ НУ "Львівська політехніка") за змістом (універсальні й галузеві енциклопедії) та географічним (інформаційний продукт, вироблений в Україні) аспектами, а також за хронологією (1992—2021).

Схарактеризовано особливості енциклопедичних і словникових видань; досліджено хронологію українських енциклопедій бібліотеки НУ "Львівська політехніка" як базу освіти і наукових процесів; окреслено перспективи використання довідкової літератури у практиці навчального закладу.

Подано формальну модель бази даних (БД) енциклопедичних видань науково-технічної бібліотеки. Авторка запропонувала БД "Інформаційний ресурс енциклопедичних видань науково-технічної бібліотеки Національного

університет у «Львівська політехніка»" на базі програми Microsoft Access. Основними перевагами створення та функціонування такої БД є швидкість отримання даних, прості й зручні засоби опрацювання кількох таблиць в одній базі, цілісність, єдність і гнучкість, стандартизація та уніфікація. Основні процеси функціонування бази взаємодіють через три зовнішні сутності: "Читач", "Читальний зал" і "Книгозберігання". Для спрощення пошуку інформації в базі даних за певними критеріями створено запити: довідкові видання з певної галузі; автор видання; рік видання; видавництво; місце публікації, обсяг та інші. Зазначена БД є зручною для користувача й надає повний доступ до довідкової інформації бібліотеки.

Ключові слова: енциклопедичні видання; енциклопедія; енциклопедичний словник; довідкові видання; інформаційний ресурс; база даних; запит пошуку; науково-технічна бібліотека

Постановка проблеми. Сучасне життя неможливо уявити без різних типів довідкової літератури, починаючи від інструкцій з експлуатації та закінчуючи багатотомними енциклопедіями. З огляду на ці тенденції вважаємо актуальним аналіз масиву довідкових видань НТБ НУ "Львівська політехніка".

На основі дослідження сучасних українських енциклопедій авторка поставила завдання уточнити типологічну класифікацію зазначених ресурсів; схарактеризувати тематико-типологічні особливості енциклопедичних видань; дослідити специфіку зібрання українських енциклопедичних видань, що зберігаються в НТБ НУ "Львівська політехніка".

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Питання типології та характеристики основних видів енциклопедичних видань порушували Т. Добко [2], М. Железняк [3], С. Ляшко [7], В. Смолій і Г. Боряк [9], Н. Черниш [12; 13] та інші. Публікації з означеної теми можна умовно поділити на дві групи: перша — теоретичні праці, автори яких розглядають загальні принципи формування, систематизації та особливостей енциклопедичних видань; друга — опис практичного досвіду функціонування наявних енциклопедій і словників у соціально-комунікаційному середовищі [4, с. 10]. Значну роль у висвітленні досвіду підготовки енциклопедій відіграють праці, виголошені під час міжнародних наукових конференцій "Українська енциклопедистика" [10; 11]. Отже, вітчизняні науковці за роки Незалежності зробили вагомий внесок у розвиток загальної енциклопедистики, що певною мірою сприяло відтворенню стану основних галузей наук.

Метою статті є дослідження способів поліпшення структурування енциклопедичних видань та їх пошуку в НТБ НУ "Львівська політехніка". Визначення тематико-типологічних особливостей енциклопедичних видань, їхня характеристика та аналіз зібрання сприятимуть розробленню формальної моделі бази даних енциклопедичних видань у науково-технічній бібліотеці.

Виклад основного матеріалу дослідження. До енциклопедичних видань відносимо такі види: 1) енциклопедії — видання, що містять найваж-

ливішу інформацію про різні поняття; 2) енциклопедичні словники — видання, "що містять статті невеликого обсягу, викладені в стислій формі та розташовані за алфавітом їхніх назв" [1, с. 14]. Типологічна класифікація енциклопедичних видань здійснюється за кількома ознаками. За цільовим призначенням: наукова енциклопедія, що призначена фахівцям і відрізняється глибиною розкриття галузі знання; науково-популярна енциклопедія, що призначена читачеві-неспеціалісту та висвітлює знання також досить повно, але доступно; популярна енциклопедія, що містить широке коло відомостей для повсякденного життя чи дозвілля.

За характером інформації енциклопедії можуть бути універсальними, спеціалізованими, регіональними. Види спеціалізованих енциклопедій можна деталізувати: галузеві — зведення відомостей з якої-небудь галузі науки, культури, практичної діяльності; тематичні містять відомості з певної теми; персональні надають інформацію щодо життя та діяльності видатної особи.

За обсягом енциклопедичні видання поділяють на багатотомні та однотомні. Великі енциклопедії мають кілька десятків томів; малі — 10—12 томів; короткі енциклопедії — 4—6 томів; енциклопедичні словники — 1—3 томи. За форматом можуть бути настільними, портативними, кишеньковими.

Згідно з класифікацією енциклопедичних словників за характером інформації вирізняємо загальні, галузеві та персональні. Основні типологічні особливості енциклопедичних словників можна визначити так: об'єктом опису є предмет, пристрій, явище, подія, персона тощо; організація структури статей — алфавітна; меншою мірою, ніж в енциклопедії, подано систему посилань; невеликий обсяг видання (1—2, інколи 3 томи); відносна стислість статей [6, с. 14].

Свого часу В. Королько зауважив, що активність творення словників та енциклопедичних видань в Україні за період від 1991 р. зростає в порівнянні з радянським часом у 8—10 разів. Сучасна Україна диспонує десятками енциклопедичних видань, серед яких: загальні енциклопедії; галузеві (спеціалізовані) енциклопедії та слов-

ники (історичні, економічні, технічні, сільсько-господарські); регіональні енциклопедії [5].

Науково-технічна бібліотека Національного університету "Львівська політехніка" — одна з найбільших книгозбірень ЗВО України. Це структурний підрозділ університету, що виконує функції бібліотечно-бібліографічного, науково-інформаційного, навчально-допоміжного та культурно-просвітницького закладу, забезпечує навчальний процес, науково-педагогічну діяльність, науково-дослідну, виховну й культурно-просвітницьку роботу з книгами, іншими носіями інформації, що становлять фонд бібліотеки [8].

Фонди НТБ містять багате зібрання енциклопедичних видань, що дають змогу дослідникам простежити еволюцію розвитку науки й техніки. Звернувшись до історії енциклопедистики, можемо виявити світові універсальні енциклопедії у фонді бібліотеки "Львівської політехніки". Серед них — енциклопедія "Британіка", 13-те видання (у 32 томах, 1926 р.). Іншим всесвітньовідомим раритетом є енциклопедичні словники П'єра Ларусса, 29-те видання якого має бібліотека. У НТБ також зберігається енциклопедія, широко знана під назвами "Брокгауз", "Великий Брокгауз", — 14-те видання у 17 томах, надруковане в Берліні та Відні.

Цінною пам'яткою лексикографії є перше видання "Загальної енциклопедії Ольгегранда" (1859—1869). Найдавнішою серед галузевих енциклопедій, що зберігається у фондах, є "Технологічна енциклопедія" (1830—1869), видана у Штутгарті. Видання складається з 50 томів, 19 з яких — альбоми з кресленнями.

За розвитком економічних понять дає змогу простежити двотомна "Загальна енциклопедія для купців, фабрикантів, комерсантів" Гофмана (1853), що побачила світ у Лейпцизі. Так, наприклад, до створення "Енциклопедії технічної хімії" (1915—1923) було запрошено професора Берлінського технологічного університету Фрідріха Ульмана як укладача, видання вийшло друком у Берліні—Відні у 12 томах.

Досягнення у сфері математики узагальнено в "Енциклопедії елементарної математики" у 3 томах (1909—1924), надрукованій у Лейпцизі.

Сучасні енциклопедичні видання часів незалежної України репрезентовано наймасштабнішим проектом "Енциклопедія сучасної України" у 30 томах (ЕСУ) (2001—). У фонді НТБ також зберігається "Енциклопедія історії України" у 10 томах (2003—2019), у якій використано схему наскрізних посилань.

"Економічна енциклопедія" (2000) — перша в Україні тритомна праця науковців-економістів, що охоплює майже 50 економічних наук.

"Енциклопедія політичної думки" (2000) є однією з найавторитетніших і найпопулярніших європейських енциклопедій сучасності. Вдала ідея поєднати в одній книжці філософію історії, історію політичної думки, історію права та філософію права, соціальну філософію та соціологію політики зумовила популярність видання серед дослідників і минулого, і сучасного стану політичної сфери.

"Українська мова: енциклопедія" (2000) — перша енциклопедія, присвячена українській мові та українському мовознавству, що вийшла накладом 5 тис. пр. В анотації зауважено, що у виданні на основі досягнень сучасного мовознавства подано відомості щодо української мови та українського мовознавства, розкрито термінологічні одиниці, розглянуто різноманітні аспекти опису української мови.

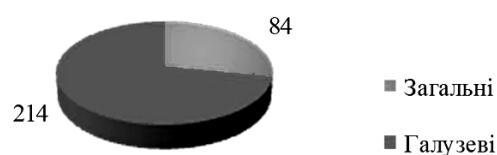
"Філософський енциклопедичний словник" (2002) — одностомник, що містить систематичний виклад філософських знань із позицій сьогодення, а також відомості про творчість визначних філософів минулого та сучасності. Чотиритомну "Енциклопедію перекладознавства" (2020) призначено перекладознавцям, студентам, викладачам і профільним фахівцям; у першому томі подано статті відомих спеціалістів у зазначеній сфері.

"Велика українська юридична енциклопедія" у 20 томах (2016—2020) висвітлює історію права України, містить інформацію щодо пам'яток українського права, державно-політичного й правового устрою країн світу тощо.

"Мала гірнича енциклопедія" (2004—2013) у 3 томах за редакцією В. Білецького надає відомості щодо гірничої справи, а "Мінералого-петрографічний словник" (2018) є зразком енциклопедично-довідкового видання.

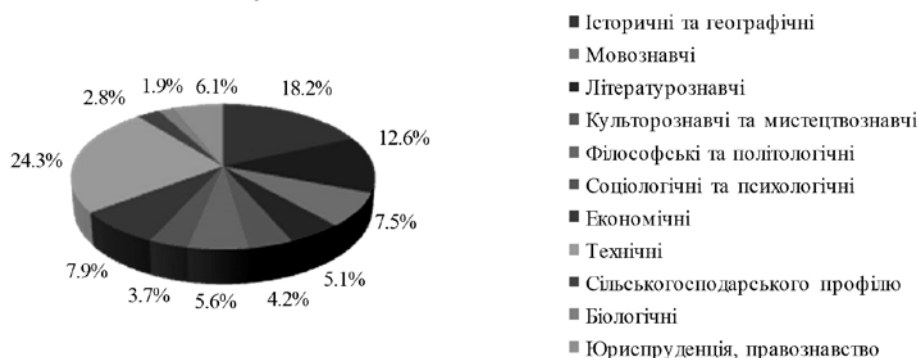
Фонд науково-технічної бібліотеки також містить велику кількість новітніх енциклопедичних видань періоду незалежної України, зокрема загальні енциклопедії — 84 назви і галузеві енциклопедії та словники — 214 назв (діагр. 1, 2).

Енциклопедичні видання з 1992 року

Діагр. 1. Енциклопедичні видання (1992—2021)

Галузеві енциклопедичні видання

Діагр. 2. Галузеві енциклопедичні видання (1992—2021)

Аналізуючи шлях друкованого видання від надходження до бібліотеки й до видачі читачеві, слід мати уявлення про структуру фонду та систему отримання видань споживачем. Структурно фонд бібліотеки складається з фонду читального залу НТБ, фонду читального залу студентської бібліотеки та фонду відділу книгозберігання. За потребою енциклопедичні видання із книгозберігання видають у наукові та студентські читальні зали. Щоб читач зміг отримати енциклопедію, йому потрібно відправити запит через один із читальних залів, де після звернення до відділу книгозберігання літературу видають читачеві (схема 3).

Схема 3. Інформаційна модель руху енциклопедичних видань

Оптимальному впорядкуванню енциклопедичних видань і пришвидшенню процесу їх пошуку та видачі читачам сприятиме створення бази даних енциклопедичних видань науково-технічної бібліотеки. Характеризуючи основні процеси БД НТБ НУ "Львівська політехніка", слід визначити основні елементи взаємодії: "Читач", "Читальний зал" і "Книгозберігання". На схемі 2 подано основні потоки даних, за якими відбувається обмін інформацією між базою даних НТБ, читачами та працівниками.

"Читач" за допомогою запитів на літературу використовує ресурси бібліотечного фонду. У відповідь на запити отримує бібліотечне обслуговування. "Читальний зал" отримує дані про документ та здійснює його пошук. Працівник відправляє звіт про видачу енциклопедії. "Книгозберігання" за допомогою запитів читального залу відправляє видання чи звіт про його наявність. Надалі відбувається деталізація функціональної структури бази даних (схема 3).

Інформацію в БД поділено на таблиці, які, зі свого боку, складаються з однотипних записів у рядках. Їх можна видаляти, додавати, редагувати. Однотипні поля різних записів утворюють стовпець таблиці. Для практичної реалізації БД було створено шість таблиць:

1. "Автори" — інформація про авторів енциклопедичних видань. Таблиця характеризується такими атрибутами: Код автора, ПІП, Прізвище, Ім'я, Примітки.

2. "Видача енциклопедій" — містить інформацію про кожну видачу з бібліотечного фонду енциклопедій, словників та атрибути: Код видачі, Код назви енциклопедії, Код Працівника, Дата Видачі, Дата Повернення Книги, Шифр, Примітки.

3. Таблиця "Галузі енциклопедичних видань" має атрибути: Код галузі енциклопедії, Класифікація галузевої енциклопедії.

4. Фонд енциклопедичних видань містить бібліографічні описи. Атрибути таблиці "Книги фонду": Код Книги, Назва енциклопедії, Код галузі, За характером інформації енциклопедії, Код автора, Рік видання, Видавництво, Місце видання, Обсяг, Примітки.

5. Таблиця "За характером інформації енциклопедій" має атрибути: Код за характером інформації енциклопедії, Код галузі енциклопедії.

6. "Працівники" — інформація щодо співробітника, який видає літературу. Містить такі поля: Код Працівника, ПІБ працівника.

Докладніший опис структури та вмісту кожної таблиці в режимі конструктора подано на схемі 4.

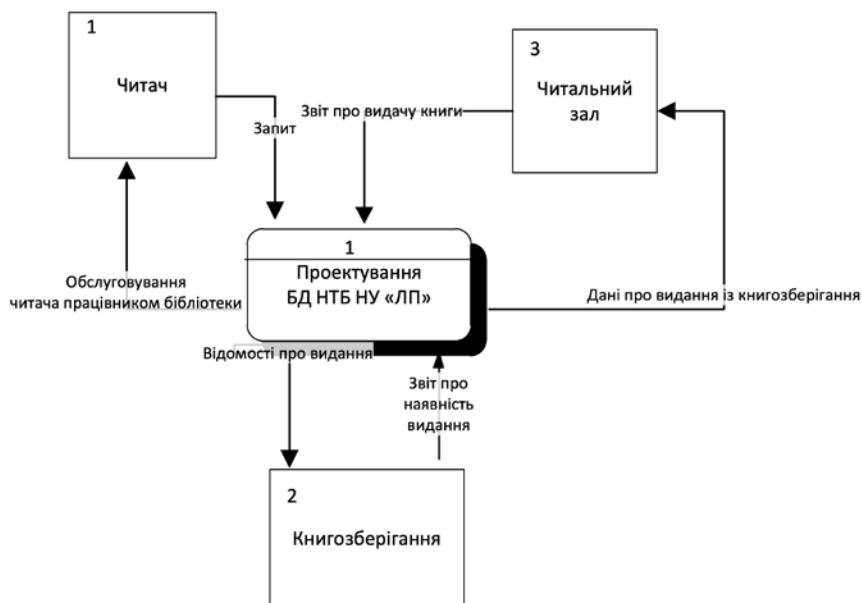

Схема 2. Основні потоки даних

Схема 3. Деталізація функціональної структури бази даних

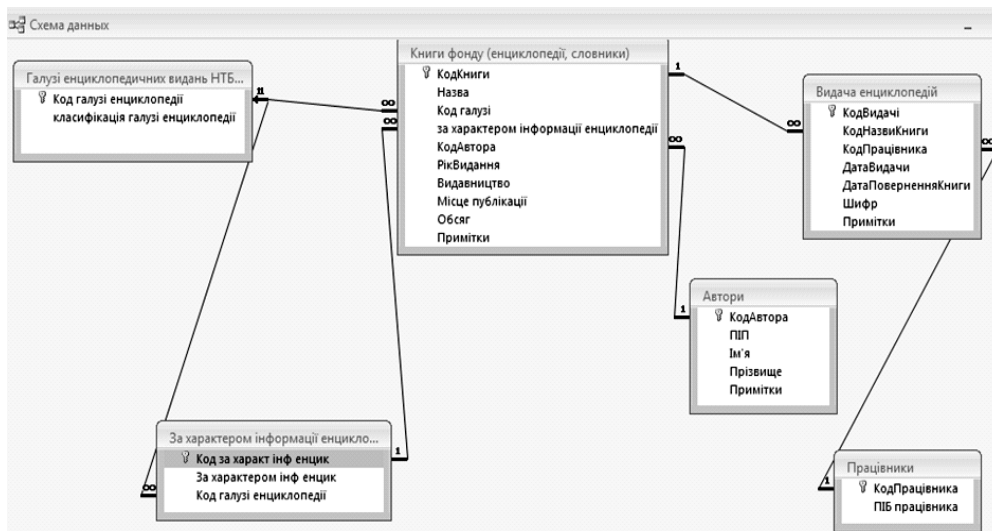
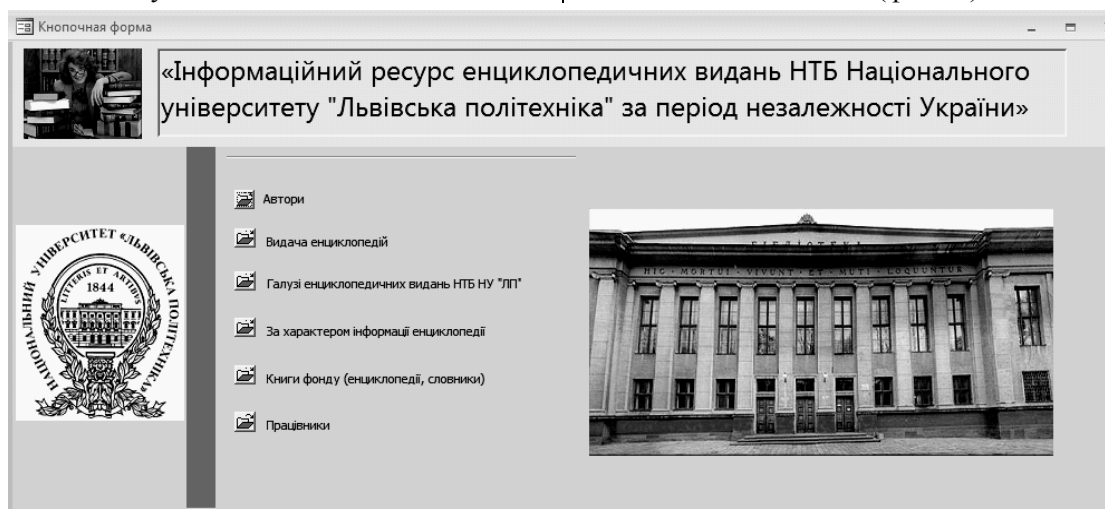

Схема 4. База даних "Інформаційний ресурс енциклопедичних видань науково-технічної бібліотеки Національного університету «Львівська політехніка»"

Щоб працювати із сукупністю інформації, між таблицями встановлено зв'язок "один до багатьох": одному записові основної таблиці

відповідають кілька записів додаткової таблиці. Також створено кнопочку форму, що служить навігацією в базі даних (фото 1).

Фот о 1. База даних енциклопедичних видань НТБ НУ "Львівська політехніка"

Розроблений інтерфейс роботи з базою даних є зручним для користувача та надає повний доступ до енциклопедичних видань НТБ НУ "Львівська політехніка".

Висновки. Відповідно до проведеного аналізу енциклопедичних видань можна констатувати, що українська енциклопедистика успішно розвивається. Перелік енциклопедій, про які йдеться в пропонованому дослідженні, не є вичерпним, бо оглянуто лише ті видання, що набули популярності серед читацької аудиторії. Однак проаналізовані енциклопедії свідчать про широту палітри української енциклопедистики. Згідно з науковими дослідженнями фахівців, простежуємо чітку класифікацію цих видань за низкою ознак: читацька адреса, характер інформації, спосіб групування матеріалу тощо.

Проаналізувавши діяльність науково-технічної бібліотеки Національного університету "Львівська політехніка", можемо стверджувати, що заклад працює в напрямі модернізації структури

управління бібліотечними ресурсами та вдосконалення бібліотечно-інформаційних послуг на основі використання інноваційних технологій. Фонди НТБ містять багате зібрання енциклопедій, що дають змогу дослідникам простежити еволюцію розвитку науки й техніки.

Швидкий та ефективний пошук енциклопедичних видань забезпечує відповідна база даних, створена у бібліотеці Національного університету "Львівська політехніка". Аналіз структури фонду енциклопедичних видань НТБ і системи обслуговування читачів стали основою для побудови схеми бази даних за допомогою ERD-діаграми "сутність — взаємозв'язок". У контексті підвищення ефективності використання енциклопедичних видань зазначена БД допомагає здійснювати систематизацію, упорядкування, отримання інформації за певними запитом та відмінно виконує функцію пошуку інформаційного ресурсу енциклопедичних видань в науково-технічній бібліотеці Національного університету "Львівська політехніка".

Список використаної літератури

1. *Видання. Основні види. Терміни та визначення понять* : ДСТУ 3017:2015. — [Чинний від 2016—07—01]. — Київ : ДП "УкрНДНЦ", 2016. — С. 14.
2. *Добко Т. В.* Українська енциклопедія в електронному середовищі / Т. В. Добко // Українська енциклопедистика : матеріали III Міжнародної наукової конференції. — Київ, 2014. — С. 45—50.
3. *Железняк М.* Українські регіональні енциклопедії: значення, функції, проблеми / М. Железняк, О. Іщенко ; Інститут енциклопедичних досліджень НАН України // Українська енциклопедистика. Регіональний аспект. — Київ, 2017. — С. 44—49.
4. *Здобут ки української енциклопедистики: характеристика найважливіших видань* / Т. Березюк, О. Іщенко, Р. Пилипчук та ін. // Наука України в світовому інформаційному просторі. Вип. 12. — Київ : Академперіодика, 2015. — С. 9—114.
5. *Королько В. Г.* Сучасні енциклопедії / В. Г. Королько — Київ : Ваклер, 2003. — С. 12—14.
6. *Крайнікова Т.* Довідково-енциклопедичні видання: робоча навчальна програма (напрямок підготовки 6.030303 Видавнича справа і редагування) / Т. Крайнікова ; Київський університет ім. Б. Грінченка. — Київ, 2017. — 38 с.

7. *Ляшко С.* Основні види довідкових видань. Біографічні довідкові видання в Україні / С. Ляшко ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського НАН України // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського — Київ : [б. в.], 2006. — Вип. 16. — С. 458—466. — Бібліогр.: 21 назва.
8. *Науково-технічна бібліотека Національного університету "Львівська політехніка".* — Режим доступу : <http://library.lp.edu.ua/pro-biblioteku>. — Назва з екрана.
9. *Смолій В. А.* "Енциклопедія історії України" та сучасна українська енциклопедистика / В. А. Смолій, Г. В. Боряк // Український історичний журнал. — 2014. — № 4. — С. 10.
10. *Українська енциклопедистка : матеріали V Міжнародної наукової конференції.* — Київ, 2017. — 112 с.
11. *Українська енциклопедистка : матеріали IV Міжнародної наукової конференції (9—13 листопада 2015 р., Ін-т енциклопедичних досліджень НАН України) // Енциклопедичний вісник.* — 2015. — № 6—7.
12. Черниш Н. До питання про сучасну типологію енциклопедій / Наталія Черниш // Вісник Книжкової палати. — 2015. — № 4. — С. 3—8.
13. *Черниш Н.* Нариси з історії української енциклопедичної справи / Н. Черниш. — Львів : Піраміда, 2018. — 348 с.

Svitlana Lisina,

PhD of Historical Sciences,

Associate Professor of the Department of Social Communications and

Information Activities of the National

Lviv Polytechnic University

Information resource of encyclopedic publications in Scientific and Technical Library of the Lviv Polytechnic National University

During the war times and in terms of transit to the information society, there is an intensification of activities in the informatization field of libraries. Libraries, as key components of current system, might expand their functions, starting with the gathering and bibliographical processing of the printed items, to the creation of the information repositories on various portative storages providing access to them by means of global computer networks. This article presents the broad number of reference editions of the scientific and technical library of the Lviv Polytechnic National University by their content aspects (universal and branch encyclopedias), geographical (information items produced in Ukraine) and chronological (1992—2021). Current work describes features of encyclopedic and dictionary editions, shows the chronology of the Ukrainian encyclopedic editions of the Lviv Polytechnic National University Library as a basis of the educational and scientific processes, and outlines the perspective of their usage in practical work of the educational institution. The article presents the formal model of the encyclopedic editions database of the scientific and technical library. Author proposes the "Information resource of encyclopedic editions of the scientific and technical library of the Lviv Polytechnic National University" database (DB) in the Microsoft Access program. Main benefits of the creation and operation of such database are the data acquisition speed, simple and convenient ways of processing several tables in one database, integrity, unity, flexibility, standardization and unification. Main processes of the database operation interact through three external entities: "Reader", "Reading Room" and "Book-keeping". For making the information search in the database by certain criteria easier, there were created such requests as reference publications in a certain field, an author of the publication, a year of publication, a publishing house, place of publication, scope and other. The created database is user-friendly and gives the full access to the reference information library.

Keywords: *encyclopedic editions; encyclopedia; encyclopedic vocabulary; information editions; information resources; database; search queries; scientific and technical library*

References

1. *Vydannia. Osnovni vydy. Terminy ta vyznachennia poniat : DSTU 3017:2015.* (2016). [Editions. Main types. Definitions and concepts of definitions]. Kyiv: DP "UkrNDNC".
2. Dobko T. V. (2014). *Ukrainska entsyklopediia v elektronnomu seredovyschi. Ukrainska entsyklopedystyka : materialy III Mizhnarodnoyi naukovoyi konferenciyi* [Ukrainian encyclopedia in the electronic environment. Ukrainian encyclopedism: materials of the 3rd international science conference]. Kyiv, pp. 45—50.
3. Zhelezniak M. & Ishchenko O. (2017). *Ukrainski rehionalni entsyklopedii: znachennia, funktsii, problemy* [Ukrainian regional encyclopedias: meanings, functions, problems]. *Ukrainska entsyklopedystyka. Rehionalnyi aspekt* [Ukrainian encyclopedism. Regional aspects]. The Institute of the encyclopedia research NAN of Ukraine. Kyiv, pp. 44—49.
4. Bereziuk T., Ishchenko O., Pylypchuk R. ta in. (2015). *Zdobutky ukrainskoi entsyklopedystyky: kharakterystyka naivazhlyvishykh vydan* [Achievements of Ukrainian encyclopedism: characteristics of the most important publications]. *Nauka Ukrainy v svitovomu informatsiinomu prostori* [Science of Ukraine in the world information area], 12, pp. 9—114.
5. Korolko V. H. (2003). *Suchasni entsyklopedii* [Modern encyclopedias]. Kyiv: Vakler.
6. Krainikova T. (2017). *Dovidkovo-entsyklopedychni vydannia: robocha navchalna prohrama (napriam pidhotovky 6.030303 Vydavnycha sprava i redahuvannia)* [Reference and encyclopedic editions: working curriculum (educational training 6.030303 Publishing and editing)]. Borys Grinchenko Kyiv University. Kyiv.

7. Liashko S. (2006). Osnovni vydy dovidkovykh vydan. Biografichni dovidkovi vydannia v Ukraini [Main types of the information editions. Biographical information editions in Ukraine]. *Scientific works of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine*, 16, pp. 458—466.
8. *Naukovo-tekhnichna biblioteka Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnikha"*. (2022). [Scientific and technical library of the Lviv Polytechnic National University]. Available at: <http://library.lp.edu.ua/pro-biblioteku>.
9. Smolii V. A. & Boriak H. V. (2014). "Entsyklopediia istorii Ukrainy" ta suchasna ukraïnska entsyklopedystyka ["Encyclopedia of Ukrainian history" and modern Ukrainian encyclopedism]. *Ukrainian historical journal*, 4, p. 10.
10. *Ukrainska entsyklopedystyka : materialy V Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii* [Ukrainian encyclopedism: materials of the V International science conference] (2017). Kyiv.
11. *Ukrainska entsyklopedystyka : materialy IV Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii* [Ukrainian encyclopedism: materials of the IV international science conference] (November 9—13, 2015). *Encyclopedic journal*, 6—7.
12. Chernysh N. (2015). Do pytannia pro suchasnu typolohiiu entsyklopedii [To the question of the modern typology of encyclopedias]. *Visnyk Knyzhkovoï palaty*, 4, pp. 3—8.
13. Chernysh N. (2018). *Narysy z istorii ukraïnskoï entsyklopedychnoï spravy* [Essays on the history of the Ukrainian encyclopedic case]. Lviv: Piramida.

Надійшла до редакції 9 вересня 2022 року

ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО

УДК 002.2(073):005.92:[005:004]

DOI: 10.36273/2076-9555.2022.9(314).24-33

Надія Бачинська,

кандидат педагогічних наук, доцент,

завідувач кафедри інформаційних технологій

Київського національного університету культури і мистецтв,

e-mail: n.bachynska17@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3912-7108>

Система документно-інформаційних комунікацій: термінологічний аналіз

Стаття містить аналітичний аналіз сучасного стану та вектора розвитку термінологічного базису системи документно-інформаційних комунікацій, що наразі перебуває на шляху трансформаційного переходу від архаїчного ієрархічного документального упорядження до адаптивних, логічних і раціональних схем, які впроваджують провідні міжнародні інституції.

Зауважено про нагальну потребу вивчення сучасних підходів до імплементації нормативних практик через адаптивну гармонізацію регуляторно-регламентних положень провідних міжнародних інституцій.

Метою статті є корелятивний аналіз еволюції термінологічної бази супроводу мультисферної діяльності до норм провідних міжнародних інституцій із фокусом на розвитку системи документно-інформаційних комунікацій. Акцентовано, що подібно до реорганізації й трансформації системи документального супроводу, документообігу та системи документно-інформаційної внутрішньогалузевої та міжінстанційної комунікації потрібна адаптація поточної термінологічної бази до сучасних цивілізаційних вимог.

З'ясовано, що в українському документно-інформаційному просторі на шляху переходу до цивілізаційних методів формування системи документоупорядження та організації міжінстанційних і міжгалузевих службових комунікацій неодноразово здійснювалися спроби запровадження вже готових рішень (із різними рівнями адаптації під локальні умови української реальності). Наголошено, що на найвищому регуляторно-регламентному рівні вітчизняний документно-інформаційний простір прагне до інтеграції провідних міжнародних практик у термінологічний базис, відповідно до чого очікується організація ефективної міжінстанційної та міжгалузеві службові комунікації з відповідним документальним супроводом у межах сучасних трендів міжнародного справочництва.

З допомогою бібліографічних інструментів наукового пошуку в провідних наукометричних базах проведено корелятивний аналіз визначень, що становлять термінологічний базис системи документно-інформаційних комунікацій і циркулюють в українському та міжнародному наукових просторах. Аналіз дав змогу визначити головні цілі, яких має досягти українська система документоупорядження, та вектори подальшого розвитку систем документального супроводу мультисферної діяльності.

Ключові слова: термінологічний базис; наукометрична база; бібліографічний аналіз; кореляційний аналіз; документоупорядження; адаптивна гармонізація

Постановка проблеми. У межах поточного дослідження ставимо завдання виконати термінологічний аналіз системи документно-інформаційних комунікацій у ракурсі еволюційного роз-

витку та гармонізації з провідними цивілізаційними системами документоупорядження й організації міжінстанційної та міжгалузеві службові комунікації.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Проблематику гармонізації й адаптації термінологічних базисів державних регуляторно-регламентних актів до норм провідних міжнародних інституцій вивчали У. Болдирева [15] (формування гармонічної термінологічної бази у сфері безпеки і оборони); І. Осіпенко [16] (формування гармонічної термінологічної бази у сфері адміністративної процедури); Н. Колісник [17] (формування узагальнених методів адаптивної гармонізації державних законотворчих норм до нормативів провідних міжнародних інституцій) тощо.

Світовий досвід гармонізації й адаптації термінологічних базисів відповідно до норм, що диктуються позитивним досвідом міжнародних інституцій, віддзеркалено у працях G. Heinemeyer [18] (гармонізація термінологічного базису (гларію) у сфері вивчення опромінення); J. Schmidt [19] (вивчення впливу процесів гармонізації та адаптації профільних регламентів на функціонування торговельної галузі); J. Lee [20] (гармонізація термінологічного базису в будівельній галузі) тощо.

Формування галузевого термінологічного базису системи документно-інформаційних комунікацій в українському кейсі досліджували Л. Божук [21] (термінологія та організації системи документно-інформаційних комунікацій у діяльності окремих адміністративно-організаційних одиниць); G. Yermolayeva [22] (особливості освіти, термінології та здобуття профільних компетенцій фахівцями документно-інформаційних комітетів); К. Климова [23] (оцінювання впливу факторів і термінології на формування та організацію системи спеціальної документації) тощо.

У міжнародному просторі питання формування термінології, якою послуговується система документно-інформаційних комунікацій, з'ясували С. W. Chesterman [24] (налагодження ефективних службових комунікацій у складних галузевих схемах із розробленням відповідного термінологічного кластера); J. Chan [25] (упровадження безпечних методів передавання даних у службових комунікаціях із використанням профільного термінологічного базису); R. Miyata [26] (формування загальної методології зі створення галузевих термінологічних баз) тощо.

Отже, актуальною є потреба дослідження процесів адаптивної гармонізації термінологічного базису провадження мультисферної діяльності відповідно до норм провідних міжнародних інституцій, що забезпечить підвищення ефективності системи документно-інформаційних комунікацій.

Мета статті — корелятивний аналіз еволюції термінологічного базису провадження мультисферної діяльності до норм провідних міжнарод-

них інституцій із фокусом на розвитку системи документно-інформаційних комунікацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термінологічний базис української системи документно-інформаційних комунікацій сформовано відповідно до вимог профільних регламентно-регуляторних документів: ЗУ від 02.10.1992 № 2657-XII [1], ДСТУ 2392-94 [2] (ДСТУ ISO 5127:2018 [13]) і низки суміжних регламентів, як-от: ДСТУ 5034:2008 [3], ДСТУ 3017:2015 [4], ДСТУ 3321:2003 [5], ДСТУ 2732:2004 [6], ДСТУ 5034:2008 [7] та інших документів, що враховують особливості впорядкування термінів та понять для кожної окремої галузі. Наразі для системи створення галузевого термінологічного базису запроваджено унітарний підхід, який визначає регламент ДСТУ 3966:2009 [8].

В українському документно-інформаційному просторі на шляху переходу до цивілізаційних методів формування системи документоупорядження й організації міжінстанційних та міжгалузевих службових комунікацій неодноразово здійснювалися спроби запровадження вже готових рішень (із різними рівнями адаптації під локальні умови української реальності), зокрема для центрального регламенту досліджуваної системи документно-інформаційних комунікацій ДСТУ 2392-94 [2] (ДСТУ ISO 5127:2018 [13]) хронологічно-еволюційна трансформація мала формат послідовної імплементації, зображеної на концепт-схемі (рис. 1).

Рис. 1. Хронологічно-еволюційна трансформація центрального регламенту термінологічного базису системи документно-інформаційної комунікації

Наразі ISO 5127:2017 [12] також перебуває у стані перегляду та адаптації до сучасних умов ведення термінологічного супроводу, що зафіксовано у проєкті ISO/AWI 5127 [14].

За даними рис. 1 з'ясовано, що спроби гармонізації термінологічних базисів відповідно до провідних міжнародних практик в українському документно-інформаційному просторі відбуваються із запізненням. Більше того, у вітчизняних профільних регламентах переслідують метод прямої імплементації міжнародних норм без докорінної адаптації до локальних інстанційних і галузевих умов провадження мультисферної діяльності.

Якщо розглядати головний аспект розвитку термінологічного базису системи документно-інформаційних комунікацій, а саме імплементацію профільних норм провідних міжнародних інсти-

туцій (рис. 1), то спостерігаємо інтенсифікацію процесів адаптивної гармонізації, що на останньому (сучасному) етапі мала найменшу хронологічну різницю (рис. 2).

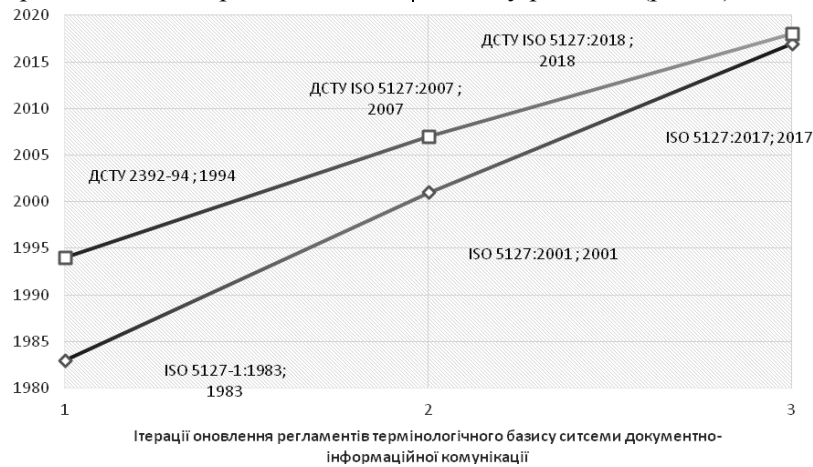

Рис. 2. Динаміка послідовних ітерацій оновлення регламентів термінологічного базису української системи документно-інформаційних комунікацій у кореляційному порівнянні з відповідними нормативними періоджсерелами провідних міжнародних інституцій

Варто зауважити, що на найвищому регуляторно-регламентному рівні український документно-інформаційний простір прагне до інтеграції провідних міжнародних практик у термінологічний базис, завдяки чому очікується організація ефективної міжінстанційної та міжгалузевої службової комунікації з відповідним документальним супроводом у межах сучасних трендів міжнародного справочинства. Однак пряма імплементація міжнародних термінологічних нормативів не надасть очікуваного ефекту через потребу впровадження методів адаптивної гармонізації, що супроводжується вивченням локальних умов здійснення мультисферної діяльності та розробленням відповідної стратегії застосування найкращих світових практик у вітчизняних внутрішньогалузевих процесах.

Для розв'язання сформованої наукової проблеми переходимо від регламентно-регуля-

торної сфери до площини наукових вишукувань: застосуємо метод кореляційного аналізу даних бібліографічного пошуку в провідних наукометричних базах за обраним вектором дослідження (термінологічний аналіз системи документно-інформаційних комунікацій) для українського та міжнародного кейсів, користуючись традиційним уже інструментом VOSviewer [27].

Визначення галузевих термінів, що циркулюють у профільних наукових публікаціях, дає змогу не тільки сформулювати уявлення щодо поточного термінологічного базису досліджуваної галузі, а й окреслити подальший вектор розвитку системи документно-інформаційних комунікацій. Горизонт пошуку — 2018/2022 рр.

Для українського кейса VOSviewer-схему подано на рис. 3, 4.

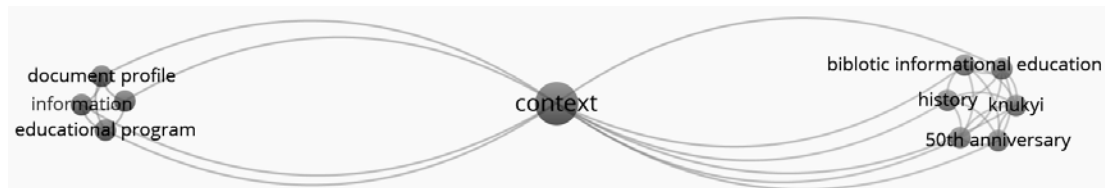

Рис. 3. VOSviewer-схема результатів бібліографічного пошуку серед термінології, яка циркулює в наукових публікаціях щодо організації системи документно-інформаційних комунікацій (український кейс)

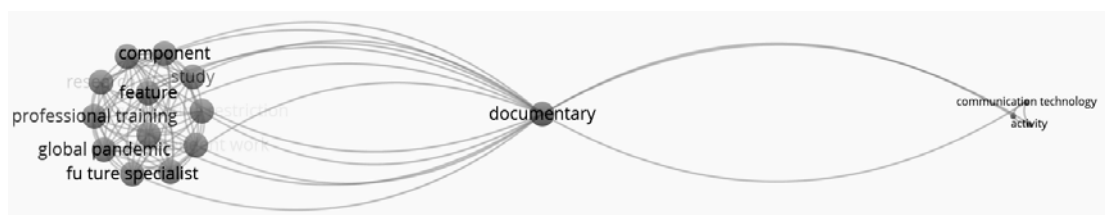

Рис. 4. VOSviewer-схема результатів бібліографічного пошуку серед термінології, яка циркулює в наукових публікаціях щодо термінологічного аналізу системи документно-інформаційних комунікацій (український кейс)

За результатами бібліографічного аналізу, серед термінології, якою послуговувалися міжнародні науковці під час дослідження системи документно-інформаційних комунікацій (рис. 5, 6), виокремимо терміни "система", "комунікація", "документ", "інформація", "термінологія", "система комунікації", "технологія комунікації", "електронна комунікація", "інформаційна система", "розробка", "машинне навчання", "дані", "прилад" тощо. Ключовим поняттям для досліджуваного горизонту даних є термін "система". Виявлені завдяки бібліографічному пошукові терміни вказують на цільовий стан досліджуваної галузі, в якій основну масу наукових публікацій присвячено саме системі документоупорядження в концепції міжінстанційної та міжгалузевої комунікацій, що формує уявлення про більш доцільний підхід сталого розвитку системи документно-інформаційних комунікацій, що його застосовує світова наукова спільнота.

Отже, визначимо основні відмінності в дослідженні понять українського та міжнародного наукового просторів, що циркулюють навколо вектора дослідження термінологічного базису документно-інформаційних комунікацій:

— міжнародна наукова спільнота під час дослідження визначеної галузі тримає у фокусі саме сталий розвиток системи документоупорядження та документального супроводу на відміну від українських науковців, які досліджують лише окремі аспекти галузі справочинства та службової комунікації, не формуючи узагальнений системний підхід. Це стримує загаль-

носистемну дифузю імплементованих на державному рівні положень профільних регуляторних регламентів провідних міжнародних інстанцій;

— наукові публікації щодо обраного вектора дослідження в міжнародній науковій спільноті свідчать про залучення до еволюційного прогресу системи документно-інформаційних комунікацій сучасних технологічних рішень (система електронних комунікацій, машинне навчання, хмарні сервіси тощо, рис. 5, 6), що характеризує прагнення науковців досліджуваної галузі до сталого розвитку системи документообігу та документоупорядження в концепції міжінстанційної та міжгалузевої службової комунікації.

Зважаючи на виявлені особливості, підсумовано, що для вітчизняної системи документно-інформаційних комунікацій доцільно переглянути підхід до запровадження міжнародних норм документального супроводу міжінстанційної інформаційної комунікації, а саме:

— здійснювати повний цикл адаптивної гармонізації міжнародних норм термінологічного базису з урахуванням факторів і аспектів локального провадження мультисферної діяльності;

— перейти від акспектно орієнтованої до системно орієнтованої системи наукових досліджень із метою формування загальнонаукової системи міжінстанційної службової інформаційної комунікації.

Бібліографічний аналіз визначеного горизонту даних також дає змогу визначити хронологічну динаміку інтенсивності терміноциркуляції (рис. 7).

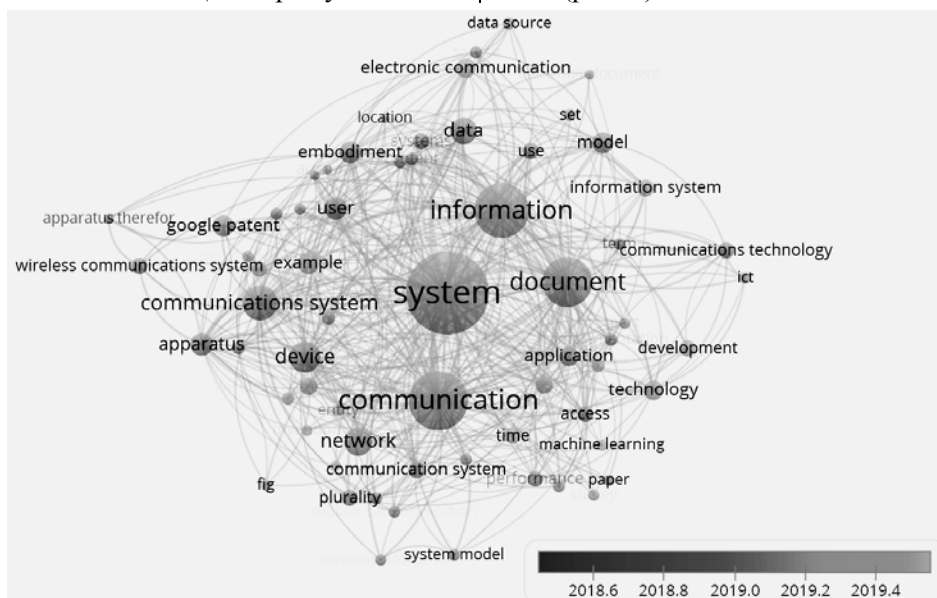

Рис. 7. VOSviewer-схема визначення вектора розвитку термінологічного базису системи документно-інформаційних комунікацій у хронологічній динаміці інтенсивності терміноциркуляції

Згідно з наведеними даними, міжнародна наукова спільнота вбачає доцільним напрямом розвитку плеяди системи документно-інформа-

ційних комунікацій (документального супроводу, документоупорядження, документообігу, системи використання, зберігання та архівування до-

кументації з відповідною налаштованою схемою міжінстанційних і міжгалузевих комунікаційних зав'язків) у впровадженні сучасних електронних засобів опрацювання й зберігання інформаційних даних та інформаційної комунікації, серед яких:

— системи електронного упорядкування документів із відповідним формуванням дата-ключа документа, що дає змогу пришвидшити його подальшу ідентифікацію в масиві індексованих даних;

— системи електронного сортування та встановлення логіко-послідовних комунікацій на базі методів машинного навчання;

— системи моделювання документно-інформаційних комунікацій тощо.

Ключову роль у розвитку системи документно-інформаційних комунікацій відіграє використання бібліографічно-аналітичних засобів наукометричної бази даних Lens (рис. 8, 9) [28].

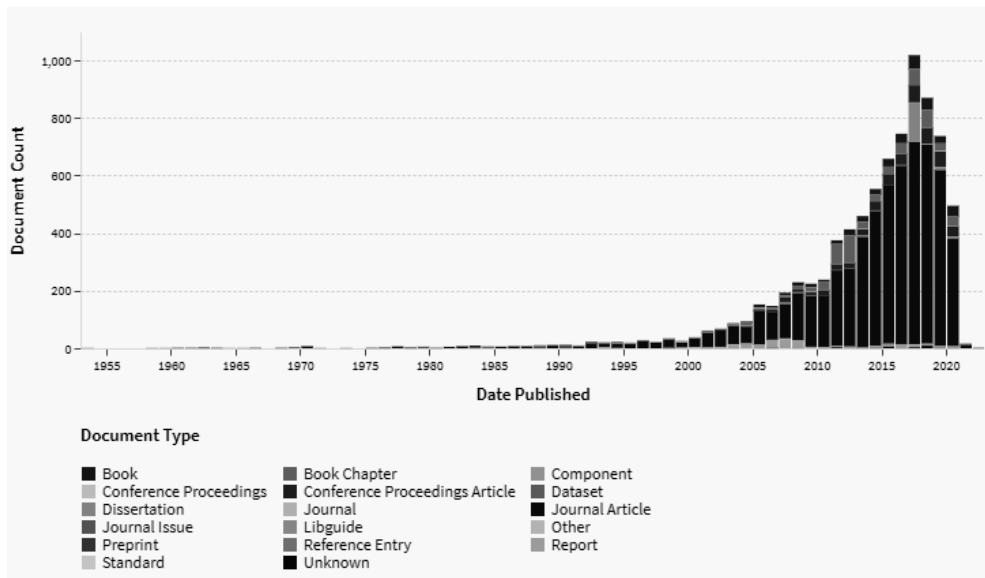

Рис. 8. Оцінювання динаміки висвітлення проблематики формування термінологічного базису системи документно-інформаційних комунікацій у наукових працях і публікаціях

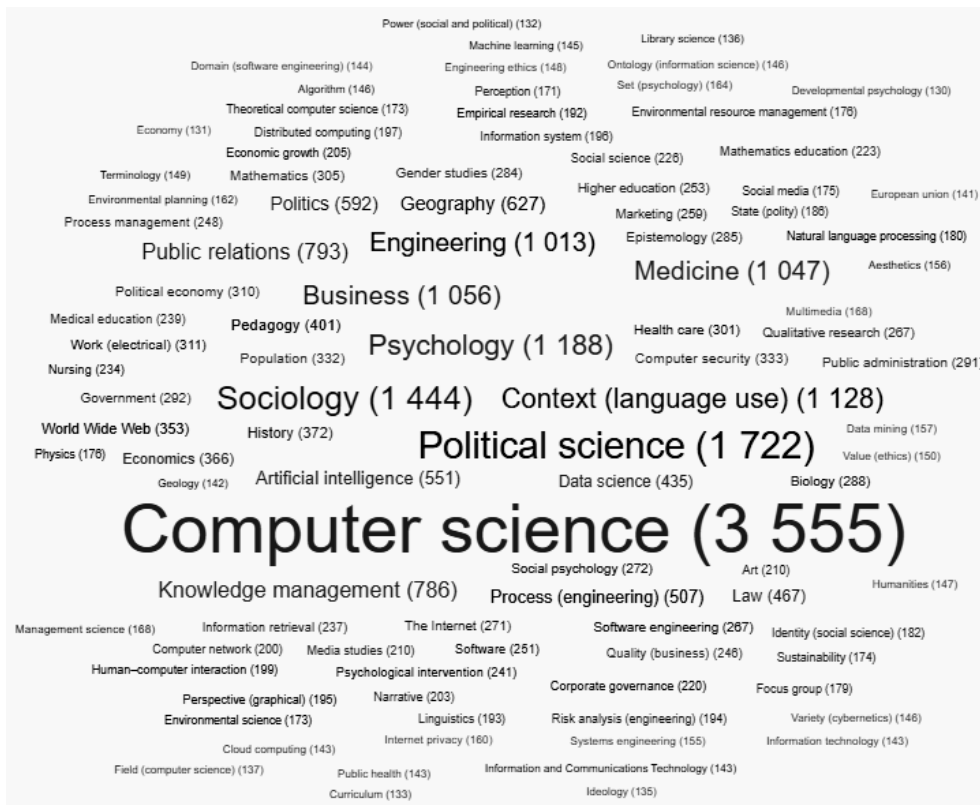

Рис. 9. Бібліографічний аналіз проблематики формування термінологічного базису системи документно-інформаційних комунікацій засобами наукометричної бази даних Lens

Відповідно до аналітичної інформації наукометричної бази даних Lens, поданої на рис. 8, 9, визначено кореляційну залежність із результатами бібліографічного пошуку засобами VOSviewer [27] (рис. 7), а саме потенційну потребу впровадження в досліджувану галузь засобів цифрового упорядження та комунікації. Отже, окреслено подальший вектор розвитку, що полягає у цифровізації системи документно-інформаційних комунікацій.

Висновки. За результатами проведеного дослідження визначено особливості формування термінологічного базису системи документно-інформаційних комунікацій:

— система українського документоупорядження перебуває на шляху трансформації від укоріненої архаїчної ієрархічної схеми спровочинства та зберігання інформаційних даних (документів) до раціональних і оптимальних схем організації документального супроводу провідних міжнародних інстанцій, сформованих у процесі природно-еволюційних потреб досліджуваної галузі;

— вітчизняна галузь документоупорядження та відповідної системи міжінстанційних комунікативних зв'язків (включно з термінологічним

супроводом досліджуваної галузі) на шляху трансформації потребують вивчення засобів адаптації до локальних умов провадження мультисферної діяльності, оскільки пряма імплементація відповідних норм провідних міжнародних інституцій не може забезпечити доцільне функціонування інтегрованих понять, а отже доцільно застосовувати методи адаптивної гармонізації;

— бібліографічний аналіз провідних наукометричних баз даних для системи документно-інформаційних комунікацій зумовлює потребу проведення повного циклу адаптивної гармонізації міжнародних норм термінологічного базису, з урахуванням чинників та аспектів локального провадження мультисферної діяльності, а також запровадження переходу від акспектно орієнтованої до системно орієнтованої системи наукових досліджень з метою формування загальнонаукової системи міжінстанційної службової інформаційної комунікації;

— за результатами бібліографічного аналізу визначено вектор подальшого розвитку досліджуваної галузі, спрямований на цифровізацію системи документно-інформаційних комунікацій.

Список використаних літератури та джерел

1. *Про інформацію.* Про доступ до публічної інформації : закони України : чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 23 квіт. 2014 р. : офіц. текст. — Київ : Паливода А. В. [вид.], 2014. — 29 с. — (Серія "Закони України").
2. *Інформація та документація.* Базові поняття. Терміни та визначення : ДСТУ 2392-94. — Київ : Держспоживстандарт України, 1995. — 25 с. — (Національний стандарт України).
3. *Інформація і документація.* Науково-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять : ДСТУ 5034:2008. — Чинний від 2009-01-01. — Київ : Держспоживстандарт України, 2009. — III, 38 с. — (Національний стандарт України).
4. *Інформація та документація.* Видання. Основні елементи. Терміни та визначення понять : ДСТУ 8344:2015. — Чинний від 2017-07-01. — Київ : УкрНДНЦ, 2017. — III, 33 с. — (Національний стандарт України).
5. *Система конструкторської документації.* Терміни та визначення основних понять : ДСТУ 3321:2003. — Київ : Держспоживстандарт України, 2005. — III, 51 с. — (Національний стандарт України).
6. *Діловодство й архівна справа.* Терміни та визначення понять : ДСТУ 2732:2004. — Київ : Держспоживстандарт України, 2005. — IV, 32 с., включ. обкл. — (Національний стандарт України).
7. *Інформація і документація.* Науково-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять : ДСТУ 5034:2008. — Київ : Держспоживстандарт України, 2009. — III, 38 с. — (Національний стандарт України).
8. *Термінологічна робота.* Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять : ДСТУ 3966:2009. — Київ : Держспоживстандарт України, 2010. — IV, 31 с., включ. обкл. — (Національний стандарт України).
9. *Documentation and information — Vocabulary — Part 1: Basic concepts : ISO 5127-1:1983.* — Replaces ICS : 01.040.01 Generalities. Terminology. Standardization. Documentation (Vocabularies) 01.140.20 Information sciences. — Official edition. — [S. l. : s. n.]. — Mode of access: <https://www.iso.org/ru/standard/11116.html> (date of access: 22.09.2022). — Title from the screen.
10. *Information and documentation — Vocabulary : ISO 5127:2001.* — Replaces ICS : 01.040.01 Generalities. Terminology. Standardization. Documentation (Vocabularies) 01.140.20 Information sciences. — Official edition. — [S. l. : s. n.], 2001. — Mode of access: <https://www.iso.org/ru/standard/33636.html> (date of access: 22.09.2022). — Title from the screen.
11. *Інформація та документація.* Словник термінів : ДСТУ ISO 5127:2007 (ISO 5127:2001, IDT) : [пер. з англ.]. — Київ : Держспоживстандарт України, 2010. — V, 237 с. — (Національний стандарт України).
12. *Information and documentation — Foundation and vocabulary : ISO 5127:2017.* — Replaces ICS : 01.040.01 Generalities. Terminology. Standardization. Documentation (Vocabularies) 01.140.20 Information sciences. — Official edition. — [S. l. : s. n.], 2017. — 353 p. — Mode of access: <https://www.iso.org/standard/59743.html> (date of access: 22.09.2022). — Title from the screen.

13. *Інформація та документація. База та словник термінів* : ДСТУ ISO 5127:2018 (ISO 5127:2017, IDT). — Чинний від 2019-01-01. — Вид. офіц. — Київ : ДП "УкрНДНЦ", 2018. — Режим доступу: http://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=80364 (дата звернення: 22.09.2022). — Назва з екрана.
14. *Information and documentation — Foundation and vocabulary : ISO/AWI 5127*. — Official edition. — [S. 1.] : Technical Committee : ISO/TC 46 Information and documentation. — Mode of access: <https://www.iso.org/standard/78515.html> (date of access: 22.09.2022). — Title from the screen.
15. *Болдирева У. С.* Проблематика адаптації термінології угоди про Асоціацію між Україною і Європейським Союзом в аспекті реформування сфери забезпечення національної безпеки і оборони / Болдирева Уляна Сергіївна // Юридичний бюлетень. — 2021. — №. 21. — С. 9—14. — Режим доступу: <https://doi.org/10.32850/1b2414-4207.2021.21.01> (дата звернення: 22.09.2022). — Назва з екрана.
16. *Осіпенко І. С.* Щодо необхідності вдосконалення національного законодавства в сфері адміністративної процедури / І. С. Осіпенко // Традиції та інновації розвитку приватного права в Україні: освітній вимір : матеріали XI Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Полтава, 8 червня 2022 р.). — Полтава : ПУЕТ, 2022. — С. 104—107.
17. *Колісник Н. І.* Адаптація законодавства України до стандартів Європейського Союзу / Ніна Іванівна Колісник // The VII International Scientific and Practical Conference "Innovative trends in science, practice and education", February 22—25, 2022, Munich, Germany. — P. 162—164.
18. *Towards further harmonization of a glossary for exposure science an ISES Europe statement* / Gerhard Heinemeyer [etal.] // Journal of Exposure Science & Environmental Epidemiology. — 2021. — Mode of access: <https://doi.org/10.1038/s41370-021-00390-w> (date of access: 22.09.2022). — Title from the screen.
19. *Schmidt J.* No Double Standards: Quantifying the Impact of Standard Harmonization on Trade / Julia Schmidt, Walter Steingress // SSRN Electronic Journal. — 2019. — Mode of access: <https://doi.org/10.2139/ssrn.3449148> (date of access: 22.09.2022). — Title from the screen.
20. *Methodology for development of AS 5216 using international harmonisation of construction products standard* / J. Lee [etal.] // Australian Journal of Structural Engineering. — 2022. — Vol. 23, № 2. — P. 90—96. — Mode of access: <https://doi.org/10.1080/13287982.2021.2019886> (date of access: 22.09.2022). — Title from the screen.
21. *Божук Л.* Документно-комунікативні технології у діяльності об'єднаних територіальних громад / Людмила Божук // Society Document Communication. — 2022. — № 14. — С. 181—208. — Режим доступу: <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2022-14-181-208> (дата звернення: 22.09.2022). — Назва з екрана.
22. *Yermolayeva G.* Features of Independent Work of Students as a Component of Professional Training of the Future Specialist of Documentary and Information Committee in the Condition of Quarantine Re-strictions / G. Yermolayeva // State and Regions. Series: Social Communications. — 2022. — № 4 (48). — P. 123. — Mode of access: [https://doi.org/10.32840/cpu2219-8741/2021.4\(48\).17](https://doi.org/10.32840/cpu2219-8741/2021.4(48).17) (date of access: 22.09.2022). — Title from the screen.
23. *Климова К.* Системи спеціальної документації: чинники впливу на формування та організацію / Катерина Климова // Соціум. Документ. Комунікація. — 2021. — Вип. 11. — С. 316—347.
24. *Chesterman C. W.* Communications for Complex Systems Governance / Charles W. Chesterman // Complex System Governance. — Cham, 2022. — P. 315—338. — Mode of access: https://doi.org/10.1007/978-3-030-93852-9_11 (date of access: 22.09.2022). — Title from the screen.
25. *Chan J.* Rules in information sharing for security / Janet Chan, Sarah Logan, Lyria Bennett Moses // Criminology & Criminal Justice. — 2020. — Mode of access: <https://doi.org/10.1177/1748895820960199> (date of access: 22.09.2022). — Title from the screen.
26. *Miyata R.* Formulating a terminological for source document profiling through a literature review: from functionalist to documental approaches / Rei Miyata // Perspectives. — 2022. — P. 1—18. — Mode of access: <https://doi.org/10.1080/0907676x.2022.2049830> (date of access: 22.09.2022). — Title from the screen.
27. *VOSviewer* — Visualizing scientific landscapes / Centre for Science and Technology Studies Leiden University. — Mode of access: <https://www.vosviewer.com/> (date of access: 22.09.2022). — Title from the screen.
28. *About the Lens.* The Lens serves global patent and scholarly knowledge as a public resource to make science and technology enabled problem solving more effective, efficient and inclusive // Lens.org. — Mode of access: <https://about.lens.org/> (date of access: 22.09.2022). — Title from the screen.

Nadiia Bachynska,

*PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Head of the Department of Information Technologies*

Kyiv National University of Culture and Arts

The system of document and information communications: a terminological analysis

The article contains analytical statements regarding the current state and vector of development of the terminological basis of the document and information communications system, which is currently on the path of a transformational transition from the archaic documentary organization of the Soviet-communist system of the past of Ukraine to adaptive, logical and rational schemes of documentary support implemented by leading international institutions.

There is an urgent need to analyze modern approaches to the implementation of regulatory practices through adaptive harmonization of regulatory and regulatory provisions of leading international institutions.

Consequently, the purpose of the article was a correlative analysis of the evolutionary development of the terminological base of the introduction of multi-spherical activities to the norms of leading international institutions with a focus on the development of the document and information communications system. Similar to the reorganization and transformation of the system of documentary support, document circulation and the system of document and information intra-industry and inter-agency communication, the need to adapt the current terminological base to modern civilizational requirements is emphasized.

The author rightly notes that in the Ukrainian document and information space, on the way to the transition to civilizational methods of forming a document management system and organizing inter-institutional and inter-branch service communications, there have been repeated attempts to introduce ready-made solutions (with different levels of adaptation to the local conditions of Ukrainian reality). It was also emphasized that at the highest regulatory and regulatory level, the Ukrainian document and information space strives for the integration of leading international practices into the terminological base, according to which the organization of effective inter-agency and inter-branch official communication with appropriate documentary support within the limits of modern trends in international case law is expected.

With the help of bibliographic research tools in the leading scientometric databases, a correlative analysis of the definitions that make up the terminological basis of the system of document and information communications and circulate in the Ukrainian and international scientific space was performed. The latter made it possible to determine the key goals to be achieved by the Ukrainian system of document management, and the vectors of further development of systems of documentary support for the implementation of multi-spherical activities.

Keywords: terminological base; scientometric base; bibliographic analysis; correlation analysis; documentation; adaptive harmonization

References

1. *Pro informaciyu. Pro dostup do publichnoyi informaciyi : zakoni Ukrayini : chinne zakonodavstvo zi zminami ta dopov. stanom na 23 kvit. 2014 r. : ofic. tekst.* (2014). Kyiv: Palivoda.
2. *Informaciya ta dokumentaciya. Bazovi ponyattya. Termini ta viznachennya : DSTU 2392-94.* (1995). Kyiv: Derzhspozhivstandart Ukrayini.
3. *Informaciya i dokumentaciya. Naukovo-informacijna diyalnist. Termini ta viznachennya ponyat : DSTU 5034:2008.* (2009). Kyiv: Derzhspozhivstandart Ukrayini.
4. *Informaciya ta dokumentaciya. Vidannya. Osnovni elementi. Termini ta viznachennya ponyat : DSTU 8344:2015.* (2017). Kyiv: UkrNDNC.
5. *Sistema konstruktorskoyi dokumentaciyi. Termini ta viznachennya osnovnih ponyat : DSTU 3321:2003.* (2005). Kyiv: Derzhspozhivstandart Ukrayini.
6. *Dilovodstvo j arhivna sprava. Termini ta viznachennya ponyat : DSTU 2732:2004.* (2005). Kyiv: Derzhspozhivstandart Ukrayini.
7. *Informaciya i dokumentaciya. Naukovo-informacijna diyalnist. Termini ta viznachennya ponyat : DSTU 5034:2008.* (2009). Kyiv: Derzhspozhivstandart Ukrayini.
8. *Terminologichna robota. Zasadi i pravila rozroblennya standartiv na termini ta viznachennya ponyat : DSTU 3966:2009.* (2010). Kyiv: Derzhspozhivstandart Ukrayini.
9. *Documentation and information — Vocabulary — Part 1: Basic concepts : ISO 5127-1:1983.* (1983). Available at: <https://www.iso.org/ru/standard/11116.html> (date of access: 22.09.2022).
10. *Information and documentation — Vocabulary : ISO 5127:2001.* (2001). Available at: <https://www.iso.org/ru/standard/33636.html> (date of access: 22.09.2022).
11. *Informaciya ta dokumentaciya. Slovník terminiv : DSTU ISO 5127:2007 (ISO 5127:2001, IDT) : [per. z angl].* (2010). Kyiv: Derzhspozhivstandart Ukrayini.
12. *Information and documentation — Foundation and vocabulary : ISO 5127:2017.* (2017). Available at: <https://www.iso.org/standard/59743.html> (date of access: 22.09.2022).
13. *Informaciya ta dokumentaciya. Baza ta slovník terminiv : DSTU ISO 5127:2018 (ISO 5127:2017, IDT).* (2018). Kyiv: DP "UkrNDNC". Available at: http://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=80364 (date of access: 22.09.2022).
14. *Information and documentation — Foundation and vocabulary : ISO/AWI 5127. (Under development).* Available at: <https://www.iso.org/standard/78515.html> (date of access: 22.09.2022).
15. Boldiryeva U. S. (2021). Problematika adaptaciyi terminologiyi ugodí pro Asociaciyu mizh Ukrayinoyu i Yevropejskim Soyuzom v aspekti reformuvannya sferi zabezpechennya nacionalnoyi bezpeki i oboroni. *Yuridichnij byulleten*, 21, pp. 9—14. Available at: <https://doi.org/10.32850/lb2414-4207.2021.21.01> (date of access: 22.09.2022).
16. Osipenko I. S. (2022). Shodo neobhidnosti vdoskonalennya nacionalnogo zakonodavstva v sferi administrativnoyi proceduri. *Tradiciyi ta innovaciyi rozvitku privatnogo prava v Ukrayini: osvittnij vimir : materialy XI Vseukrayinskoyi naukovo-praktichnoyi konferenciyi (m. Poltava, 8 chervnya 2022 r.)*. Poltava: PUET, pp. 104—107.
17. Kolisnik N. I. (2022). Adaptaciya zakonodavstva Ukrayini do standartiv Yevropejskogo soyuz. *The VII International Scientific and Practical Conference "Innovative trends in science, practice and education", February 22—25, 2022, Munich, Germany*, pp. 162—164.

18. Heinemeyer G. [etal.] (2021). Towards further harmonization of a glossary for exposure science an ISES Europe statement. *Journal of Exposure Science & Environmental Epidemiology*. Available at: <https://doi.org/10.1038/s41370-021-00390-w> (date of access: 22.09.2022).
19. Schmidt J. & Steingress W. (2019). No Double Standards: Quantifying the Impact of Standard Harmonization on Trade. *SSRN Electronic Journal*. Available at: <https://doi.org/10.2139/ssrn.3449148> (date of access: 22.09.2022).
20. Lee J. [etal.]. (2022). Methodology for development of AS 5216 using international harmonisation of construction products standard. *Australian Journal of Structural Engineering*, 23 (2), pp. 90—96. Available at: <https://doi.org/10.1080/13287982.2021.2019886> (date of access: 22.09.2022).
21. Bozhuk L. (202). Dokumentno-komunikativni tehnologiyi u diyalnosti ob'yednanih teritorialnih gromad. *Society Document Communication*, 14, pp. 181—208. Available at: <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2022-14-181-208> (data zvernennya: 22.09.2022).
22. Yermolayeva G. (2022). Features of Independent Work of Students as a Component of Professional Training of the Future Specialist of Documentary and Information Committee in the Condition of Quarantine Re-strictions. *State and Regions. Series: Social Communications*, 4 (48), p. 123. Available at: [https://doi.org/10.32840/cpu2219-8741/2021.4\(48\).17](https://doi.org/10.32840/cpu2219-8741/2021.4(48).17) (date of access: 22.09.2022).
23. Klimova K. (2021). Sistemi specialnoi dokumentaciyi: chinniki vplivu na formuvannya ta organizaciyu. *Socium. Dokument. Komunikaciya*, 11, pp. 316—347.
24. Chesterman C. W. (2022). Communications for Complex Systems Governance. *Complex System Governance*, pp. 315—338. Available at: https://doi.org/10.1007/978-3-030-93852-9_11 (date of access: 22.09.2022).
25. Chan J., Logan S. & Bennett M. L. (2020). Rules in information sharing for security. *Criminology & Criminal Justice*. Available at: <https://doi.org/10.1177/1748895820960199> (date of access: 22.09.2022).
26. Miyata R. (2022). Formulating a terminology for source document profiling through a literature review: from functionalist to documentational approaches. *Perspectives*, pp. 1—18. Available at: <https://doi.org/10.1080/0907676x.2022.2049830> (date of access: 22.09.2022).
27. VOSviewer — *Visualizing scientific landscapes*. (2022). Available at: <https://www.vosviewer.com/> (date of access: 22.09.2022).
28. *About the Lens. The Lens serves global patent and scholarly knowledge as a public resource to make science and technology enabled problem solving more effective, efficient and inclusive*. (2022). Lens. org. Available at: <https://about.lens.org/> (date of access: 22.09.2022).

Надійшла до редакції 16 вересня 2022 року

З АРХІВУ КНИЖКОВОЇ ПАЛАТИ УКРАЇНИ

УДК 019.912:004.65]:[070:[061.1:015](477.411)]["1960"(045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2022.9(314).33-41

Світлана Шульженко,

старший науковий співробітник

Державного архіву друку Книжкової палати України,

e-mail: arkhiv@ukrbook.net

Катерина Шульженко,

науковий співробітник

Державного архіву друку Книжкової палати України,

e-mail: arkhiv@ukrbook.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4964-6190>

Опрацювання фонду газетної періодики через утворення електронних баз ретроспективної бібліографії (за матеріалами Державного архіву друку 1960 року)

Стаття продовжує традиції науково-практичної роботи Державного архіву друку у справі оприлюднення результатів аналітико-статистичного опрацювання фонду газетної періодики, що зберігається у сховищах Книжкової палати України. У пропонованій розвідці актуалізовано газетну періодику 1960 р. Авторки порушують проблему дослідження газетної періодики, зосереджують увагу на її жанровості, форматі, видавничих стандартах тощо.

Проведено аналіз попередніх публікацій з порушеної теми. Метою статті є подання узагальненої картини розвитку вітчизняної газетної періодики 1960 р. Методами наукового дослідження стали загальні (порівняння, вимірювання, аналіз і синтез) та спеціальні (групування, графічне представлення, кореляція даних, компонентний аналіз, утворення рядів динаміки).

Параметрами для проведення аналітико-статистичного опрацювання фонду газетної періодики стали такі показники, як географія розташування видавництв, динаміка їхнього розвитку з погляду зростання накладів друкованої продукції, статусність і цільове призначення газетної продукції, мова видання газетних друків тощо. Авторки ретельно проаналізували змістовий складник українських радянських газет зазначеного періоду та зробили висновки щодо їх відповідності тогочасному суспільно-політичному режимові. Окремим дослідницьким епізодом статті стали колгоспні газети, що на окресленому етапі розвитку України набули особливого динамізму.

У проведеній роботі авторки спиралися на чинні в Книжковій палаті України вимоги та стандарти щодо утворення електронних баз даних ретроспективної бібліографії.

Ключові слова: газета; фонд газетних друків України; комплекти газетних видань; база даних ретроспективного фонду; видавництво; параметри опрацювання; аналітико-статистичне узагальнення

Постановка проблеми. Підвищення теоретичного рівня джерелознавчої роботи актуалізує потребу дослідження періодики України. Однією з найважливіших у цьому сенсі проблем є опрацювання газетних видань, що дотепер зберігають величезний і, на наше переконання, маловідомий масив інформації. Задля успішного вивчення останнього необхідна систематична аналітико-статистична робота, яку, власне, й проводять працівники Державного архіву друку.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Утворення електронних баз ретроспективної бібліографії є актуальною проблемою сучасної науки, адже друковане джерело становить розвідницьку основу для проведення наукових досліджень у будь-якій галузі. Фундаментальною працею з проблеми систематизації друкованої інформації є одноосібна монографія О. Сербіна [1]. Серед вітчизняних науковців, які досліджують питання утворення бібліографічних електронних баз, сьогодні найбільш плідними є М. Женченко [2; 3] та І. Антоненко [4].

Отже, спираючись на зазначені праці, авторки поставили за мету провести ґрунтовне аналітико-статистичне опрацювання фонду газетних видань Державного архіву друку Книжкової палати України [5].

Виклад основного матеріалу дослідження. Газети — як універсальний збірник матеріалів про соціальну дійсність сьогодення — із плином часу стають пам'ятками історії та культури. Водночас газетні фонди є обов'язковою складовою частиною єдиного архівного фонду, що виконує два важливих взаємопов'язаних завдання: забезпечує якнайповніше використання носіїв інформації в інтересах сучасників і зберігає повноту фондів для наступних поколінь.

Відповідно до планів наукової роботи Книжкової палати України впродовж 2018—2019 рр. авторки дослідили газетні фонди 1960 р. Загалом було опрацьовано 3327 річних комплектів газетних видань. До електронної бази даних ретроспективного газетного фонду було внесено облікові записи в кількості 3237 назв.

Окрім кількісних показників, було здобуто кілька якісних параметрів, що є важливими склад-

никами аналітико-статистичного опрацювання газетної продукції. Результати наведено в табл. 1—7.

Таблиця 1

Розподіл періодичних видань (газет) 1960 року за областями

Область	Кількість назв газет, що виходили в області	% від загальної кількості газет, що виходили в Україні
Вінницька	36	2,9
Волинська	21	1,7
Дніпропетровська	96	7,8
Житомирська	27	2,2
Закарпатська	22	1,8
Запорізька	43	3,5
Київська	95	7,7
Кіровоградська	32	2,6
Кримська	34	2,7
Луганська	117	9,5
Львівська	62	5,0
Миколаївська	27	2,2
Одеська	57	4,6
Полтавська	43	3,5
Ровенська	20	1,6
Сталінська	201	16,3
Станіславська	28	2,3
Сумська	31	2,5
Тернопільська	31	2,5
Харківська	68	5,5
Херсонська	30	2,4
Хмельницька	28	2,3
Черкаська	26	2,1
Чернівецька	21	1,7
Чернігівська	37	3,0
Без місця видання	1	0,1
Усього	1 234	100,0

Слід звернути увагу на дуже цікавий факт, а саме: за кількістю газет, які виходили 1960 р., відчутно попереду, навіть від столичного (Київського) регіону, були Сталінська (нині — Донецька) і Луган-

ська області. За цим показником Донецька область випереджала Київську майже у 2,5 рази, а Ровенську — у 10 разів! Пояснюючи цю характеристику, варто згадати такі показники, як кількість населення, адміністративних одиниць, підприємств, що працювали, державних установ тощо. Вочевидь, що

станом на 1960 р. в Українській РСР спостерігалися перекося в розвитку окремих регіонів — найдинамічніше на той момент розвивався саме Донецький кам'яновугільний басейн. Більш того, з табл. 2 стає зрозумілим, що це домінування не було ознакою лише досліджуваного 1960 р.

Таблиця 2

Розподіл періодичних видань (газет) 1960 року за областями порівняно з 1959 роком

Область	Кількість назв		У % відношенні
	1960 рік	1959 рік	
Вінницька	36	43	83,7
Волинська	21	29	72,4
Дніпропетровська	96	90	106,7
Житомирська	27	35	77,1
Закарпатська	22	23	95,7
Запорізька	43	41	104,9
Київська	95	87	109,2
Кіровоградська	32	39	82,1
Кримська	34	35	97,1
Луганська	117	115	101,7
Львівська	62	78	79,5
Миколаївська	27	31	87,1
Одеська	57	60	95,0
Полтавська	43	42	102,4
Ровенська	20	32	62,5
Сталінська	201	205	98,0
Станіславська	28	33	84,8
Сумська	31	34	91,2
Тернопільська	31	39	79,5
Харківська	68	67	101,5
Херсонська	30	30	100,0
Хмельницька	28	40	70,0
Черкаська	26	33	78,8
Чернівецька	21	21	100,0
Чернігівська	37	43	86,0
Без місця видання	1	—	—
Усього	1 234	1 325	93,1

Дані, наведені в таблицях, свідчать, що 1960 р. в Українській РСР продовжилося розпочате попереднього року зменшення кількості газетних видань, спричинене великою адміністративно-територіальною реформою кінця 1950-х — початку 1960-х рр. Ліквідація районів призводила до закриття районних видань, а часом і газет, які друкували в містах районного підпорядкування — загалом припинився друк 141 періодичного видання, серед яких: 3 газети обласних комітетів КПУ ("Бугская заря", Миколаївська обл.; "Радянський Крим", Кримська обл.; "Советское Закарпатье", Закарпатська обл.) та 133 газети районних і міських Рад депутатів трудящих, решта — газети різних підприємств та організацій. Водночас 1960 р. розпочали виходити 50 нових газетних видань.

Варто наголосити, що ареал поширення газетних друкув зберігав певний паритет між виданнями загальнодержавного та регіонального рівнів. Незначне й одночасне зростання в обох сегментах, що віддзеркалено в табл. 3, свідчило про наявність уже затверджених параметрів, яких дотримувалися відповідальні за видавничу справу структури.

Аналізуючи газетні видання за сферою розповсюдження, зауважимо про появу 1 загальнодержавної, 6 обласних і 43 місцевих газет, які видавали різні підприємства й організації. Зокрема, 1960 р. почали виходити газети "Друг читача" (засновники — видавництва "Укркнига", "Укоопспілка", "Союздрук"), "Закарпатская правда" (російськомовне видання газети обкому КПУ та

обласної Ради депутатів трудящих "Закарпатська правда"), "Кримський комсомолец" (україномовне видання газети обкому ЛКСМУ "Крымский комсомолец"), "Ленінський прапор" (засновник — Херсонський обком ЛКСМУ), "Молодь Черкащини" (засновник — Черкаський обком ЛКСМУ), "Молодий комунар" (засновник — Кіровоградський обком ЛКСМУ), "Прапор юності" (засновник — Хмельницький обком ЛКСМУ), "Будівник комунізму" (газета тресту "Криворізьбуддеталь"), "Гірничий інженер" (газета Криворізького гірничорудного інституту), "За комуністичну працю" (газета

Заводу ім. Лепсе), "Комуністична вахта" (газета Заводу ім. Сталіна), "Харчовик" (газета Київського м'ясокомбінату), "За коммунистический труд" (газета шахти "Белореченская"), "За агрономічну науку" (газета Львівського сільськогосподарського інституту), "Кораблестроитель" (газета Миколаївського кораблебудівного заводу), "Кременчуцький машинобудівник" (газета Кременчуцького заводу шляхових машин), "За індустріальні кадри" (газета Одеського політехнічного інституту), "Горный машиностроитель" (газета Рутченківського машинобудівного заводу) та інші.

Таблиця 3

Розподіл періодичних видань (газет) 1960 року за сферою розповсюдження

Сфера розповсюдження	1960	%	1959	%
Загальнодержавні	18	1,5	17	1,3
Регіональні	59	4,8	56	4,2
Місцеві:	1 139	92,2	1 238	93,4
районні	646	52,3	788	59,5
низові	493	39,9	450	34,0
Інші	18	1,5	14	1,1
Усього	1 234	100,0	1 325	100,0

Як і попередніми роками, переважна частина газет за сферою розповсюдження (92,3%) — це видання місцевого рівня. Серед них газети районних комітетів КПУ, районних і місцевих рад депутатів трудящих складають 52,3%, а низові (газети різних підприємств, організацій, навчальних закладів тощо) — 39,9%. Отже, кількість районних видань зменшилася порівняно з 1959 р. на 149 назв і становила 82% показників попереднього року,

що було зумовлено, як зазначалося, розпочатою в УРСР адміністративно-територіальною реформою, зокрема укрупненням районів. Кількість низових газет, навпаки, стала більшою завдяки випуску нових видань, найбільше з яких вийшло в Дніпропетровській (11) і Луганській (10) областях.

Надзвичайно актуальним параметром статистично-аналітичної оцінки газетних друків є мова видання (табл. 4).

Таблиця 4

Розподіл періодичних видань (газет) 1960 року за мовами видання

Рік	Мова							
	Українська		Російська		Іншомовні		Усього	
	Назв	%	Назв	%	Назв	%	Назв	%
1960	831	67,4	389	31,5	14	1,1	1 234	100,0
1959	928	70,0	379	28,6	18	1,4	1 325	100,0

Виходячи з даних таблиці, можна стверджувати, що 1960 р. спостерігалася тенденція до поступового зменшення кількості газетних видань, які друкували українською мовою й мовами національних меншин, натомість відбувалося хоча й незначне, але все ж таки зростання кількості російськомовних газет. Так, із 43 назв, що були засновані 1960 р. і видавалися підприємствами та організаціями, 20 (!) (це майже 50%) виходили російською мовою.

Варто зауважити, що більшість газет УРСР — це органи партійних комітетів (від ЦК КПУ до фабрично-заводських первинних партійних органі-

зацій включно). Наклади цих органів друку зазвичай розповсюджували на території, на яку поширювалося керівництво певного партійного комітету. Ясна річ, що комуністичні друковані органи охоплювали всі регіони України без жодних винятків.

Найважливішою ідеологічною справою партійних органів був контроль за діяльністю преси та керівництво нею. Як і раніше, не можна було засновувати видання, що перебували б поза державним контролем, не кажучи вже про некомуністичну періодику. Під партійним контролем лишалися всі поліграфічні потужності та запаси паперу республіки.

Згідно з Постановою ЦК КПРС "Про серйозні недоліки в змісті журналу "Огонек" (1958 р.)" головним завданням радянської преси було всебічне висвітлення життя СРСР і важливих міжнародних подій. Усі матеріали мали бути політично гострими, актуальними, мушили в яскравій формі відображати успіхи внутрішньої та зовнішньої політики Компартії, демонструвати пафос комуністичного будівництва. Компартиїні настанови були обов'язковими не тільки для зазначеного часопису, а й для всіх радянських журналів і газет.

Преса, безумовно, слугувала одним із найефективніших інструментів радянського ідеологічного впливу на маси. Газети мушили інформувати колгоспників, робітників, державних працівників про партійні рішення та пропагувати виробничі досягнення, мали бути бойовим помічником парторганів у пропаганді та організації соціалістичного будівництва. Про це свідчить зміст тогочасної преси: "Про завдання партійної пропаганди в сучасних умовах. Постанова ЦК КПРС" ("Правда України", 12.01.1960), "Про заходи по подальшому поліпшенню медичного обслуговування та охорони здоров'я населення СРСР". Постанова ЦК КПРС" ("Радянська Україна", "Правда України", 12.01.1960), "Пленум ЦК Компартії України. Огляд роботи" ("Радянська Україна", "Правда України", 28.07.1960), "Газети і питання партійної пропаганди" ("Радянська Україна", 14.06.1960).

Окрім того, преса брала якнайактивнішу участь у політичній кампанії з висвітлення й обговорення ухваленої ХХІ з'їздом КПРС нової програми партії — побудови комунізму, а також ще одного визначного документа епохи — "Морального кодексу будівника комунізму": "До нових звершень" ("Радянська Україна", 5.01.1960), "За нові рубежі" ("Прикарпатська правда", 19.01.1960), "Перед новим розгоном" ("Колгоспне село", 5.02.1960), "Труднощам наперекір" ("Вільна Україна", 26.04.1960), "Ми прагнемо до кращого життя, до найпрекраснішого життя на землі. Виступ М. С. Хрущова" ("Правда України", "Радянська Україна", 9.07.1960), "Комсомолец — боець культурного фронту" ("Молодь України", 19.07.1960), "Йти вперед, долаючи труднощі" ("Київська правда", 22.07.1960), "На крилах мрії. (З життя бригад комуністичної праці підприємств Львова)" ("Молодь України", 17.09.1960), "Нові умови — нові вимоги" ("Радянська Буковина", 9.10.1960).

Розширення прав УРСР на творення законодавства сприяло ухваленню низки нових законів, що також віддзеркалювала газетна преса: "Закон

Української Радянської Соціалістичної Республіки про бюджетні права Української РСР і місцевих Рад депутатів трудящих", "Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки про судострій УРСР"; Верховна Рада УРСР прийняла Кримінальний кодекс і Кримінально-процесуальний кодекс УРСР. Також був ухвалений Закон "Про охорону природи УРСР". Це був перший в історії України документ, що регулював увесь комплекс суспільних відносин у галузі охорони природи та раціонального використання природних ресурсів. У 1960 р. було створено Українську раду народного господарства. Тексти цих законів і постанов насамперед друкували в центральних республіканських газетах "Радянська Україна" та "Правда України".

Багато місця на шпальтах газет відводили керівній ролі комуністів у розбудові економіки УРСР, статтям про переваги соціалістичного способу життя над капіталістичним, викриванню "українських буржуазних націоналістів": "Комуністи ведуть на нові рубежі" ("Закарпатська правда", 29.01.1960), "Організувати людей на вирішальну битву" ("Черкаська правда", 9.07.1960), "Во главе масс" ("Красное знамя", 12.07.1960), "Маяк человечества" ("Правда України", 21.04.1960), "Світлий день над Віслою. Сьогодні — Свято національного відродження" ("Радянська Україна", 22.07.1960), "Дві Німеччини — дві селянські долі" ("Колгоспне село", 20.07.1960), "Заокеанские контрасты. Жизнь молодежи за рубежом" ("Сталинское племя", 9.01.1960), "Комедія з переодяганням (Про намагання буржуазних ідеологів прикрасити сучасний капіталізм)" ("Робітничая газета", 9.04.1960), "Українські буржуазні націоналісти на службі у фашистів" ("Радянське поділля", 26.01.1960).

Аналіз змісту тогочасних газет України свідчить про те, що в досліджуваній період посилено велася антирелігійна боротьба, під час якої було ліквідовано майже половину парафій і церковних громад, дві третини монастирів і дві з трьох православних духовних семінарій в Україні. Активну участь в атеїстичній пропаганді та боротьбі з "опіумом для народу" брала й радянська преса: "Останній раз у церкві. Розповідь колишнього священника" ("Наддніпрянська правда", 31.01.1960), "Я знайшов своє місце в житті" (Розповідь колишнього рабина єврейської релігійної общини в м. Великий Токмак) ("Запорізька правда", 19.02.1960), "Фальшивка владыки. Про антирадянську діяльність "святого отця" Ватикану митрополита А. Шептицького" ("Вільна Україна", 19—25.02.1960), "Вороги науки і прог-

ресу" ("Колгоспне село", 28.06.1960), "От мрака — к свету" ("Львовская правда", 7.07.1960), "Виходьте на світлий шлях справжнього життя. Відкритий лист колишнього священика до колишніх своїх товаришів по семінарії" ("Радянська Донеччина", 6.09.1960).

Слід зазначити, що 1960-ті рр. дещо розхитали сталінську монолітність партії, однак тодішня, викликана "хрущовською відлигою" та рішеннями XX з'їзду КПРС, свобода не позбавилася партійного контролю й ретельно дозувалася в кожному конкретному випадку. Система управління пресою також не зазнала змін. "Відлигу" більш-менш відчули лише центральні московські та ленінградські видання. Місцевій пресі ця практика давалася надзвичайно важко. Ось чому українські видання загалом майже не змінилися, хоча окремі газети й дозволили собі більшу різноманітність тем, зокрема з питань української історії та культури, як-от: "Декабрист Федір Волковський в Охтирці" ("Ленінська правда", 9.09.1960), "Дар Руданського Ялте. Из прошлого" ("Курортная газета", 18.10.1960), "Перша українська поетеса" ("Радянська Волинь", 5.10.1960), "Одеса в житті великого Кобзаря" ("Чорноморська комуна", 22—23.11.1960), "Невідомі матеріали про О. Кобилянську: Р. Олексюк. Кобилянська — актриса, М Марфієвич. Мої зустрічі з "Гірською орлицею" ("Радянська Буковина", 27.11.1960).

Доволі часто в газетах УРСР друкували статті, присвячені культурі, науці та мистецтву, а також різножанрові матеріали на побутові та спортивні теми: "Видатний вчений. 85-річчя з дня народження В. П. Філатова" ("Чорноморська комуна", 27.02.1960), "Рождение нового театра" ("Социалистический Донбасс", 9.04.1960), "Різцем і пензлем. Виставка творів заслужених діячів культури УРСР І. Петрашевич і Т. Яблонської" ("Літературна газета", 10.05.1960), "Київ у 1960 році. Розмова з головним архітектором м. Києва Б. І. Приймаком" ("Київська правда", 1.01.1960), "Лучше благоустроим наш город" ("Днепровская правда", 9.02.1960), "Комуністична моральність — основа радянського виховання" ("Радянська освіта", 2.03.1960), "Слово про бабусь" ("Кримська правда", 6.03.1960), "Хорошая жена" ("Сталинское племя", 7.04.1960), "Тріумф радянського спорту (Підсумки виступів радянських спортсменів на XVII Олімпійських іграх)" ("Радянська Україна", 13.09.1960), а також твори радянських і зарубіжних письменників та поетів, нариси, фейлетони тощо.

Окремим розділом у газетних друках УРСР варто досліджувати колгоспні газети, що вирізняються не лише статистичними, а й змісто-

вими особливостями. У табл. 5 наведено показники поширення колгоспних газет в усіх областях України окресленого періоду.

Таблиця 5

Розподіл періодичних колгоспних видань (газет) 1960 року за областями

Область	Кількість назв газет, що виходили в області	% колгоспних газет в області до загальної кількості по УРСР
Вінницька	416	19,9
Волинська	29	1,4
Дніпропетровська	81	3,9
Житомирська	110	5,3
Закарпатська	47	2,3
Запорізька	101	4,8
Київська	262	12,5
Кіровоградська	57	2,7
Кримська	51	2,4
Луганська	42	2,0
Львівська	70	3,3
Миколаївська	62	3,0
Одеська	95	4,5
Полтавська	98	4,7
Ровенська	40	1,9
Сталінська	42	2,0
Станіславська	7	0,3
Сумська	82	3,9
Тернопільська	27	1,3
Харківська	54	2,6
Херсонська	46	2,2
Хмельницька	51	2,4
Черкаська	170	8,1
Чернівецька	20	1,0
Чернігівська	33	1,6
Усього	2 093	100,0

Виходячи з наведених даних, абсолютним переможцем за кількістю колгоспних газет була Вінницька область, що переважала Київську за цим показником майже вдвічі.

Динаміку розвитку колгоспної періодики відображено в табл. 6.

Дані табл. 5 і 6 свідчать, що 1960 р. в Українській РСР кількість колгоспних газетних видань збільшилася порівняно з попереднім роком на 124 назви, що становить 6,3%. Особливо відчутним це зростання стало у Вінницькій області. Значні зміни також відбулися і в розподілі видань за областями, що було зумовлено розпочатою наприкінці 1950-х рр. великою адміністративно-

територіальною реформою. Найвідчутніші зміни відбулися в територіальному устрої західних областей УРСР. Зникла потреба у великій кількості районів і сільрад, утворених у Західній

Україні для боротьби з національним підпіллям ОУН-УПА, оскільки останні були базою для роботи органів МДБ і встановлення тотального контролю за місцевим населенням.

Таблиця 6

Розподіл періодичних колгоспних видань (газет) 1960 року за областями порівняно з 1959 роком

Область	Кількість назв		У % відношенні
	1960 рік	1959 рік	
Вінницька	416	226	184,1
Волинська	29	38	76,3
Дніпропетровська	81	89	91,0
Житомирська	110	117	94,0
Закарпатська	47	62	75,8
Запорізька	101	91	111,0
Київська	262	243	107,8
Кіровоградська	57	74	77,0
Кримська	51	62	82,3
Луганська	42	42	100,0
Львівська	70	87	80,5
Миколаївська	62	51	121,6
Одеська	95	109	87,2
Полтавська	98	87	112,6
Ровенська	40	54	74,1
Сталінська	42	39	107,7
Станіславська	7	8	87,5
Сумська	82	64	128,1
Тернопільська	27	61	44,3
Харківська	54	87	62,1
Херсонська	46	39	117,9
Хмельницька	51	56	91,1
Черкаська	170	123	138,2
Чернівецька	20	30	66,7
Чернігівська	33	30	110,0
Усього	2 093	1 969	106,3

Відповідно до ухвалених державних рішень 1959 р. було ліквідовано Дрогобицьку область (Указ Президії Верховної Ради УРСР № 111), територія якої перейшла до складу Львівської області. Крім того, було ліквідовано 28 районів і 6 укрупнено. Усі території ліквідованих районів було передано до складу інших районів у межах області.

Відбулося чотири передавання сільрад з однієї області до іншої: Указом Президії Верховної Ради УРСР (далі — ВР УРСР) № 117 від 25 червня 1959 р. передано 2 сільради Деражнянського району зі складу Хмельницької області до складу Барського району Вінницької області; Указом Президії ВР УРСР № 119 від 10 липня 1959 р. передано 3 сільради Охтирського району Сумської області до складу Зіньківського району Полтавської області; Указом Президії ВР УРСР

№ 184 від 30 грудня 1959 р. передано Волівську сільраду Чечельницького району Вінницької області до складу Балтського району Одеської області; Указом Президії ВР УРСР № 185 від 30 грудня 1959 р. Новомиргородський район Черкаської області передано до складу Кіровоградської області.

Ліквідація районів призводила до перерозподілу кількості колгоспних газет між областями відповідно до територіально-адміністративних змін. Згідно з даними табл. 6 найвідчутніше зменшення кількості видань відбулося саме в західних областях УРСР — Закарпатській, Львівській, Чернівецькій. Так, у Львівській області кількість газет зменшилася за назвами на 19,5% навіть попри те, що до складу області увійшли всі колгоспи ліквідованої Дрогобицької області. Натомість у Вінницькій, Запорізькій, Київській, Миколаївській, Полтавській, Сталін-

ській, Сумській, Херсонській, Черкаській, Чернігівській областях спостерігався значний приріст кількості газетних видань: від 7,7% у Сталінській до 84,1% у Вінницькій. Загалом, порівняно з

1959 р., припинили випуск 167 видань, а вперше почала виходити 291 нова колгоспна газета.

Показник мови видання колгоспних газет в Україні 1960 р. віддзеркалено у табл. 7.

Таблиця 7

Розподіл періодичних колгоспних видань (газет) 1960 року за мовами видання

Мова							
Українська		Російська		Іншомовні		Усього	
Назв	%	Назв	%	Назв	%	Назв	%
1 888	90,2	189	9,0	16	0,8	2 093	100,00

Стосовно мови видання слід відзначити, що колгоспні газети, на відміну від решти газетної періодики (республіканських, районних, газет різних підприємств), друкували здебільшого українською мовою. Зокрема, з 1234 газет 1960 р. інших сфер розповсюдження україномовні склали лише 67,4%, російськомовні — 31,5%. Водночас серед колгоспних видань співвідношення було на користь української мови: 90,2% україномовних і лише 9% російськомовних колгоспних газет виходили 1960 р. Отже, село, як і за дореволюційних царських часів, залишалося осередком збереження української мови, й колгоспна преса, з огляду на сьогодні, виконала, без перебільшення, епохальну роль.

Висновки. Підбиваючи підсумки, мусимо наголосити, що здобуті дані поповнюють фактич-

ні матеріали щодо української періодики й забезпечують її всебічне та об'єктивне вивчення. Електронна база фонду періодичних (газетних) видань — це один із найважливіших кроків на шляху до створення загального електронного ресурсу фондів Книжкової палати України. Загалом, установа слугує справі розкриття змісту газетного фонду для його подальшого використання науковими працівниками різних галузей знань. Оперативність у наданні інформації, її зручний і швидкий пошук, підвищення захищеності бібліографічних записів завдяки дублюванню інформації на комп'ютерних дисках — це, вочевидь, позитивні результати, яких авторки досягнули, впроваджуючи електронну базу даних ретроспективної бібліографії.

Список використаної літератури

1. *Сербін О. О.* Систематизація інформації в контексті розвитку класифікацій наук : монографія / О. О. Сербін. — Київ : КНУ ім. Т. Г. Шевченка, 2015. — 430 с.
2. *Женченко М.* Бібліографічний опис електронних ресурсів: загальні вимоги / Марина Женченко // Вісник Книжкової палати. — 2011. — № 4. — С. 1—4.
3. *Женченко М.* Загальна і спеціальна бібліографія : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / М. Женченко. — Київ : Жнець, 2011. — 255 с.
4. *Антоненко І. П.* Каталогізація електронних ресурсів : науково-методичний посібник / І. П. Антоненко, О. В. Баркова ; наукове редагування О. В. Воскобойнікова-Гузєва. — Київ : НБУВ, 2007. — 116 с.
5. *Фонд газетних видань Державного архіву друку Книжкової палати України імені Івана Федорова.* — 1960. — 3327 од. зб. (за назвами).

Svitlana Shulzhenko,

*Senior Researcher of the State Print Archive
of the Book Chamber of Ukraine*

Kateryna Shulzhenko,

*Researcher of the State Print Archive
of the Book Chamber of Ukraine*

Processing of the newspaper fund by creating an electronic database of a retrospective bibliography (based on the materials of the state print archive of 1960)

The article prepared by the authors continues the tradition of scientific and practical work of the State Print Archive in the matter of publishing the results of analytical and statistical analysis of the fund of newspaper periodicals stored in the vaults of the Book Chamber of Ukraine. The newspaper periodical of the 1960s is updated in this survey. The authors raise the problem of researching newspaper periodicals, pay attention to its genre, format, publishing standards, etc. The work includes an analysis of previous publications on the given topic. The purpose of the presented article is to present a generalized picture of the development of newspaper periodicals in Ukraine in 1960. The methods of scientific research were general (comparison, measurement, analysis and synthesis) and special (grouping, graphic presentation, correlation of data, component analysis, formation of dynamic series). The parameters for the analytical and statistical analysis of the fund of newspaper periodicals were such indicators as the geography of the location of

publishing houses, the dynamics of their development from the point of view of the growth of printed products, the status and purpose of newspaper products, the language of publication of newspaper prints, etc. The authors carefully analyzed the content of Ukrainian Soviet newspapers of the specified period and made conclusions regarding their correspondence to the social and political regime of that time. A separate research episode of the article became collective farm newspapers, which at the specified stage of Ukraine's development acquired special dynamism. In the work carried out, the authors relied on the requirements and standards in force in the Book Chamber of Ukraine regarding the creation of electronic databases of retrospective bibliography.

Keywords: newspaper; fund of newspaper prints of Ukraine; sets of newspaper editions; database of the retrospective fund; publishing house; processing parameters; analytical and statistical generalization

References

1. Serbin O. O. (2015). *Sistematizaciya informaciyi v konteksti rozvitku klasifikacij nauk : monografiya*. Kyiv : KNU imeni T. G. Shevchenka.
2. Zhenchenko M. (2011). Bibliografichnij opis elektronnih resursiv: zagalni vimogi. *Visnik Knizhkovoyi palati*, 4, pp. 1—4.
3. Zhenchenko M. (2011). *Zagalna i specialna bibliografiya : navchalnij posibnik dlya studentiv vishih navchalnih zakladiv*. Kyiv: Zhnec.
4. Antonenko I. P. & Barkova O. V. (2007). *Katalogizaciya elektronnih resursiv : nauково-metodichnij posibnik*. Kyiv: NBUV.
5. *Fond gazetnih vidan Derzhavnogo arhivu druku Knizhkovoyi palati Ukrayini imeni Ivana Fedorova*. (1960). 3327 od. zb. (za nazvami).

Надійшла до редакції 14 вересня 2022 року

ІСТОРИЧНІ РОЗВІДКИ

УДК 94-051(477+438)Рол+025.7/9ІК_НБУВ(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2022.9(314).41-48

Тетяна Якубова,

кандидат історичних наук, науковий співробітник НБУВ,
e-mail: tanya.yakubova@ukr.net

Ярослав Матвійшин,

кандидат фізико-математичних наук (історія науки і техніки),
професор Міжнародної академії Сан-Маріно,
e-mail: matviyishyn_jaroslav@ukr.net

Видатний дослідник польської й української історії Й. Ролле та його книги у фондах НБУВ*

У зазначений період Й. Ролле поглиблено цікавився історією Поділля (XIV—XIX ст.), його культурою, етнографією та народною медициною, ґрунтовно студіював козацькі літописи Г. Граб'янки й С. Величка, праці М. Костомарова та П. Куліша, писав перші нариси, оповідання й наукові розвідки, упорядковував архів Сулятицького, часто навідувався до Тульчина, де зберігалася частина архіву Потоцьких, розшукував інші родинні архіви.

Як історик-українознавець Й. Ролле є автором численних праць з історії Правобережної України: "Подільські замки на кресах"¹ (знайшли тематичне продовження у тритомному виданні "По-

дільські замки на молдавських кресах"²); "Матеріали для історії Подільської губернії 1792—1796 рр." (містять аналіз 119 документів); "Нарис історії Правобережної України"; "Історичні силуети"; "Розповіді з минулого"; "Тульчинський двір", а також нарисів з історії архітектури,

¹ "Zameczki podolskie na kresach Multańskich". W. : GiW, 1880. Т. 1. 4, 308, 12 s.; т. 2. 304 s.; т. 3. 290, 5 s. НБУВ: Костомаров/959. У т. 1—2 викладено історію Кам'янець, поштовою до написання якої послужила славетна минувшина цієї фортеці, яку не спромоглися взяти штурмом козаки Б. Хмельницького, але яка піддалася "війську гетьмана П. Дорошенка і його союзників турків, котрих він так необачно покликав на допомогу. Турецькі "гості"... запросили французьких інженерів та розбудували укріплення за останнім словом тодішньої оборонної техніки". Прців О. Я. Цит. тв. Й. Ролле творчо використав колекцію документів з архіву письменника й колекціонера К. Підвисоцького (1810—1868), куратора Кам'янець-Подільської гімназії, автора праці "Radom i Bar 1767—1768" (1874), власника рукописів, кореспонденції та 4 тис. стародруків, частина з яких нині зберігається в Ягеллонській бібліотеці. Старенький І. О., Зайшлюк Я. О. Нарис про Чорнокозинці Юзефа Ролле. Наук. праці Кам'янець-Подільського держ. історич. музею-заповідника. Т. 2. К.—П. : ПП Буйницький О. А., 2018. С. 85—99.

*Закінчення. Початок див.: Вісник Книжкової палати. 2022. № 8. С. 48—52.

¹ Antoni I. Zameczki podolskie na kresach. Przegląd powszechny (dalej — PP). 1869. Т. 14—18, 21, 22 (окр. вид. у 3-х т. Кр., 1872. 572 s.; W., 1880, 1881).

будівництва, освіти та релігії (переважно католицьких церков³). Більшість праць, опублікованих у періодиці, Й. Ролле знову переробляв і випускав у світ окремими "серіями" "Gawęd z przeszłości (Lw., 1878, 1879, 1893), "Opowiadań historycznych" (Lw., 1875, 1878, 1882, 1883, 1884, 1887), "Sylwetek i szkiców historycznych i literackich" (далі — Sylwetki hist.), (Lw. або Kr., 1875—93, 9 сер. у 21 т.), "Zameczek podolskich na kresach" (Kr., 1872 у 3 т.), "Zameczek podolskich na kresach Multańskich"⁴ (W., 1880) та "Niewiast kresowych" (W., 1883).

Й. Ролле брав участь у підготовці видань "Подольської старини", "Трудов Подольського губернського статистичного комітета"⁵ (далі — Тр. Под. ГСК), публікувався⁶ на сторінках "Київської старини"⁷ (далі — КС; у перекладах Ю. Сіцінського⁸), "Вольни"⁹, "Нивы", "Подольських гу-

бернских ведомостей"¹⁰, "Из Медицинского вестника", "Русский архив"¹¹, а також у польськомовних часописах, котрі розповсюджували й на теренах України, зокібна "Dziennik Warszawski"¹², "Biblioteka Warszawska"¹³, "Gazeta Lwowska"¹⁴, "Gazeta"¹⁵, "Kronika Rodzinna", "Kłosa", "Przewodnik Naukowy i Literacki"¹⁶, "Biesiada Literacka", "Przegląd Lekarski"¹⁷ (далі — PL), "Tygodnik Lekarski"¹⁸ (далі — TL), "Kwartalnik

³ Наприклад, про чернечі об'єднання і костели: "Zgromadzenia zakonne i kościoły w Kamieńcu zniszone w ciągu ostatniego stulecia (1768—1868)". PP, 1872. S. 89—141, 263—269.

⁴ Посилаючись на воєнно-історичне дослідження Й. Ролле (т. III, с. 35) Окопів гори Св. Трійці (нині — с. Окопи Борщівського р-ну Тернопільської обл.), Л. Фінкель, тодішній викладач новітньої історії та літератури РП у Дублянах поблизу Львова, звертався до автора "Zameczek" (1.09.1888) із проханням подати відомості про тамтешній "косулек", який збираються реставрувати. В. Jag. Rkp. 7829 IV. S. 83 [29, с. 148].

⁵ У ньому Й. Ролле, зокрема, був одним з укладачів "Збірника відомостей про Подільську губернію". Тр. Под. ГСК. Вып. 1—3, 1880—84. Пор. "Матеріали з історії Подільської губернії". Уклад. Й. Ролле, М. Яворовський. К.—П.: Тип. губ. правл., 1885. 696 с.

⁶ Збереглася кореспонденція, в якій працівники редакції пропонують Й. Ролле надіслати свої праці для публікації чи просять дозволу передрукувати вже опубліковані розвідки [29], як це зробив, наприклад, лектор французької мови Львівського університету Я. Амборський, редактор популярних часописів для народу, зокрема львівської "Niedzieli", маючи намір "передрукувати кілька балачок в книжках для народу". В. Jag. Rkp. 7829 IV, s. 1. Magowska A. Цит. тв. S. 133.

⁷ КС, наприклад, умістив такі його нариси (часом з передмовою або коментарем, зокібна В. Антоновича): "Українські жінки" (1883, № 6, С. 268—309), "Страшний Йосип" (1883, № 9/10, С. 39—87), "Іван Підкова" (1885, № 10), "Вулиці, канали, стоки і бруківки в м. Кам'янці" (1886, С. 394—465. Пор. Kremer A., Rolle J. Kamieniec. Place i ulice, kanały i ścieki. Materiały do topografii lekarskiej i higieny Podola. Cz. I. W-wa, 1865, S. 1—17), "Кармелюк" (1886, Т. 14, № 3, С. 495—560. Пор. Antoni J. Gawedy z przeszłości. Lw., 1879. Т. 1 та Тищенко В. І. Кармелюк в оцінці Й. Ролле. VII Подільська іст.-красн. конференція: тези доп. К.—П., 1987. С. 164—170), "Доля красуні" (1887, № 1. Пор. Ролле Й. Доля красуні: Софія Глявонс-Вітте Потоцька. К., 1993, 52 с.), "На шпаковому шляху" (1887, № 4, с. 693—720. Пор. Ролле А. Й. Фатальна красуня. На Шпаковому шляху: Оповіді з минулого. Передм. І. Г. Шульги. Вінниця: [Б. в.], 1990. 42 с. та Ролле А. Й. Фатальна красуня. Радянське Поділля. 1991. 12—18 лют.), "Сава Чаленко: з історії гайдамаків минулого століття" (1887, № 11, С. 471—490), "Побужжя в XVII і XVIII ст.: до історії польського землеволодіння у Брацлавщині" (1890, № 6—12) та "Жінки при Чигиринському дворі" (1894, № 1—3. Пор. УДЖ. 1991. № 3. С. 75—86; № 4. С. 106—115 та Ролле Й. Жінки при чигиринському дворі в другій половині XVII ст.; автор передмови О. І. Гуржій; відп. за вип. О. О. Сухолоток. Київ: Україна, 1994. 58 с.).

⁸ Юхим Йосипович Сіцінський (Сіцінський, Січинський) — священник, автор праць з історії, релігії, етнографії та археології Поділля, д. ч. НТШ (1899) і України. Наук. т-ва в Києві (1906), а у 1920-х рр. — співробітник Істор. секції УАН, н. с. Всеукраїн. музейного містечка в Києві. Викладацьку діяльність розпочав у

Бахмуті (1885), продовжив у Кам'янці (1889), де був одним із засновників Історико-археолог. музею (та б-ки при ньому) і "Україн. клубу". Редагував ПодЕВ, до яких уклав (1907) ґрунтовні (1087 с.) покажчики за 1862—1905 рр. (НБУВ: відд. бібліогр. 014.3/П-44), до яких вніс і статті Й. Ролле. Трембіцький А. М. Євфимій Сіцінський (1859—1937): наукова та громадська діяльність. Хмельницький, 2009. 300 с.; Земський Ю. С. Матеріали інституту рукопису ЦНБ НАН України ім. Вернадського про діяльність Ю. Й. Січинського. Поділля і Волинь у контексті українського національного відродження. Хмельницький: Доля, 1995. С. 292—294.

⁹ Ролле А. Й. Доля мужика. Вольнь (Житомир). 1888. № 20—23.

¹⁰ Фаренгольц Е., Ролле И. Матеріали для медичинської топографії. О смертности в Подольской губернии. Под. губ. вед. 1866. № 36—46; Окр. відб. К.-П., 1866. 48 с.

¹¹ Умістив із примітками "Записки Хрщоншевского 1770—1820 гг." (1874, т. 1, № 4, с. 898—951), у яких йдеться, зокрема, про гайдамаччину.

¹² У виданні ще 1857—1861 рр. періодично друкували його враження від перебування в Саксонії та Франції, кореспонденції "3-над Дністра", зокібна оповідання "Опикун" та "Календар Яворського". Таранова Н. Цит. тв.

¹³ Наприклад, Antoni I. Bakota jako stolica Ponizia w 13 st. Biblioteka Warszawska, 1891. Т. 4. № 1. S. 524—537 (НБУВ; II вид. у Sylwetki hist. Ser. VIII. Т. 8. Kr., 1892. S. 269—293), в якому Й. Ролле, з посиланням на В. Антоновича і В. Марчинського, звернув увагу "на недавні археологічні пошуки", на "вали Траяна" недалеко від Бакоти, датуючи їх 98—117 рр., і замок у ній (с. 273), на формування прізвищ "малоруського народу" впродовж кількох століть, торгівлю (с. 278), римські монети 138—161 рр. (які в народі називали "головками Адама"), "маленький вірменський" храм (с. 284) і на православний печерний монастир (с. 273—274, 285, 290), один із найбільших та найкраще збережених подністрівських, що функціонував від середини XII до середини XV ст., про що згадав й білорусько-литовська "Хроніка Биховля" (I пол. XVI ст.) і який привернув увагу сучасників Й. Ролле, зокібна В. Антоновича (1886, 1891) і Ю. Сіцінського (1886, 1891, 1892). Винокур І., Горішній П. Бакота: столиця давньоруського Пониззя. К.—П.: Центр поділізнавства, 1994. 363 с.

¹⁴ У 1880 р. Й. Ролле оприлюднив у виданні нарис "Hofmann w Warszawie" про німецького художника, композитора й письменника-романтика Е. Т. А. Гофмана, який 1804 р. зустрічався у Варшаві із З. Вернером, також письменником, майбутнім священником собору в Кам'янці (учений скористав з їхньої кореспонденції) [29, с. 142].

¹⁵ У цій "бідній газетці" доктор медицини Т. Револінський, як він значав, опублікував закінчення оповідання Й. Ролле "Fatyma" (№ 90, 6.XI.1886) [29, с. 145].

¹⁶ У виданні опубліковано його працю "Semen Nalewajko: opowiadanie z końca 16 wieku" (1879; перевид.: Trzy opowiadania historyczne: Iwan Podkowa; Wielka prywata; Semen Nalewajko. Lw.: GiS, 1880; а також у "Opowiadaniach historycznych". 1887. Ser. 6).

¹⁷ Наприклад, "Zakłady dobroczynne i szpitale w dawnym Województwie Podolskiem". PL. 1867. № 17—19, а також у двотижневому додатку до нього: "Szpitala, służba zdrowia, choroby panujące w gminie w dawnym Województwie Podolskiem od początków XV wieku". Dwutyg. higieniczny publ. krajowej: dod. do PL. 1872. № 9—10. I.XI.1878 С. Доманський, редактор PL, просив Й. Ролле знайти нових "абонементів" "як у СПб, так і на Поділлі" [29, с. 139].

¹⁸ У виданні побачила світ одна з перших праць Й. Ролле, що базувалася на його власних спостереженнях в Яришеві: "Notatki praktyczne. Parch (Tinea favosa)". TL. 1857 S. 169—171. З лекцій фон Гюббенета (Hübbenet) для київських студентів і французьких

Historyczny", "Tygodnik Ilustrowany"¹⁹, "Kraj"²⁰, "Chwila"²¹, "Czas", "Słowo", "Świat", "Wiek"²² та згаданий "Przegląd powszechny".

Помер²³ Й. Ролле 9 (21) січня 1894 р. В. Отамановський вважав його "гуманним лікарем, ученим і громадським діячем, який здобув на Поділлі всезагальну повагу" (Робак І. Ю., Савчук З. С. Цит. тв., С. 145).

У ФЛПМ ВБЗІК ІК НБУВ автори виявили 8 книг середнього формату авторства Й. Ролле. Другий том із його збірки "Gawędy z przeszłości"²⁴ (шифр: Із пол. В 786/2) видано у Львові в друкарні книгарні "Губриновича і Шмідта"²⁵

джерел Й. Ролле користав у своїй публікації "Kilka uwag o lekowaniu rzeżączki". TL. 1857. S. 17—19. Він поділився дещо критичними враженнями, які на нього справила давня паризька лікарня L'Hôtel-Dieu Dieu: Listy z Paryża. TL. 1860. S. 266—268. Кілька статей присвячено методиці лікування йодом, разом із критикою надживання ним на Заході: "Notatki praktyczne. Jod i tegoczesne jego zastosowanie w medycynie". TL. 1857. S. 177—180; 1860. S. 67—70. Magowska A. Цит. тв., С. 130.

¹⁹ "Бракце нам, у першу чергу, історичних речей, і ми не лише, як редактори та видавці "Щотижневика", збудувалися за працями Шановного Пана, але й як старанні читачі його творів", — зазначав Ю. Вольфф, син варшавського книгаря та редактора у листі від 21.01.1893. В. Jag. Rkp. 7829 IV. S. 323 [29, с. 155].

²⁰ Наприклад: Dr. Antoni J. Czasowa komisja archeograficzna, centralne Kijowskie archiwum i ich wydawnictwa. Kraj. 1882. № 14. S. 2—6. Позитивну оцінку історичних оповідань Й. Ролле подав у цьому часопису рецензент Т. Єж (Jeż; 1885, № 12), влучно приєднавши до думки Ю. Крашевського в "Dzienniku Poznańskim" (1875, № 273).

²¹ Наприкінці серпня 1885 р. В. Пшиборовський від імені редакції запросив Й. Ролле до співпраці у новій щоденній варшавській газеті та запропонував реферувати для неї цікаві відомості за темою "полоніка" з "різних російських місячників" [29, с. 145].

²² "Kolega i Kuzyn / Eugeniusz / Maryański z Jarmoliniec", згадуючи публікацію у ньому Й. Ролле, 10.X.1889 подав на прохання останнього опис кількох місцевих церковних картин, зокрема "Złożenie do grobu (ma być oryginalny Ribery)" [29, с. 153].

²³ У пам'ять про лікаря й краснзя в Кам'янець-Подільському Кафедральному костюлі є мармурова плита з його барельєфом та написом: "Юзеф-Антоній Ролле — син землі цієї, перед минулим схилився, відшукував і розповідав про нього, і скарби його поважати вчив". Некрологи опубліковано: у КС В. Антонович (1894. Т. 44, № 2. С. 305—310); у "Жите і слово" — І. Франко (1894. Т. 1. Кн. 2. С. 318—319); у ПодЕВ — Ю. Сіциньський (1894. № 4. С. 448—449), у "Трудах Общества подольских врачей" — Ч. Нейман (1895. Т. 1. С. 3—17). Зауваживши, що Й. Ролле писав легко та привабливо, В. Антонович виснує: "Ми повинні визнати, що д-р Антоній невтомною своєю діяльністю на полі історичної науки чесно відслужив на користь рідного краю". "Оповідання його, — зазначав І. Франко, — обхапують майже всі важніші моменти южноруської історії від XV—XIX віку і пересувають перед нашими очима довжелезний ряд фігур, що грали таку чи іншу роль в тій історії: військових, політиків, козаків".

²⁴ Т. 2 містить: "Ostatni zajazd", "Krescytuwa", "Z dziejów serca", "Figiel Konfederacki (1768 r.)". Автор надав відомості про окремі міста України, Польщі та Османської імперії (зокрема, про Хотин, Київ, Умань, Вінницю, Кам'янець). Так, у нарисі "Krescytuwa" описав часи панування турецького паші в Хотині, яке нічим не відрізнялося від влади "очаківського або бендерського губернаторів" [6]. В оповіданні "Z dziejów serca" знаходимо низку "біографічних фактів" про Т. Костошка, котрий, повернувшись у Польщу (1784) в чині бригадного генерала з Північної Америки й перебуваючи під впливом республіканських ідей, вступив 1789 р. до польського війська [7].

²⁵ Фірму було засновано у Львові (1868) В. Губриновичем (його компаньйоном став В. Шмідт із Кракова). Діяла до 1939 р., змінивши 1908 р. назву на "Губринович і Син", бо тоді частку Шмідта ви-

1879 р. [5]. Оправа картонна, з геометричним орнаментом, що виконаний у коричневому, жовтому й рожевому кольорах. На корінці — тиснення "ANTONI GAWĘDY 2". Форзац білий, містить написаний олівцем старий бібліотечний шифр "213/VIII" та автограф В. Антоновича, зроблений чорними чорнилами: "В. Антонович". На титульному аркуші також наявний автограф В. Антоновича: "Антонович", виконаний простим олівцем. Аркуші книги пошкодженні.

Підтримуючи наукові зв'язки з Й. Ролле, В. Антонович поповнив приватну бібліотеку його книгами й залишив на них автограф. В електронному каталозі САБ "РБІС 64" співробітники ВБЗІК ІК НБУВ наразі зафіксували 991 книгу з приватної бібліотеки В. Антоновича²⁶. Частина з них містить його власноручні помітки та правки, дарчі написи М. Грушевського, О. Єфименко, І. Лучицького, Д. Багалія та інших, а також печатки книготорговельних фірм [9]. Отже, професор В. Антонович²⁷ одним із перших розпочав вивчати й пропагувати творчість Й. Ролле в контексті історії та культури України, прискіпливо рецензуючи²⁸ його окремі твори.

Другий том III серії збірки Й. Ролле "Orowiadania historyczne"²⁹ (шифр: Із пол. В 1932/3.2)

купив Казімеж, син Губриновича. Фірма випускала серію дешевих польськомовних популярних книжок. У 1935 р. К. Губринович продав частину крамниці книгарю О. Кравчинському [8].

²⁶ Зібрання налічувало майже 5 тис. томів (3482 назв) із різних галузей історико-філологічних дисциплін і 2 тис. брошур, зведених у тематичні збірники й розміщених у 16 великих шафах.

²⁷ Як і Й. Ролле, В. Антонович 1855 р. закінчив медичний факультет, а 1860 р. — історико-філологічний факультет Київського університету, також обравши своїм фахом історію, археологію і народознавство. Перший історико-філологічний відділ УАН придбав його українознавчу бібліотеку в лютому 1919 р., а 1921 р. український уряд видав охоронний лист про її недоторканність. У 1928 р. було організовано виставку пам'яті В. Антоновича, після закінчення якої експонати, охоплюючи літографовані курси його лекцій та рукописи, залишилися в історичній секції. На поч. 1930-х рр. матеріали передали до Історико-археографічного інституту, який невдовзі було ліквідовано. У середині 1930-х рр. лише частина рукописів і книг із його бібліотеки надійшла до Всенародної бібліотеки України (ВБУ).

²⁸ Першу рецензію В. Антоновича було присвячено праці Й. Ролле "Z przeszłości Polesia kijowskiego" у КС (1882). Рецензент зауважив про його "грунтовне знайомство з джерелами (не тільки польськими, а й російськими)... талант в групуванні і висвітленні фактів". Рецензуючи його двотомний III сер. "Історичних оповідань", В. Антонович наголосив на зацікавленості автора середньовічною історією Поділля, Волині й Київщини. Не без уваги залишилася й збірка "Niewiasty kresowy" (1883) з образами "найвидатніших і найвпливовіших жінок польської аристократії Поділля й Волині" [3].

²⁹ Збірка містить матеріали: "Jak się żyło na kresach ukrainnych przed inkursją kozacką", "Jeden z wielu" [13], "Tron księżęcy za kobietę" [14], "Gospodarstwo naszych prababek" і "Niemierycze" [15]. У першому з них [12] йдеться про українське козацтво на Брацлавщині. Автор зазначав, що на початку XVI ст. замки Брацлав та Вінниця, де відбувалися описувані події, перебували в занедбаному стані. Проте на той час, як він запевняє, українське населення почувало себе в тому краю значно вільніше, ніж на інших теренах Речі Посполитої (далі — РП); особливо це стосувалося козацтва. Весною військо перебиралося на острови Дніпра, залишивши майже до зими у своїх господарствах жінок чи наречених, дітей, немічних і старих

також зберігається у ФЛПМ зазначеного відділу ІК НБУВ [10]. Обкладинка картонна, чорного кольору. Корінець пошкоджений, містить тиснення "Opowiadania historyczne. Serya III.2". У верхній частині титульного аркуша — наданий олівцем старий бібліотечний шифр книги "891.85—4". У нижній частині титульного аркуша рожевим чорнилом зроблено маргінальний напис "B-93" та розміщено овальну фіолетову печатку приватної бібліотеки бібліофіла А. Домарадського³⁰ "ADAM DOMARADZKI WOJSCIECHOWKA № 805/2". На звороті титульного аркуша містяться фіолетові чотирикутні печатки "АН УРСР Центральна наукова бібліотека" й "Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Відділ бібліотечних зібрань та історичних колекцій".

Другу частину збірки Й. Ролле "Nowe Opowiadania Historyczne"³¹ (шифр: Із пол В 1724/2) було надруковано у Львові ще 1881 р. [26] (про що свідчить долучений титульний аркуш) і приєднано до першої частини 1883 р. [16]. Обкладинка з жовтого картону. Форзац білий, містить написи чорними чорнилами, що належать до старих бібліотечних шифрів: "№ 214/III", "777", "4494". На титульному та інших аркушах наявна кругла синя печатка "Каменець-Подольское Вольное Пожарное Общество" й фіолетові овальні печатки "КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКА ОКРУЖНА БІБЛІОТЕКА" та "Biblioteka Polskiego Instytutu Wychowania Społecznego w Kijowie". Книга пошкоджена, бракує частини аркушів [26].

Друге доповнене видання збірки "Nowe Opowiadania Historyczne"³² (шифр: Із пол. В 1065)

людей. Брацлав, якщо вірити автору, став тим містом, до якого зверталися ті, хто мав намір "придбати козаків" або шукав їхньої допомоги. У нарисі "Jeden z wielu" йшлося про посольство 1648 р. до Б. Хмельницького польського короля на чолі з брацлавським воеводою А. Кіселем [13]. Гетьману везли "дари" від короля — хоругву й гетьманську булаву, маючи за мету просити його про перемир'я та повернення польських полонених. Автор зауважує, що Б. Хмельницький спочатку мав наміри дарувати польським полоненим свободу, але пізніше, під тиском козацької старшини, змінив рішення. Поляки тоді збрали 24 тис. злотих для викупу бранців, але це не допомогло: лише кілька з них змогли передати листи родичам через польських послів. Й. Ролле в такий спосіб увиразнив драматизм польсько-українського протистояння доби Б. Хмельницького, однак рік 1648-й називає "страшною епохою для земель українських". Пор. також його "Chmielnicki w Czehrynie". PP. 1896. R. 30. T. 119. Z. 8.

³⁰ На інших примірниках видань з ФЛПМ НБУВ, разом із бібліотечною печаткою А. Домарадського, наявна інформація про місце його перебування: села Wojciechówka та Teranówka на Новоградволинщині (нині — с. Тернівка Житомирська обл.). Перше з них — над річкою Случ, а друге — в "трех верстах" від нього [11, XII, 717—718; XV cz. 2, с. 694].

³¹ Збірник містить нариси: "Porwanie króla" [27] і "Niedoszłe legiony" [28]. До першого з них додано список джерел і літератури, пов'язаних із часами польського короля Станіслава-Августа Понятовського та з діяльністю Барської конфедерації, а до другого — з повстанням під проводом Т. Костюшка та останніми роками існування РП.

³² До збірки увійшли (разом із двома нарисами, надрукованими 1881 р. [26]): "Pod krzyżem", "Losy kresowego miasteczka", "Wartabiet", "Porwania

вийшло у Львові 1883 р. у тій самій друкарні [16]. Книга має обкладинку з картону чорного кольору. Форзац білий. Корінець пошкоджений, має тиснення "NOWE Opowiadania Historyczne", "WYDANIE II". На титульному аркуші містяться маргінальний напис "B-94", виконаний рожевим чорнилом, та овальна фіолетова печатка "ADAM DOMARADZKI WOJSCIECHOWKA № 806/1".

Том перший IV серії збірки Й. Ролле "Opowiadania"³³, виданий у Варшаві 1884 р., також зберігається у ФЛПМ зазначеного відділу ІК НБУВ (шифр: Із пол. В 1059/4.1) [20]. Книга має обкладинку з картону чорного кольору. Корінець пошкоджений. Форзац білий. На титульному аркуші — маргінальний напис рожевим чорнилом "B-92". Як видно з наліпок на книгах Й. Ролле з бібліотеки А. Домарадського, такий напис позначав окремих відділ бібліотеки польського бібліофіла. У нижній частині титульного аркуша, під маргінальним написом, розміщено овальну фіолетову печатку "ADAM DOMARADZKI WOJSCIECHOWKA № 804/1". В оповіданні "Pan Balcer" [21] цієї збірки йдеться про полковника Семена Палія, який 1688 р. зі своїми козаками, за словами Й. Ролле, "піднявся зі степів" та заповнив бідні села Полісся, одразу вразивши там усіх значною кількістю війська (2 тис. осіб). Автор характеризує його як досвідченого та хитрого воєначальника, який уміло оцінив вигоду від розташування козаків там, де не було точно визначено кордону з Османською імперією. Хоча de jure їй належала значна територія, частина земель на Півдні сучасної України de facto, як зазначав Й. Ролле, належали тим "хто в них перебував", тобто українським козакам. Військо ватажка виходило в степ, доходячи до фортеці Фастів. Поляки ж, резюмує автор, підтримували дипломатичні відносини з Палієм, вважаючи його незамінним воїном під

króla", "Niedoszłe legiony" і "Zemsta kozacza". В останньому [17] автор намагається, хоча й не завжди об'єктивно, схарактеризувати політичну діяльність гетьманів Б. Хмельницького, І. Виговського, П. Тетері, М. Ханенка та П. Дорошенка. На його переконання, Хмельницький залишив у спадок наступникам "руїну" на українських землях, але козацькі гетьмани після нього не зрівнялися з ним у відвазі та популярності. Щоб увиразнити руйнівні наслідки визвольної війни під проводом Б. Хмельницького для "польських кресів", автор спирається на реєстр другої половини 1648 р., який був поданий до Ради польського сенату і в якому значилося, що козаки здобули та зруйнували там 65 великих міст. Звідси Й. Ролле робить надто песемістичний висновок, ніби там "польська цивілізація, витіснена козацькими патріотами, не врятувалася". Серед джерел, якими користався автор: "Relacje nuncjuszów apostolskich o Polsce" (1864. T. II.) та "Samuil Wieliczko. Letopis sobytii" (Kijów).

³³ Збірник містить: "Senatorska dola", "Chamska dola", "Palestant z XVII wieku", "Pan Balcer z Godzimierza Wilga", "Na Szpakowym szlaku", "Gospodarstwo Pana Skarbnika Czerwonogrodzkiego w kamienieckiej warowni", "Emir Rzewuski", "Początek handlu polskiego na Czarnym morzu i żegluga po Dniestrze", "Jeden ze szczepu zasłużonego rodu".

час походів на Волощину та Крим³⁴. Образ козакофіла Вацлава (Вецеслава) Северина Жевуського, уродженця Львова, відомого в літературі як емір Тадж ель-Фахр абд ель-Нішаан, змальовано в нарисі³⁵ "Emir Rzewuski" [22]. Під час подорожей Європою та Близьким Сходом він зібрав значну колекцію орієнтальних книг³⁶, зосібна рукописних (серед яких — манускрипт Корану з перших віків ісламу), нот, зброї, монет та одягу, яку частково розмістив у родинному маєтку в Саврані на Брацлавщині. Там же відтворив певний прототип козаччини, сформувавши невеликі загони козаків, у яких його величали отаманом Ревухою, складали про нього пісні, ширили легенди. З ними він ходив у степ та взяв участь у повстанні 1830—1831 рр.

Том другий IV серії збірки Й. Ролле також має назву "Opowiadania"³⁷ (шифр: Із пол. В 1059/4.2)

³⁴ Під час написання нарисів автор використав: "Архив Юго-зап. России" (К., ч. III, т. II та ч. IV, т. I), "Опись Актовой книги Киевского центрального Архипа" (№ 4—5, 7, 14, 18), "Archiwum Makowieckich w Michałowce na Podolu" (Dok. od 1554 do 1800 r. № 164 i 165).

³⁵ Французький переклад увійшов до "Mémoires" Rozalii Rzewuskiej (Т. III; Roma, 1950). У ВН зберігається рукопис Й. Ролле: "Emir Rzewuski" (1882). Rps IV.5663. 32 арк. (Katalog rkp ВN, S. 263). Частина рукописного спадку Жевуського, зосібна його кореспонденція й автобіографічні "Меморіали", записки, виписки та поетичні проби, зберігається у Відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки імені Стефаніка (Ф. 5. Оп. 1. Спр. 3613). Там само зберігається його лист-запрошення із Саврани від 19.08.1823 до "коханого Томаша" Падури, поета, співаця козаччини й популяризатора українського фольклору, якого він намагався долучити до заснованої ним школи бандуристів, лірників і козарів [23]. Й. Ролле, як й І. Франко, високо оцінив внесок Т. Падури в польсько-український романтизм, вважаючи "його пісні тим засобом, котрий для пробудження духу слугував; йому постійно марилося, що той дух не помер... Вірив він у силу пісні, прагнув закласти в ній дух кохання і для люду, і для своїх побратимів...". Dr. Antoni J. Gawędy historyczne. Т. I. Kr.: Wyd-wo Literackie, 1966. S. 70. За словами Й. Ролле, на початку серпня 1825 р. у промові перед декабристами й поляками, Т. Падура "виступив в ім'я свободи третьої слов'янської національності, малоруської власне... А промовляв із таким захопленням про давню вольність народу на Україні, так образно змалював його минуле, що прихилив до себе серця всіх" Id. Opowiadania. Ser. IV. Т. I. W-wa, 1884. S. 233. Цит. за Ринда В., С. 595.

³⁶ "Реєстр книгам, знайденим в Савранському маєтку Вацлава Жевуського" надає уявлення про різноманітність однієї з колекцій ученого (149 творів, з яких 9 — рукописи), котру в травні 1835 р. конфіскували царські чиновники після поразки повстання [23; 24].

³⁷ Збірка містить: "Sprawa Tarnowska", "Nieszczęśliwy Władysław", "Z przeszłości Polesia kijowskiego", "Aleksander Weryha Darowski", "Maurycy Gosławski, а також "Hrabia Redux", твір, що дав назву українській збірці перекладів: Ролле А.-Ю. Граф Редукс: оповідання з першої чверті 19-го століття. Пер. з пол. В. Ганущак. Дрогобич: Відродження, 2008. 420 с. / Клуб укр. інтелігенції ім. Б. Лепкого. У нарисі "Nieszczęśliwy Władysław" [19] автор надає характеристику діяльності гетьмана І. Мазепи та його бурхливої доби початку XVIII ст., коли землевласники Волині мали, за його словами двох польських королів — Станіслава і Августа, а також "двох захисників" — шведського короля Карла XII і російського імператора Петра I. Останній зосередив на кордонах своєї імперії війська, до складу яких залучив козаків на чолі з І. Мазепою. За словами автора, уже в першій хвилі цих подій він думав лише про Україну, маючи намір скористатися з воєнно-політичного конфлікту між Карлом XII і Петром I: майбутній український гетьман хотів "отримати користь лише для України і тільки для неї". Дотримуючись головної для

[18] і вийшов того самого року в тому самому видавництві, що й перший, від якого, зрозуміло, не відрізняється зовнішнім виглядом, окрім того, що має на пошкодженому корінці тиснення "Opowiadania", "SERYA IV. 2" і також відповідно дещо змінено наліпку "KSIĘGOZBIÓR ADAMA DOMARADZKIEGO Dział B 92 № 804/2" та овальну печатку "ADAM DOMARADZKI WOJCIECHOWKA № 804/2".

Збірка Й. Ролле "Niewiasty kresowe"³⁸, опублікована у Варшаві 1883 р., зберігається у ФЛПМ відділу ІК НБУВ (шифр: Із пол. В 1035) [25]. Обкладинка з чорного картону. На корінці — тиснення "Niewiasty kresowe". Форзац білий. На титульному аркуші розміщено маргінальний напис, зроблений чорним чорнилом "В-91", та овальну фіолетову печатку "Adam Domaradzki Wojciechowka № 799".

Жіноча тема³⁹ є однією з провідних у літературному спадку Й. Ролле, й до неї автор повертається в різних творах⁴⁰. Доробок Й. Ролле на

себе ідеї про цивілізаторську місію Польщі на українських землях, Й. Ролле зауважує, що, можливо, І. Мазепа мріяв тоді приєднатися до РП, аби здобути для себе більше свободи та незалежності. Як доказ цього, автор аргументує, що гетьман, хоча й не обіцяв підтримки польському королю Станіславу, все таки не відмовився від співпраці з ним.

³⁸ Збірка містить шість нарисів про жінок польських "кресів" в Україні: "Hanna z książąt Sokolskich Borzobohata Krasieńska", "Teofila Chmielecka", "Zofia z Korabczewskich primo voto ks. Rożyńska, secundo voto Chodkiewiczowa", "Helena z Krasickich Niemierczowa", "Anna z Meleniewskich Blocka", "Anna z Grabianków Raciborowska".

³⁹ "Особливо манили його постаті жіночі, — зазначав І. Франко, — котрих долю і недолю в бурливих перепетіях української історії він слідив і малював дуже жваво і пластично". Ринда В. Цит. тв., С. 595. К. Самсоновська проаналізувала образи сміливих жінок в оповіданнях Й. Ролле то як колективний портрет, то як войовничих амазонки ("amazonki" і "guscerki") різних націй і віри, мешканок прикордоння, які впродовж XVI—XVII ст. захищали Кам'янець, то як тип жінок, котрі займаються політикою та формують суспільну позицію власної сім'ї. Ця форма їхньої діяльності стала панівною у XVIII ст. Героїням Й. Ролле властива відносно велика свобода, й складається враження, що жінки прикордоння мають значно більше можливостей, зосібна щодо вибору чоловіка чи розлучення з ним, аніж співвітчизниці в Західній Польщі. Його жінки XIX ст., під час розподілів Польщі, ставали хранительками домашнього вогнища та сімейних традицій, перегукуючись з уявленнями про жінку-матір у польській традиційній літературі, прийнятими й довершеними на початку XX ст. (між іншим, і сином автора, істориком і публіцистом М. Ролле). Samsonowska K. "Niewiasty kresowe". Kobiety w piśmiennictwie Józefa Antoniego Rollego — od historii przez literaturę do mitu. Krakowskie pismo kresowe. R. 9. 2017. S. 9—33. Поп. Tierling E. Niewiasta kresowa — ewolucja jednego motywu. Rekonesans. Topika pograniacza w literaturze polskiej i niemieckiej. Red. Z. Świątowski, S. Uliasz. Rzeszów, 1998. S. 103—125. Szczepkowska E. O kobiecej inności na Kresach. Media — Kultura — Komunikacja społeczna. Т. 8. 2012. S. 45—57. Кривоший О. П. Два погляди на один об'єкт дослідження: тилова повсякденність жінок козацького Запорозжя в працях Йосипа Ролле та Дмитра Яворницького. Культурологічний вісник: науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпрянщини. Вип. 32. Запоріжжя, 2014. С. 19—26. Окрім уже згаданих перекладів українською мовою, додамо ще: Ролле А. Кохання вродливої грекині. Україна. 1991. № 11. С. 25—27; № 12. С. 14—15; № 14. С. 40—42.

⁴⁰ Які друкувалися у збірках упродовж 1872—1894 рр. Окремі з них автори розглянули вище.

початку ХХ ст. був цікавим для науковців Львова, про що свідчить рецензія І. Крип'якевича на працю вченого "Do dziejów Kamieńca Podoskiego. (Przewodnik naukowy i literacki 1907)", надрукована 1909 р. у Львові в "Записках наукового товариства імені Шевченка" (далі — "Записки НТШ", Т. LXXXVII. Кн. 1. С. 180—182). На титульному аркуші журналу розміщено чотирикутну фіолетову печатку "БІБЛІОТЕКА Українського Інституту МАРКСИЗМУ-ЛЕНІНІЗМУ", круглу фіолетову печатку "УКРАЇНСЬКИЙ МАРКСИВСЬКИЙ ІНСТИТУТ БІБЛІОТЕКА".

І. Крип'якевич зауважував, що Й. Ролле "скромним заголовком" надав не зовсім повну, але цікаву історію Камінця. До неї увійшли опис міста та його частин, "перегляд історії камінецьких націй", а саме русинів, вірменів, поляків, євреїв, виокремлено міські привілеї, описано промисли й торгівлю, висвітлено особливості побуту гетьмана П. Сагайдачного, Тимоша та Юрка Хмельницьких, П. Дорошенка.

Висновки. Праці Й. Ролле, що зберігаються у фондах ВБЗІК ІК НБУВ, є вагомою частиною фонду історичної літератури, яка, завдяки наявності цінних документів з історії окремих регіонів України, зокрема Волині, Поділля та Полісся, актуальна в науковому плані й цікава сучасним дослідникам. Матеріали з історії українського козацтва в працях Й. Ролле важливі для сучасних козакознавчих студій. Наукова значущість його творів і праць незаперечна й

нині, що підтверджують великі списки історіографії та джерел, до яких увійшли маловідомі архівні матеріали. Провенієнції на книгах Й. Ролле містять імена власників, зокрема українського історика В. Антоновича та польського бібліофіла А. Доморадського. В. Антонович вивчав, рецензував і популяризував творчість Й. Ролле наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст., зібрав його книги в особистій бібліотеці, про що свідчать його автографи на виданнях польського автора. Книги Й. Ролле потрапляли також у бібліотеки різних установ Кам'янець-Подільського та Києва, що підтверджують книжкові знаки, які можуть стати основою для подальшого вивчення та атрибуції. Це стосується, зокрема, книг авторства Й. Ролле та провенієнцій на них із фондів ВБЗІК ІК НБУВ, що відкривають перспективи для майбутніх наукових студій. Творчістю польського історика цікавилися науковці Львова, зокрема І. Крип'якевич, який ознайомлювався з матеріалами зі шпальт польської періодики та популяризував їх на сторінках "Записок НТШ", написавши, наприклад, цікаву рецензію на одну з праць краєзнавця. Твори Й. Ролле й сьогодні приваблюють читачів розмаїтою палітрою почуттів й характерами героїв, зачаровують любов'ю до української природи, багатством історичного фактажу: про це свідчить, зокрема, історико-літературне тритомне видання 1966 р. його "Вибраних творів"⁴¹, а також видання низки україномовних перекладів⁴².

Список використаної літератури

1. Лікар Йосип Ролле — краєзнавець, історик, письменник : рекомендований бібліографічний список / уклад. О. А. Юрчишина. — Вінниця : НБ ВНМУ, 2015. — 16 с.
2. Баженов Л. В. Регіональна історія України в дослідженнях краківської історичної школи (60-ті рр. ХІХ — початок ХХ ст.) / Л. В. Баженов // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: історичні науки. — 2016. — Вип. 9. — С. 8—16.
3. Баженова С. Е. Юзеф Антоні Ролле: життя, діяльність, творчість / С. Е. Баженова. — Кам'янець-Подільський : [б. в.], 2001. — 224 с. II вид. : КПДУ, інформ.-вид. відділ, 2002. — 180 с.
4. Старенький І. Поляк, який присвятив життя Поділля / І. Старенький. — Режим доступу: <https://klyuch.com.ua/articles/history> (дата звернення 25.02.2021). — Назва з екрана.
5. Dr. Antoni J. Gawędy z przeszłości / J. Antoni Dr. — Lwów : GiS. Z drukarni K. Pollera, 1879. — Т. 2. — [4], 294, [2] s.
6. Dr. Antoni J. Krescytywa. Obrazek obyczajowy z XVIII wieku / J. Antoni Dr. // Gawędy z przeszłości. — 1879. — Т. 2. — S. 77—141.
7. Dr. Antoni J. Z dziejów serca. Opowiadanie z przeszłego wieku / J. Antoni Dr. // Gawędy z przeszłości. — 1879. — Т. 2. — S. 143—231.

⁴¹ Dr Antoni J. [Rolle A. J.]. Wybór pism. Т. 1—3: Gawędy historyczne (Т. 1—2); Sylwetki literackie (Т. 3). Wstępem i przypisami opatrzył Wacław Zawadzki (1899—1978). Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1966. 417, [2] s., [1] k.; 457, [3] k.; 457, [3] k.; 430, [2] s., [1] k. До української тематики належать, зокрема, зазначені матеріали про "Początek handlu polskiego na Czarnym Morzu i żegluga po Dniestrze" (т. 2) і нарис "Emir Rzewuski" (т. 3) із цікавими зауваженнями упорядника В. Завадського, котрий оживив цим виданням "скарбницю сарматських образів" після Другої світової війни. Makarewicz L. Цит. тв. С. 222.

⁴² Додамо до цитованих вище ще історичний нарис з українською тематикою: Ролле А.-Ю. Останній Гірей. Пам'ять століть. 2008. № 4. С. 186—202.

8. *Котлобулатова І.* Книгарі та книгарні в минулому Львова. — Львів : Аверс, 2005. — Режим доступу: <https://zbruc.eu> (дата звернення: 25. 02.2021). — Назва з екрана.
9. *Мяскова Т. Є.* (2014). До 180-річчя від дня народження українського історика, археолога та етнографа Володимира Боніфатійовича Антоновича (1834 —1908) / Т. Є. Мяскова. — Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/node/1141> (дата звернення 25.02.2021). — Назва з екрана.
10. *Dr. Antoni J.* Opowiadania historyczne. Ser. III / J. Antoni Dr. — Warszawa : GiW, 1882. — Т. 2. — 271s.
11. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego* Т. XII, XV (cz. 2). — Warszawa : Nakł. F. Sulimierskiego i W. Walewskiego, 1892—1902. — 960 s; 741[2] s.
12. *Dr. Antoni J.* Jak się żyło na kresach ukraińnych przed inkursją kozacką / J. Antoni Dr. // Opowiadania historyczne. Ser. III. — 1882. — Т. 2. — S. 59—108.
13. *Dr. Antoni J.* Jeden z wielu / J. Antoni Dr. // Opowiadania historyczne. Ser. III. —1882. — Т. 2. — S. 111—148.
14. *Dr. Antoni J.* Tron księżęcy za kobietę, opowiadanie z XVI w. / J. Antoni Dr. // Opowiadania historyczne. Ser. III. —1882. — Т. 2. — S. 1—57.
15. *Dr. Antoni J.* Niemierycze / J. Antoni Dr. // Opowiadania historyczne. Ser. III. —1882. — Т. 2. — S. 181—269.
16. *Dr. Antoni J.* Nowe Opowiadania Historyczne. Wyd. II / J. Antoni Dr. — Lwów : GiS przy Placu Katedralnym, 1883. — 322, [2] s.
17. *Dr. Antoni J.* Zemsta kozacza / J. Antoni Dr. // Nowe Opowiadania Historyczne.— 1883. — Wyd. II. — S. 164—215.
18. *Dr. Antoni J.* Opowiadania. Ser. IV / J. Antoni Dr. — Warszawa : GiW, 1884. — Т. 2. — 458 s.
19. *Dr. Antoni J.* Nieszczęśliwy Władyka / J. Antoni Dr. // Opowiadania. Ser. IV. —1884. — Т. 2. — S. 147—221.
20. *Dr. Antoni J.* Opowiadania. Ser. IV / J. Antoni Dr. — Warszawa : GiW, 1884. — Т. 1. — 416 s.
21. *Dr. Antoni J.* Pan Balcer z Godzimierza Wilga. Opowiadanie z k. XVII w. / J. Antoni Dr. // Opowiadania. Ser. IV. — 1884. — Т. 1. — S. 65—92.
22. *Dr. Antoni J.* Emir Rzewuski / J. Antoni Dr. // Opowiadania. Ser. IV. — 1884. — Т. 1. — S. 159—253.
23. *Матвіїшин Я.* Розмаїта діяльність козакофіла Вацлава Жевуського (1785—1831) / Я. Матвіїшин, Т. Якубова // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. — 2018. — Вип. 27. — С. 365—374.
24. *Wojakowski Józ. J.* Księgozbiory Eustaszego Kajetana Sapiehy (1797—1860) i Waclawa Seweryna Rzewuskiego (1785—1831) / Józ. J. Wojakowski // Polskie dziedzictwo kulturalne. Ser. B. — Warszawa, 1996. — S. 161—185.
25. *Dr. Antoni J.* Niewiasty kresowe. Opowiadania historyczne / J. Antoni Dr. — Warszawa : GiW, 1883. — 245 s.
26. *Dr. Antoni J.* Nowe Opowiadania Historyczne. Cz. II. Wyd. II / J. Antoni Dr. — Lwów : GiS, 1881. — S. [1], [257—381].
27. *Dr. Antoni J.* Porwanie króla / J. Antoni Dr. // Nowe Opowiadania Historyczne. Cz. II. Wyd. II. — Lwów : GiS, 1881. — S. 257—327.
28. *Dr. Antoni J.* Niedoszłe legiony. Opowiadanie z przeszłego wieku / J. Antoni Dr. // Nowe Opowiadania Historyczne. Cz. II. Wyd. II. — Lwów : GiS, 1881. — S. 330-383.
29. *Listy do dra Józefa A. Rolle (1830—1894) ze zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej (wybór) // Acta Medicorum Polonorum.* R. 4. — 2014. — S. 139—155.

Tetyana Yakubova,
PhD of Historical Sciences,
Research Fellow of the Library
and Historical Collections Department
at Vernadsky National Library of Ukraine
Yaroslav Matviyishyn,
PhD of Physical and Mathematical Sciences
(historian of science), Professor of the International
Academy of San Marino

**An outstanding researcher of Polish and Ukrainian
 history J. Rolle and his books in the funds of the VNLU**

The article deals with the scientific achievements and the biographical dates of the prominent Polish writer, historian and physician Joseph Rolle, whose activities are associated with Kyiv, Yaryshiv and most closely with Kamyanets-Podilskyi, where the scientist worked as a doctor, interested in folk medicine, local history and ethnography of Podillya, wrote his important historical and literary works, worked in the history of the Right-bank' Ukraine. Some results of researches of the modern historians on his biography and creativity are presented, as well as their evaluation of the significance of his works, especially for modern Cossack studies and history of

medicine in Podillya. A bibliological review of the works of J. Rolle is made and the source material of the provenances is analyzed on the books published by him, which are stored in the funds of the department of library collections and historical collections of the Institute of Bibliology of the National Library of Ukraine V. I. Vernadsky. The names of the book owners have been identified. The historical and bibliological characteristics of some Rolle's works are given and the historical themes in them connected with Ukraine are emphasized.

Keywords: J. Rolle; library funds of the VNLU; provenances; book marks; attribution

References

1. Yurchishina O. A. [uklad.]. (2015). *Likar Josip Rollye — krayeznavec, istorik, pismennik : rekomendovaniy biobibliografichnij spisok*. Vinnicya: NB VNMU.
2. Bazhenov L. V. (2016). Regionalna istoriya Ukrayini v doslidzhennyah krakivskoyi istorichnoyi shkoli (60-ti rr. XIX — pochatok XX st.). *Visnik Kam'yanec-Podilskogo nacionalnogo universitetu imeni Ivana Ogiyenko: istorichni nauki*, 9, pp. 8—16.
3. Bazhenova S. E. (2001). *Yuzef Antoni Rollye: zhittya, diyalnist, tvorchist*. Kam'yanec-Podilskij: [b. v.].
4. Starenkij I. (2021). *Polyak, yakij prisvyativ zhittya Podillyu*, [online]. Available at: <https://klyuch.com.ua/articles/history> [Accessed 25.02.2021].
5. Dr. Antoni J. (1879). *Gawedy z przeszlosc*. Lwów: GiS. Z drukarni K. Pollera, T. 2.
6. Dr. Antoni J. (1879). *Krescetywa. Obrazek obyczajowy z XVIII wieku. Gawedy z przeszlosci*. Lwów: GiS. Z drukarni K. Pollera, T. 2, pp. 77—141.
7. Dr. Antoni J. (1879). *Z dziejow serca. Opwiananie z przeszlego wieku. Gawedy z przeszlosci*, T. 2, pp. 143—231.
8. Kotlobulatova I. (2021). *Knigari ta knigarni v minulomu Lvova*. Lviv: Avers, [online]. Available at: <https://zbruc.eu> [Accessed: 25. 02.2021].
9. Myaskova T. Ye. (2014). *Do 180-richchya vid dnya narodzhennya ukrayinskogo istorika, arheologa ta etnografa Volodimira Bonifatijovicha Antonovicha (1834 —1908)*, [online]. Available at: <http://nbuv.gov.ua/node/1141> [Accessed 25.02.2021].
10. Dr. Antoni J. (1882). *Opowiadania historyczne. Ser. III*. Warszawa: GiW, T. 2.
11. *Słownik geograficzny Krolestwa Polskiego T. XII, XV (cz. 2)*. (1892—1902). Warszawa: Nakl. F. Sulimierskiego i W. Walewskiego.
12. Dr. Antoni J. (1882). *Jak sie zylo na kresach ukrainnych przed inkursya kozacka. Opowiadania historyczne. Ser. III*, T. 2, pp. 59—108.
13. Dr. Antoni J. (1882). *Jeden z wielu. Opowiadania historyczne. Ser. III*, T. 2, pp. 111—148.
14. Dr. Antoni J. (1882). *Tron ksiazecy za kobiete, opowiadanie z XVI w. Opowiadania historyczne. Ser. III*, T. 2, pp. 1—57.
15. Dr. Antoni J. Niemierycze. (1882). *Opowiadania historyczne. Ser. III*, T. 2, pp. 181—269.
16. Dr. Antoni J. (1883). *Nowe Opowiadania Historyczne. Wyd. II*. Lwów: GiS przy Placu Katedralnym.
17. Dr. Antoni J. (1883). *Zemsta kozacka. Nowe Opowiadania Historyczne*, Wyd. II, pp. 164—215.
18. Dr. Antoni J. (1884). *Opowiadania. Ser. IV*. Warszawa: GiW, T. 2.
19. Dr. Antoni J. (1884). *Nieszczesliwy Władysław. Opowiadania. Ser. IV*, T. 2, pp. 147—221.
20. Dr. Antoni J. (1884). *Opowiadania. Ser. IV*, T. 1.
21. Dr. Antoni J. (1884). *Pan Balcer z Godzimirza Wilga. Opowiadanie z k. XVII w. Opowiadania. Ser. IV*, T. 1, pp. 65—92.
22. Dr. Antoni J. (1884). *Emir Rzewuski. Opowiadania. Ser. IV*, T. 1, pp. 159—253.
23. Matviyishin Ya. & Yakubova T. (2018). *Rozmayita diyalnist kozakofila Vaclava Zhevuskogo (1785—1831). Novi doslidzhennya pam'yatok kozackoyi dobi v Ukrayini*, Vip. 27, pp. 365—374.
24. Wojakowski Jo. J. *Ksiegozbiory Eustaszego Kajetana Sapięhy (1797—1860) i Waclawa Seweryna Rzewuskiego (1785—1831). Polskie dziedzictwo kulturalne. Ser. B*, pp. 161—185.
25. Dr. Antoni J. (1883). *Niewiasty kresowe. Opowiadania historyczne*. Warszawa: GiW.
26. Dr. Antoni J. (1881). *Nowe Opowiadania Historyczne. Cz. II. Wyd. II. Lwow : GiS, 1881. — S. [1], [257—381]*.
27. Dr. Antoni J. *Porwanie krola. (1881). Nowe Opowiadania Historyczne. Cz. II, Wyd. II, pp. 257—327*.
28. Dr. Antoni J. (1881). *Niedoszle legiony. Opowiadanie z przeszlego wieku. Nowe Opowiadania Historyczne. Cz. II, Wyd. II, pp. 330—383*.
29. *Listy do dra Jozefa A. Rolle (1830—1894) ze zbiorow Biblioteki Jagiellonskiej (wybor)*. (2014). *Acta Medicorum Polonorum. R. 4*, pp. 139—155.

Надійшла до редакції 15 лютого 2022 року

УДК 378.6.091:02](540)(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2022.9(314).49-52

Анатолій Гуменчук,
кандидат історичних наук, доцент,
перший проректор Національної академії
образотворчого мистецтва і архітектури,
e-mail: topa@ua.fm
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8931-7474>

Вплив Шіалі Ранганатана на розвиток вищої бібліотечної освіти Індії

Висвітлено організаційні та когнітивні особливості ступеневої системи вищої бібліотечно-інформаційної освіти Індії; визначено роль видатного індійського бібліотекознавця Шіалі Рамамріта Ранганатана як фундатора бібліотечної освіти університетського рівня; з'ясовано його вплив на запровадження в країні англійської освітньої моделі підготовки бібліотечних фахівців.

На основі контент-аналізу освітніх програм підготовки бібліотечних фахівців різних освітніх ступенів, які діють у провідних індійських університетах, доведено, що сучасна модель ступеневої бібліотечно-інформаційної освіти Індії загалом відповідає світовим тенденціям її розвитку, але має національну специфіку.

З'ясовано, що негативним аспектом розвитку індійської системи підготовки бібліотечно-інформаційних фахівців є прагнення заощадити на ступеневій освіті та скорочення термінів підготовки бакалавра, магістра й доктора філософії до одного року. Обґрунтовано, що в умовах стрімкої цифровізації інформаційної галузі та підвищення інтелектуалізації бібліотечної професії такий підхід суттєво знижує якість підготовки фахівців і зумовлює потребу доповнення їхньої базової фахової освіти подальшою неперервною, а також розширення профілізації освітніх програм, модернізації їхнього змісту й структури.

Ключові слова: Шіалі Рамамріта Ранганатан; вища бібліотечно-інформаційна освіта; Індія; історія; ступені вищої освіти; профілізація бібліотекознавчих освітніх програм

Постановка проблеми. Серед країн Азії, після Китаю, найпотужнішу мережу університетів, які готують бібліотечно-інформаційних фахівців, має Індія. Перебуваючи понад три століття під колоніальною залежністю від Великої Британії, індійська система вищої освіти успадкувала британську традицію підготовки бібліотечних кадрів. Другим важливим чинником, що впливав на розбудову потужної системи бібліотечної освіти країни та становлення її наукової школи, є діяльність видатного індійського бібліотекознавця Шіалі Рамамріта Ранганатана (1892—1972). Цей аспект творчої біографії науковця є малодослідженим в українському бібліотекознавстві, що актуалізує тему й визначає завдання пропонованої наукової розвідки.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Поміж великої кількості азійських країн найґрунтовніше особливості організаційного та когнітивного складників вищої бібліотечно-інформаційної освіти досліджено на прикладі Китаю, який має найпотужнішу за кількісними показниками систему підготовки бібліотечних кадрів. Специфіку її розбудови та сучасного стану ґрунтовно висвітлено у працях Чен Шіце

Шіцзиня [4], Ян Чен [5], А. Гуменчука [1]. Вплив англо-американської системи вищої бібліотечної освіти на її розвиток у провідних європейських країнах досліджувала А. Соляник [2]. Водночас зв'язок англійської та індійської систем підготовки бібліотечних фахівців і роль у цьому процесі особистості Ш. Ранганатана дотепер ґрунтовно не визначено. І українські, й індійські бібліотекознавці вивчали переважно внесок ученого у формування теоретико-методологічних засад бібліотекознавства як науки. Цьому питанню присвячено праці української дослідниці Н. Стрішенець [3], індійських учених М. Р. Satija [8], Sewa Singh [9], R. Yogeshwar [11] та інших. Однак не менш важливим і значущим є вплив Ш. Ранганатана на становлення й розвиток системи вищої бібліотечно-інформаційної освіти Індії.

Мета статті — визначити особливості змісту та структури системи вищої бібліотечно-інформаційної освіти Індії та роль в її розбудові Шіалі Рамамріта Ранганатана.

Виклад основного матеріалу дослідження. Творчий шлях Ш. Ранганатана — індійського науковця зі світовим ім'ям — ґрунтовно до-

слідили індійські бібліотекознавці [8; 9; 11]. Здобувши 1916 р. ступінь магістра професійної освіти у Мадраському християнському коледжі, у 1916—1917 рр. Шіалі продовжив навчання в педагогічному технікумі в Мадрасі. Виявивши неабиякі здібності в математиці, він очолив Математичну асоціацію коледжу, а після його закінчення працював асистентом викладача математики в урядових коледжах Мангалора та Коїмбатора. У 1921 р. здібний педагог став асистентом професора математики Президентського коледжу в Мадрасі, 1922 р. — секретарем відділу математики та природничих наук Мадраської гільдії вчителів, а 1923 р. вже читав лекції з теорії математичних груп в Мадраському університеті та почав видавати перші наукові праці з вищої алгебри (типології).

У 1924 р. математична кар'єра Ш. Ранганатана закінчилася, адже він прийняв запрошення обійняти посаду Першого бібліотекаря Бібліотеки Мадраського університету. Щоб здобути фахову бібліотечну освіту вчений вступив до Школи бібліотекознавства Університетського коледжу Лондона, де під керівництвом її організатора та викладача — видатного бібліотечного діяча Великої Британії Б. Сейерса (W. C. Bervick Sayers, 1881—1960) опанував теоретичні основи бібліотекознавства та розробив крапкову класифікацію як інструмент систематизації бібліотечного фонду. Цьому досягненню сприяли не лише математичні здібності Ранганатана, а його стажування впродовж 1924—1925 рр. у публічних бібліотеках Кройдона — маленького провінційного містечка неподалік від південного Лондона, де розпочинав інноваційну бібліотечну діяльність і Б. Сейерс, який ще 1912 р. видав свою першу бібліотекознавчу працю "Граматика класифікації". Варто припустити, що саме під впливом ідей британця, який створив зразкову систему бібліотечного обслуговування всіх верств населення Кройдона, Ш. Ранганатан (уже через три роки співпраці з Б. Сейерсом) сформулював всесвітньовідомі "П'ять законів бібліотечної науки" (The five laws of library science). Уперше їх було оприлюднено 1928 р. у курсі лекцій для шкільних бібліотекарів, які Ранганатан читав на громадських засадах у педагогічному коледжі в Сайдапете. Одночасно він викладав бібліотекознавство в Мадраському університеті, де працював директором бібліотеки. У 1931 р. Мадраська бібліотечна асоціація видала ґрунтовну монографію Ш. Ранганатана "П'ять законів бібліотечної науки" обсягом 458 сторінок. У передмові до

праці тоді ще нікому не відомого автора представляв бібліотечній громадськості його вчитель і наставник Б. Сейерс [7].

Нині усі 60 книг Ш. Ранганатана видають зі спеціальним титульним аркушем, на якому наведено його фундаментальні п'ять законів бібліотекознавства: 1. Книги — для використання. 2. Книги — для всіх — кожному читачеві його книгу. 3. Кожній книзі — її читача. 4. Бережіть час читача. 5. Бібліотека — організм, що росте.

Саме відповідно до цих універсальних законів, що працюють у кожній бібліотеці кожної країни Ш. Ранганатан організував розбудову бібліотечної мережі Індії, розробляв плани комфортних бібліотечних будівель, формулював ефективну політику комплектування фондів, які б відповідали економічному й культурному профілю регіону та інформаційним потребам користувачів.

Розуміючи важливе значення спеціалізованої підготовки висококваліфікованих бібліотечних кадрів, які мали втілювати закони бібліотекознавства в діяльність бібліотек, 1929 р. Ранганатан заснував Бібліотечну школу при Мадраській бібліотечній асоціації, а 1931 р. відкрив Школу бібліотекознавства в Мадраському університеті. У 1931—1937 рр. — період становлення організаційних і теоретико-методичних засад роботи школи — її випускники отримували сертифікат про здобуття бібліотечної фахової освіти. Починаючи від 1937 і до 1960 р. випускникам школи видавали диплом про вищу освіту в галузі бібліотекознавства. На кафедрі бібліотекознавства Мадраського університету Ш. Ранганатан працював до 1944 р., а згодом викладав бібліотечну класифікацію в Бомбейському університеті, упродовж 1945—1947 рр. посідав посаду професора на кафедрі бібліотекознавства Індуїстського університету Банарас у Варанасі, від 1949 до 1955 р. працював на цій самій посаді в Делійському університеті, а від 1957 до 1959 р. був запрошеним професором кафедри бібліотекознавства в Університеті Вікрама в місті Удджайн [11]. Отже, професійна біографія Ш. Ранганатана дає змогу простежити становлення вищої бібліотечної освіти в Індії, якою вчений опікувався все життя.

Від 1948 р. розпочався період активної міжнародної діяльності бібліотекознавця, оскільки він став членом факультету Міжнародної школи публічних бібліотек ЮНЕСКО в Манчестері, 1956 р. викладав у бібліотечних школах Великої

Британії, 1958 р. — у бібліотечних школах США, Канади та Японії, 1963 р. — у бібліотечній школі Піттсбурзького університету США.

Постійно вивчаючи зарубіжний досвід підготовки кадрів та організації ефективної мережі бібліотек, Ш. Ранганатан долучився до розроблення планів розвитку провідних бібліотек і перших законів Індії про бібліотечну справу. У 1948—1951 рр. він був членом Правління Національної бібліотеки Індії, 1959 р. очолив розроблення проєкту створення Науково-технічного інформаційного центру Індії, 1966 р. керував планом будівництва та розвитку Парламентської бібліотеки Індії в Делі. Очолюючи у 1947—1966 рр. Комітет із документації Індійського інституту стандартизації, Ш. Ранганатан долучився до розроблення понад 20 державних стандартів із каталогізації, організації бібліотечних фондів, проєктування бібліотечних будівель, обладнання та меблів, які відповідали вимогам Міжнародної організації зі стандартизації. У 1958—1960 рр. науковець головував у Комітеті з бібліотечних будівель, обладнання та меблів Індійського інституту стандартів [7]. Це позитивно вплинуло на уніфікацію основних технологічних процесів діяльності бібліотек країни, сприяло підвищенню якості та оперативності бібліотечних послуг.

Важливим чинником підвищення кваліфікації бібліотечних фахівців Індії була діяльність бібліотечних асоціацій окремих провінцій та країни загалом. У 1928 р., перебуваючи на посаді наукового співробітника Бібліотечної асоціації Лондона, Ш. Ранганатан заснував першу в Індії Мадраську бібліотечну асоціацію, якою керував до 1953 р. Упродовж 1933—1972 рр. він був членом Бібліотечної асоціації Індії, в якій від 1937 до 1944 р. обіймав посаду віцепрезидента, а впродовж 1944—1963 рр. — президента [9]. За його головування організація не лише набула великого міжнародного авторитету, а і об'єднала всі регіональні асоціації в ефективній співпраці щодо розбудови в країні бібліотечної освіти, науки та практики.

Невід'ємним складником і каналом розвитку міжбібліотечної комунікації є спеціалізовані періодичні видання, заснуванням яких Індія також зобов'язана Ш. Ранганатану. У 1937—1947 рр. він був головою редколегії першого індійського бібліотечного журналу "Сучасний бібліотекар", упродовж 1939—1944 рр. видавав "Бюлетень Мадраської бібліотечної асоціації", від 1949 до 1953 р. очолював редколегію журналу Бібліо-

течної асоціації Індії, у 1954—1963 рр. — головний редактор наукового журналу "Аннали бібліотекознавства", від 1964 до 1972 р. — головний редактор міждисциплінарного наукового журналу "Бібліотекознавство і документація" [11]. На сторінках цих професійних часописів обговорювали проблеми багатьох важливих аспектів розбудови бібліотечної мережі Індії, зокрема й питання підготовки бібліотечних кадрів.

Більшість кафедр бібліотекознавства індійських університетів було засновано у 1950—1960-ті рр. Нині майже 100 університетів країни мають освітні програми підготовки бібліотечно-інформаційних фахівців, половина з них забезпечують усі рівні вищої освіти — від бакалаврського до доктора філософії. Перш ніж дослідник подасть до публічного захисту дисертацію на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності Library and Information Sciences, їй, за європейською традицією, повинні надати рецензію три незалежні експерти, один з яких обов'язково має бути з-за кордону [10]. Ці умови підтверджують високу вимогливість до якості підготовки дисертаційних досліджень та об'єктивність їхнього рецензування.

Аналіз умов вступу до індійських університетів на здобуття ступеня бакалавра зі спеціальності Library and Information Sciences, тривалість підготовки якого зазвичай становить лише один рік, дав змогу з'ясувати, що здебільшого ЗВО готують майбутніх бібліотечних бакалаврів на базі завершення трирічного курсу одного з гуманітарних факультетів чи коледжів. Зокрема, в Університеті Делі — одному з найстаріших індійських університетів, що від 1946 р. здійснює підготовку бібліотечних кадрів, річний навчальний план підготовки бакалаврів у першому семестрі передбачає вивчення таких базових фахових дисциплін: "Бібліотека, інформація та суспільство", "Бібліотечна класифікація: теорія і практика", "Основи інформаційних технологій в бібліотечно-інформаційній галузі: теорія і практика" [6]. Обов'язковим є виконання здобувачами освіти проєктної роботи, що має на меті опанування методики пошуку, відбору та аналізу наукової літератури з певної теми, ознайомлення з реальним виробничим середовищем конкретної бібліотеки, визначення напрямів її діяльності та проблем, котрі потребують першочергового розв'язання, складання аналітичного звіту щодо результатів їх польового дослідження. Робота над проєктом розпочинається вже на початку першого семестру, коли кожному

студенту визначають окрему тему та конкретну бібліотеку як базу практики для збирання емпіричного матеріалу.

Навчальний план другого семестру передбачає вивчення здобувачами бакалаврського ступеня трьох навчальних дисциплін: "Менеджмент бібліотек та інформаційних центрів", "Джерела інформації та послуги", "Каталогізація в бібліотеках: теорія та практика". Одразу після іспитів за другий семестр кожний студент обов'язково має пройти в бібліотеці стажування тривалістю чотири тижні, упродовж якого демонструє набуті професійні навички та компетентності й доводить право на отримання диплома бакалавра зі спеціальності "Бібліотекознавство та інформаційні науки" [6].

Щодо змісту навчання, то в межах першого розділу пропедевтичного курсу "Бібліотека, інформація та суспільство" здобувачі освіти вивчають роль бібліотек та інформаційних центрів у сучасному суспільстві та п'ять законів бібліотекознавства Ш. Ранганатана; другий розділ присвячено характеристиці типів бібліотек, зокрема й цифрових, національним і міжнародним професійним бібліотечним асоціаціям та організаціям; третій розділ торкається бібліотечного законодавства Індії; в межах четвертого з'ясовують концептуальну різницю між даними, інформацією й знаннями, характеризують базові комунікаційні канали, моделі, бар'єри й інформаційних посередників; у п'ятому розділі курсу висвітлено роль бібліотечних та інформаційних спеціалістів у цифрову еру, їхні професійні навички, компетентності та принципи фахової етики.

Аналіз змісту курсу "Основи інформаційних технологій в бібліотечно-інформаційній галузі: теорія і практика" дає змогу зробити висновок про високий рівень автоматизації роботи індійських бібліотек, оскільки майбутні бакалаври вивчають усі види сучасних операційних систем і СУБД, пакети прикладних бібліотечних програм, що застосовуються для функціонування цифрових бібліотек, опановують програмне забезпечення вебінтерфейсів до бібліотечних баз даних, пошукові та метапошукові системи, інтернет і його бібліотечні ресурси.

Зміст програми курсу "Менеджмент бібліотек та інформаційних центрів", оприлюдненої на сайті факультету бібліотекознавства та інформатики Університету Делі (<http://dlis.du.ac.in/blis.html>), свідчить про високий рівень управлінської підготовки майбутніх бібліотечних бакалаврів, які протягом семестру вивчають принципи управління бібліотекою та основи розбудови системи менеджменту якості, особливості управління фінансовими, матеріально-технічними та людськими ресурсами бібліотек, критерії оцінювання їхньої ефективності. Важливо зауважити, що в списках рекомендованої в силабусах навчальних дисциплін літератури не менш як 50% становлять праці закордонних бібліотекознавців, зокрема англійців, видані в Лондоні, що свідчить про зберігання традицій спадкоємності й концептуальну спорідненість індійської та англійської бібліотекознавчих шкіл.

Випускники бакалаврату мають змогу продовжити навчання в магістратурі, обравши одну з двох типів освітніх програм: на здобуття ступеня магістра бібліотечних та інформаційних наук або магістра філософії. Мета освітньої програми першого типу — надати здобувачам глибоке розуміння закономірностей розвитку та організації знань, навчити методів і технологій опрацювання та пошуку інформації, сформувати вміння застосовувати ІТ-додатки в інформаційній галузі, навчити планувати діяльність бібліотечно-інформаційних установ та управляти ними, використовувати науково-дослідні методи у професійній діяльності. Мета опанування освітньої програми на здобуття ступеня магістра філософії — засвоїти методи та прийоми наукових досліджень у галузі бібліотекознавства й інформатики, підготувати здобувачів до подальшої дослідницької діяльності, спрямованої на здобуття ступеня доктора філософії в галузі бібліотекознавства та інформаційної діяльності. Тривалість навчання на кожній із зазначених освітніх програм — один рік [10].

(Далі буде)

Надійшла до редакції 14 липня 2022 року